

Néhány szó a Dávid Ferencz-alapítványról.

A magyar könnyüvérőség új eszmék és kezdeményezések irányában két tulságban szokott rendesen nyilatkozni: első fölhevülésében fontolgtatás nélkül elfogadja azokat, kivált ha népszerűek, hirneves embertől származnak, habár valamenynyire azelőtt is rokonszenvezett velök és a siker lehetőségének mámorosító zajával, vonzó alakban jelennek meg; ilyenkor mint a lőpor a belepattant szikrára azonnal lobbot vet: úgy buzdul fel a lelkesedés, meg van az áldozatkészség, a szép mű megalkotása dicsőségében mintegy versenyezve kíván osztozni mindenki; vagy pedig épen ellenkezőleg, a mint az új eszme és indítvány feltűnt, s a legközelebb állókra egy vagy más okból a szokatlanság, a meglepetés benyomását teszi, ez már első sorban az akadályok, a nehézségek keresésének útjára viszi az elméket, a benyomás hatása, mint a tóba vetett kő habgyűrűje, távolabbi körökre is kiterjed; csak egy percz kell ilyenkor, a bizalmatlanságnak csak egy szellelte, s a lélekben azonnal megszületik a kétely, a cél már sokkal merészebbnek s kétszer oly távolinak, nehezen elérhetőnek tűnik fel, tétovázás áll be az elhatározásokban, s az eszme és új kezdemény gyakran vagy egészen elesik, vagy nyomorékon jó létre.

Szeretném, ha a szóban levő eszme a magyar természet eme két végletei közt középútat tartva, az unitáriusoknak a hitszabadság ügye iránti kitartó lelkesedése, egyértelmű s egyérzelemtől áthatott munkássága által, önmagához, tárgyához és e századhoz méltóan sikerülne. E célnak kíván szolgálatot tenni felszólalásom, mely az eszmének, mint olyannak erkölcsi szépsége és gyakorlati-sága föltüntetetésére irányul, bebizonyítólag azt is, hogy mi evel kötelesek vagyunk, hogy az erdélyi unitáriusoknak ez háromszázados tartozása.

Az idő, a megingatott népjóllét, a hazai nyomasztó pénzügyi állapot ilyesmire vajmi kedvezőtlenek — mondják némelyek. Ugy van; de ez eszme nem a mai nap, sem ez év, hanem a holnap, holnapután, következő több évek feladata. Indítványozója nem óhajtja, hogy mint Minerva Pallás fejéből páncélozottan, sisakosan, kész harci istenként pattant elő: ez is egyszerre megteremtse önléte örökdicő formáját. A ma elhintett buzamag gyümölcsét a jövő nyár adja meg, az idén ültetett oltványod termését csak évek mulva élvezed; az erkölcsi vetésre is sokszor évek sora hozza meg az aratást. Öt évi határidő van kitűzve; ez alatt ötször futja meg napkörüli pályáját bujdosónk, sokszor megöntöztetve égi harmattól s tenger vizétől, sokszor megfürödvé a ragyogó nap termékenyítő sugárárjában: ki ismeri a napok és csillagok útját, a szelek és idő járását ki határozhatja meg? Szabad-e, természetellenesen, lehetlent, mind rossz napokat és sovány éveket várnunk? A kinek hatalmában a világ, kormánya alatt a természet, az az Isten, a népek és a mi atyáink gondviselő Istene ma is. Nekünk — a dalnokkal —

míg a sir ránk nem lehel,
mindig tűrni és remélni kell.

Ez eszme valósitása nem kíván sok áldozatot, csak sokakét, nem ezereket, de ezerek buzgóságát s filléreit, népünk szívének egyetemes áldozatra buzdítását. Akkor biztos a siker. Így a cél el lesz érve. Láttátok-e, hogy viszi a méh kis szárnyikóján köpüjébe a virágkehely édes porát? Egy magára mily kevés az, a mit e kis fúrge napszámos elbir, s mégis mily áldásos sikerü ezer társaival egyesített munkája! Láttátok-e a széthányt hangyabolyt? Hogyan igyekszik az ezernyi piczinyke menteni a menthetőt, hogy vonszolják erre-arra apró terhökét! Hogy állitják helyre háborgatójuk távozásával új hajlékukat! Láttátok-e ti köztetek — székely véreim — mert a világon tán még csak nálatok van meg a patriarchalis szokás — saját honotokban elégett honfitársaitok háza-csüre, felgyúlt templomok és papi lakok fölépítésénél egy egész falu népe munkásságát? Öreg, ifju — gazdag, szegény — szekérrrel, tenyérrel — jó, megy, sűrög-forog, reggeltől estig, mint ama hangyaboly; mész, téglá és porond, deszka, lécz és cserép mintegy ösztönszerűleg megy áramlatként mind a központra, mind egy célra tartva, mintha tündérmű vezetné a szent munkát, hihetlen gyorsasággal elkészülnek az épületek, a leégettek új hajlékában a köny

felszárad, a magán inséget a közszeretet megnyitotta, templomból és toronyból megszűdul a hívőket imádkozásra hívó harang.

Bámulásra méltó hatalom van abban, midőn egy egész nép indul munkára. Az erdélyi unitáriusok egyházát 60—65,000 tiszta székely teszi, polgári jog, világi vagyon és mivelttség s mindenek fölött vallásos buzgóság tekintetében mind egyenlő; ha van is egyben-másban fokozati különbség, csekély az, keveseknél van, a derék nagy testet a társadalmilag lehető demokratiai legnagyobb egyenlőség jellemzi, e szellem ismerteti meg s hatja át. Ily tekintélyes, tömött test bizvást akarhat nem köznapi dolgokra vállalkozni, s a mit akar, kivinni, bír elég erkölcsi és anyagi erővel. Nekünk nincsenek czímeink: czímünket belső erőnk szellemi értéke adja meg; nincsenek nagy-úri nemzetségeink: van ezer meg ezer kis, vagyonos, munkás nemzetségből álló, szabadságban született, eszményileg szép vallásunk emlőjén értelmesen nevelt s mély vallásos érzésű népünk; nincsenek sok vagyonnal bíró gazdagaink: vannak szellemben és érzületben, tetterőben és áldozatkészségben bővölkedő hitrokonink. Ezek áldoztak 1854—56-ban százezeret meghaladó tökétt iskoláink nyilvánossági joga s jellege megmentésére, ezek tartják fenn ezelőtt 14 évvel alapított Keresztény Magvető-nket, mely könyvünk oly helyet vívott ki az irodalomban, oly nevet egyházi életünkben, a mi becsületünkre válik nekünk s korunknak. Ez a félszázezernél több erdélyi székely, ez a mind közép osztályuak testvéri egyesülése immár háromszáz évvel ezelőtt keletre kiküldött előrsége a rationalis irányu nyugati kereszténységnek, mely azóta nagy küldetéséhez híven, épen fentartja kebelében az Isten egysége s megoszolhatlansága magasztos hit-elvét, az unitárius vallás ezen sarkalatos alapeszméjét. Ne lenne-e képes ezen, a szenvedés tűzében megpróbált, kis erővel nagy győzelmeket kivívott erős phalanx most egy nagy embereért, vallása megalapítójáért egy kis erőfeszítő áldozatot hozni?

Ki és kinek teszi azt? Unitárius unitáriusnak, mi, apák, gyermekeinknek s késő unokáinknak, a ma a holnapnak, egy dicsőnk emlékére, de saját dicsőségünkre s vallásunk épületére. A jelenkor épen úgy dolgozik a jövő számára, a mint élvezi századok előtt élt hitrokon eldődei vérveritéken munkája gyümölcseit. Vajjon ha ők nem állottak volna olykor testökből sorfalat képezve az Istenegység nagy eszméje körül, volna-e ma unitárius vallás? Volna-e száz templomon felírva, mit sajnáljon tőlünk némely szeretet nél-

küli orthodox, és a min lelkesüljön a nyugoti szabad országok szabad fia: „Az egyetlen Isten tiszteletére építették az unitáriusok“? Ha ők nem áldoztak volna, lennének-e ma unitárius egyházak, iskolák s egy erős értelmiségű hitfelekezetünk? Ha ők nem lettek volna készek kiállani üldöztetést, megvetést, néha börtönt, megértük volna-e mi e nagy megváltozását a világ vallásos érzületének? hogy a theologiai tudományok minden rázkodás nélkül, üldöztetéstől nem tarthatva, oly rationalis irányu fejlődésnek induljanak mindenfelé, hogy már-már a mi vallásunk alapján foglaljanak állást világhírű nagy népek egyetemei, és protestáns theologiai seminariumok készítsék elő az unitárius hitelvek közeledő diadalát?!

Mily áldott békében és szabadságban élünk mi ma: szabadon érez és gondolkodik a hit dolgában minden ember, szabadon ír és tanít a pap és tanár, meggyőződése szerinti formák közt tiszteli Istenét kis hitfelekezetünk; nem üldöznek, nem veszik el templomainkat és iskoláinkat azért, mert valamely községben kevesebben vagyunk, nem hurcolnak törvényszék elébe, kényszergetve hitünk megtagadására s ellenfeleink által dictáltatva nekünk új hitformát, nem olvassák ránk a judaizánsok és szombatások ellen hozott törvényeket, nem csúfolnak Arianusnak, Socin-követőnek, Krisztus-tagadónak. Nyílt homlokkal állunk a világ elé, felemelt fővel, felemelt szívvel mondjuk el: kik vagyunk, mily hitvallást követünk. Elmondjuk, hogy követjük az ember Jézus által tanított tiszta keresztény hitvallást, úgy, a mint azt első alapítónk Dávid Ferencz felfogta és kifejtette, minek veleje ez: „egy az Isten, kit egyedül imádni, egy a közbenjáró, az ember Jézus Krisztus, kit mindenek felett tisztelni tartozunk, a faragott kép és a bálvány semmi, s nincs több Isten, hanem csak egy!“ Ez észszerű hitalapon erős és biztos a mi állásunk a tudományok bár mely mérvű fejlődésével szemben, míg az keresztény jellegét megtartja.

Vajjon e boldog jelen üdvét éreznők-e ma őseink hitbuzgó áldozatai, keresztény türelme s önmegtagadó kitartása nélkül? Bizonyára nem. Az a kis hajó a világmiveltség nagy tengerén, melynek zászlóján az Istenegység eszméje volt felírva s parányi számu népe keletről és délről a mozlím, nyugatról a római, északról a görög vallások myriad sokasága közé beszorítottan önfentartási örök harcban fogyasztotta el legjobb erőt, a rá csapkodó óriási

véleményhullámoktól mindenfelől ostromoltatva épen úgy merült volna háromszáz év alatt zászlóstól és népestől, árbozostól és kormányostól együtt, mint elmerült Arius halála után a IV-ik, Wikkelfel a XIV-ik, Huss Jánossal a XV-ik században, ha ama zászlófelirat nem az emberi lélek örök eszményét, tehát örök igazságot örök-igazán kifejezve nem foglal vala magában, s ha a kis hajós nép nem vezére hatalmas szellem- és tetterejét, lelki bátorságát és tántoríthatlan akarátát örökölte volna!

De, hála Istennek! a kis hajónép megmaradt, zászlója magassabban lobog mint valaha, s nem meszsze az idő, midőn hivei meg sokasodnak. Már ma is ezerek vallják hitelveinket, bár más felekezetekhez tartoznak, velünk együtt Jézus tiszta erkölcsanát követik, mint mi, minden embertársunkat egyaránt szeretik, s üdvözülésre hivattnak is, képeseknek is tartják. Az erdélyi unitáriusokkal és hitők megalapítójával az történt, a mi Mózeszel. E bölcs férfi meghozta népének a törvényt, s rendeltetését betöltvén, égő csipkebokorban távozték el közülök. Az történt, a mi Lykurgussal, a ki miután törvényt hozott hazájának, elbujdosott, hogy ne kelljen változtatni azon, a mit mint legjobbnak vélt művet, egyszer megalkota. Sőt a történt, a mi Romulussal, a ki miután Róma városát és a köztársaságot meszszeható intézmények által megalapította, határait kiterjesztette, a különböző népeket egybeolvasztotta, tábora előtt a Caprera melletti tó partján hatalmas búcsuszónoklatot tartván: szélvész és menydörgés között az őt körülfogó ködben imádó népe szemei elől örökre eltűnt, soha többé Rómában nem láttatva. Így járt ama férfi is, kinek mi unitáriusok mai hitszabadságunkat s hirnevünket kiváltképen köszönhetjük, az erdélyi katolikus fejedelmi székről feje fölé gyűlt menykövek által lesujtatva, hiveinek könyei közt, fejedelmi testőrök kíséretében fogolyként elébb Tordára, majd Gyula-Fejérvárra hurczoltatott, s törvényszék elé állítva, mint bűnös hitújító — Innovator — holtigliani fogságra ítéltetett, ott pusztulván el, mint szent Polykarpus, Servetus Mihály és száz más áldozata a jezsuita inquisitionak! De e hasonlat legnagyobb a Romulus és Dávid Ferencz halála utáni idők között. „A római ifjuság — a mint Livius írja — Romulus elragadtatása utáni félelméből felocsudva, miután a vész és fergeteg csöndes nappá derült ki, látván a megüresült királyi széket, árvasága érzetében egy ideig gyászba öltözött, azután őt, mint Istentől származott Istent és királyt, Róma atyjául üdvözölte, békét kért a városra s

maradékára áldást!“ A mi eldődeink is hasonlót tettek. A véritélet és börtönhalál megfélemlítette Dávid Ferencz híveit, gyászt öltöttek magukra, meghajoltak a hatalom előtt külsőleg, de mesterök tanait szívök mélyébe rejtve, három száz évig hordozták s őrizték meg ott kiirthatlanul. Igen, három száz évig tartott dülő hatása azon szélvésznek, mely Dávid Ferenczet s vele az erdélyi unitarismust lesújtván: mint Ixiont Jupiter, úgy Báthori Kristóf ítélte az erdélyi reformatiot a megállapodás kőszirtjéhez lánczolta.... De a viharos éj elmúlt, az ég kiderült, s mi ma, mint hitünk alapítóját üdvözljük őt s emlékezetének hozsánnát kiáltunk. Őseink vérző szívvel nézték a szenvedő férfit Fejérvárról Déva várába hurczoltatni, nekünk az a szerencse jutott, hogy ama birák ítéletének igaztalan-voltát, Dávid Ferencz hitelveinek ellenben észszerű helyességét a ma élő tudós-világ nagy része által constatálnak láthatjuk. Betölt itt is Schiller szava: „a világtörténet a végítélet,“ — betölt a mit a magyar dalnok megirt:

Jámbor vértanu, tőrj: a Golgota-hegy,

A lelki szilárdság és a menny úta egy!

Kettő által különbözik a valódi nagy lélek a köznapitól; míg ez csak a má-ért, má-nak, magáért s övéért él, amaz a közt, az egyetemes érdeket öleli szívére, s jövő századok és embernyomok számára dolgozik. Ezek a meszszenéző, de rövidlátásuak az ugynevezett opportunitas és haszon emberei, a kiknek elvök: „*lucri bonus odor e re quacunqve,*“ mit a mai világ így formuláz: „hadd gyalázzanak, hadd üssenek arczul, hadd dobjanak ki, csak haladj általa előre!“ Ezek a jelent imádják, minden tettöknél ott guggol szavaik köpenye alatt az önhaszon; ismeretséget, barátságot, rokoni egybeköttetést, hivatalt, tudományt, elvet, jellemet, sőt a szív és lélek erkölcsi tisztaságát is feláldozák a jelen előnyeiért; simulnak bármily létező hatalomhoz, hódolnak az uralkodó nézeteknek, pártot s elvet cserélnek a helyzet szüksége szerint; mindenre vállalkoznak, mindenre alkalmasok, mindent eltűrni képesek, elveik a többségé, politikájuk a hallgatás, cselekvésök irányát a nagyok kegye szabja meg; önállás, önbecsület náluk mind az önérdek szolgálatában áll, udvariassági formákba burkolódzva, lenézetés nem bántja, eszközül használtatni még hízogó rájok nézve, szóval: az ilyenek a hasznos, szükséges és kedves modern emberek, igazán a jelen idő fiai. Az ily ember mindenkinek mosolyg, mindenki kezét mossa, természetes, hogy az

övet is mossák mások, az érdeksolidaritás bűvös gyűrűzetébe vannak befoglalva a jelen helyzet teremtői, urai és kegyeltjei; mind ismerik egymást, mindeniknek jól foly dolga, czéljaik mind sikerülnek, a szerencse keresve keresi őket — eme boldog halandókat. Így van ez ma, így volt Dávid Ferencz idejében, így lesz jövő századokban is.

Nem ilyen ama másik, nemesebb fajtája az embereknek, melynek lépéseit a közjó tekintetei irányozzák, mely szabad elveket vall, mely csak az igazságnak hódol, megtagadva sokszor önmagát, kockáztatva földi javát s jelenvaló érdekeit, meszsze a jövőbe néz gondolataival s terveivel, miket a szép, jó és igaz örök ideáljai vezérelnek. Sokszor talál ez utában akadályokra, többször nem sikerülnek nemes törekvései, százszor ismertetik félre, ezerszer csalódik jó föltételeiben, lenézetésnek teszi ki magát, most fenyegetik a hatalmasok, majd üldözöbe veszik ellenségei, elveszti az emberek előtt kedvességét, még törbe is ejtik; de ő megmarad elvei mellett, érzületét szeplőtlenül őrzi meg, a jóban állhatatos marad s az egyszer megismert igazságot meg nem tagadja, újtjáról nem tér vissza, sem félre, egyenesen jár, előre megy, mert szerinte az elv nem köpeny s boldogulási mód, a meggyőződés nem divatczikk s alku tárgya, nem csereeszköz, a következetesség nem játékszer.... A szép lélek és jellemzilárdság e szép, jó és igaz eszményeinek megvalósítására való bátor és kitartó törekvésben éri el tetőpontját, itt jut az ember emberi méltósága magaslatára.

Dávid Ferencz e nagy lelkek közé tartozott. Ő a megoszolhatlan istenegységről meg volt győződve, hálateljes tisztelettel érzett Krisztus a közbenjáró, a szeretet vallásának megalapítója iránt, de az istenség részesévé tenni, istenitni nem tudta. Tanított e szeltemben a szószéken, hirdette azt a magán életben, könyvbe foglalta hittudósokkal folytatott vitái során, s őt mégis arra hívták fel, arra kényszergették, hogy a mi szívében él, a mit ajkáról számanálkül hallottak, sőt a mi ezer meg ezer hallgatója, egész egyháza szívérebe ment át, vonja vissza, tagadja meg, vallja nem-igaznak, nem mondottnak, nem létezőnek. Ő, a hit, a meggyőződés és becsület embere, ezt nem tehette, nem is tette. Háromszor szólították fel árulója — Blandrata György — és birái, s háromszor utasította el magától: nem akarta önéletét az igazság és becsület halálával megváltani. Utoljára hivei is felhívták, mentené meg életét hiveinek s vallásának. „Nem“ — lön az utolsó válasz is. „Látom — így

szóla -- hogy nyájamtól áldozatot kívánnak. Ám legyen, áldozatul adom én magamat.“ S ezóta többé önvédelemre birható nem volt; barátai még védelmezték, de ő hallgatott s nyugodtan vetette magát alá bírái ítéletének; augusztusban hozták örökös fogságítéletét s novemberben lett halála. Déva vára sötét falai olták el a nagy szellem örökfényü lángját, csontjai és pora e kőszál kötörmelékével vegyültek el, erős lelkét s gyászos sorsát hiven ábrázolva.

Ott volt kolozsvári nagy jövedelmű plébániája, négy segéd pap osztotta meg sulyos terheit, ott volt országos népszerűsége, európai hirneve, népének rajongó szeretete Miért áldozta hát fel földi javait s önmagát?

Ha szavait s tanát visszavonja, a Blandratának adományozott kolozsmonostori uradalom hihetően övé lesz, a fejedelmi udvar palotaajtói felnyilnak előtte, a nagyok haragos tekintete kegymosolyra változék vala, jóllétben tölthette volna öreg napjait.

Miért áldozta hát fel kész és remélhetett szerencséjét s önmagát? Elveiért, meggyőződéseieiért, Isten igazsága s neve és emléke becsületéért! S ime, minden elveszett — mondhatá ő is — halála perczében, el hosszszu időre, csak a becsület maradt meg.

Oh van abban valami különösen megnyugtató, midőn a lélek meggyőződése s az igazság mellett üldöztetés és megpróbáltatások daczára megmaradni bir! Mint midőn álmaid közt égben utazol, s angyalok kezei szőnek eléd tündér tájakat, vagy midőn istenkéz teszi háborgó szivedre a menyiny nyugalmanak enyhe balzsamát: olyan az igaznak belső lelki csöndessége. Nem háborítja meg őt semmi büntudat, nem nyugtalanítja semmi erkölcsi botlás emlékezete, bátran szemébe néz az embereknek, bátor az Isten színe előtt; az éjjél csönde s a sirok némasága szelid gondolatokat ébreszt föl benne, az ég dörgése s kétségbeesettek kiáltozása nem döbönti meg őt; szent bizalommal lépi át a templom küszöbét, s félelem nélkül vidám lélekkel készül végórájára. A „*nil conscire sibi, nulla pallescere culpa*“ a halandó legdrágább kincse. Nem így, a kit önzés vezet, a ki haszonért elvet cserél, hitét tagadja meg, s boldogulása eszközei választásában az erkölcsi törvényekre nem néz. Ő él szerencséjével, élvezi a helyzet előnyeit, tán mosolyog is az elvek és becsület emberén, boldognak látszik, de csak látszik, mert tiszta boldogságot csak az erkölcsi szép és jó adhat. Az ilyennek belsőjében nem lehet nyugalom, nem engednek azt ön-

tudata, és az emlékezés, a gondolatok és a lelkiismeret; hallja az emberek ítéletét, olvassa a közvélemény olykori kifakadását, bizonyos emberek tekintetétől épen úgy tart, mint belsőjének szemrehányó szavaitól; az idő, itt-ott elejtett panaszos szók s megújuló hasonló tények fel-felköltik az erkölcsi széppel nem egyező tettei emlékezetét a lelkiismeretben, vétségeit eszébe hozza a magános lét és az éjféli óracsőnd, megjelenik álmában tévedésének képe, szemrehányást tesz, nem hagyja nyugodni őt. Nincs, nem lehet nyugalom a jótól elpártolt szivben.

Ha ez így van, akkor nem sokára eljön az idő, midőn Dávid Ferencznek, mint a hitszabadság bajnokának, a meggyőződés emberének elégtételt ad a világ, az elítélőkből pedig elitéltek lesznek. Ez azonban a szabadelvű kereszténység közügye; de az, hogy az ő neve dicsősége nálunk valamely élő emlékkal örökíttessék, ez a mi kötelességünk. Hitelveinek belső igazságáról meg levén győződve, annak győzedelmét halálakor megjósolta, s ez be is teljesedett; ez által életének és munkásságának fensőbb, magasabb kulturai rendeltetése betöltve lőn; de a szeretet, mivel ő hivei, a mi őseink iránt volt, a küzdés és szenvedés, mit érettök s hitünkért kiállott, az a tény, hogy ő mint hű pásztor, nyájáért áldozatul adta magát s ránk egy szent örökséget hagyott, tőlünk viszont a kegyelet és hála áldozatát követeli. Az Isten bevégezte vele nagy munkáját, s ő teljesítette iránta apostoli tisztét: az ember iránt mi mutassuk meg igaz érzelmeinket, állítsunk ismeretlen sirjának a késő századok által is megismerhető emléket valamely szép tény által, jellemszilárdságát s önfeláldozó hitbuzgóságát sajátítsuk el, ránk hagyott szent örökségét, az istenegység hitét őrizzük meg általa kifejtett tisztaságában: ő feláldozta magát nekünk, mi áldozzuk oda életünket egészen az ő tanainak. Észak-Ámerika egy várost szentelt felszabadítójának, Washingtonnak; a szabad Svájcz Tell Vilmos szirtjének nevezte el Rütli mellett azon kősziklát, hol a szabadság e hőse hős társaival hona felszabadítására esküt tett; mi gyöngék vagyunk, ki nem vihetjük, hogy Déva vára szirt csúcsának az „egyistenimádás kősziklája“ nevét adják; de azt tehetjük, hogy e névnek egyházunk kekelében egy díszes emléket állítsunk. Az eszme adva van, a Dávid Ferencz-alapítvány e célra van indítványozva. Unitárius-e az, a ki ezt egész lélekből, s kitelhető erejével nem pártolja? Én nem tartom annak, s azt hiszem, nem állok egyedül.

Jakab Elek.

Bibliai tanulmányok.

VIII.

AZ ÚJ SZÖVETSÉGI IRATOK TÖRTÉNETE.

VIII. FEJEZET.

Pál apostol harmadik térítő útja.

29. §. Pál harmadik térítő útjára indul ki Ántiókiából. Ántiókia — Efezus.

54. év.
Galatai
egyházak.

Pál apostol a galatai egyházakhoz irt levelének elküldése után még néhány hónapot töltött Ántiókiában. ¹⁾ Ekkor aggódni kezdett a galatai hivek sorsa felett, a kik a mily fogékonyak voltak az ő tanításai iránt, épen oly ingadozók is voltak. Aztán ellenei is ott tartózkodtak még. S ő nem tudta levelének hatását, a melyet az hiveire és az ellenpártra gyakorolt. Meg attól is tartott, hátha a galatai izgatás hire általi meglepetésében és e miatti felindulásában igen éles kifejezésekkel élt szeretett hiveivel szemben. Részint tehát ezért, részint hogy elkezdett munkáját tovább folytassa, újra vágya ébredt kedves galatai egyházait meglátogatni. Különösen Efezusba vágyott régen. E végből maga mellé véve Titust, elindult Ántiókiából, s épen azon az úton, a melyen második útjában járt, harmadszor is meglátogatta a kis ázsiai gyülekezeteket. ²⁾

Derbe
Efezus.

Ez útjában szülőföldén, Tarsuson, át legelőbb is Derbébe ment. Ott maga mellé vette Cájust, s Lystrán, Ikoniumon, pisidiai Ántiókián, Kolossén, Laodiceán és Hierapolison át megérkezett Efezusba, körülbelöl a nyár közepén. ³⁾ Efezus, a Heraklitus, Parrhasius és Apelles szülőföldre, már századok óta nem volt tiszta görög város többé. Hiányzott benne a jó módu nemesi osztály, a politikai tevékenységre alkalmas szellem. Lydia és Persia uralmai

¹⁾ Csel. 18, ₂₃. — ²⁾ Némelyiket 4-ikyszer is. — ³⁾ Csel. 20, ₃₁. V. ö. 1 Kor.

kiültek belőle minden nemzeti érzelmet és honszeretetet. A honszeretet helyét ázsiai szokások és fényüzés foglalták el.

Mint minden levantei nagy város, Efezus is teli volt kereskedőkkel, árukkal és arany-művesekkel. Mint a kereskedelem központja, gazdag volt. Kikötőin és utcáin hullámozott a tétlen emberek raja. A tevékeny iparos és kereskedő szorgalma mellett a könnyelműség, szemtelenség, szenvedélyesség és frivolság napi rendben voltak. A mindenünnen özszegegyült nép szívesen fogadott minden eszmét és minden vallást. E születési és nemzeti előítéletektől ment városban hajtott ki az új vallás csirája. S midőn már kihajtott, attól lehetett tartani, hogy ily városban és ily viszonyok közt cosmopolitismussá fajul. Ezt azonban Pál megakadályozta.

Efezusban sok zsidó volt. ¹⁾ S mint mindenütt, úgy itt is rajongtak az ősvallás betüiért. De a pogányság is rajongó volt. Rajongott híres Diána-cultusáért. Efezusnak kiváló nevezetességei közé tartozott az Artemis temploma, s annak cultusa. Ez oly fontos volt abban az időben, hogy minden tudományt elnyomott, s a hitetlen eszméknek szabad tért készített. Fontos volt még az Artemis templomának menedékjoga, a mi sok gonosztevőt vont a városba. ²⁾ Fontos volt a pogány papság hatalma és kiváltsága. A papság magát, egész theokratikus módon, királynak nevezte. ³⁾ Sőt a főpap neve rá is volt nyomva a pénzekre. ⁴⁾

De a mi Efezust ez időben leginkább jellemzi, az a pogány papság romlottsága, s a népnek mulatságra, dözszölésre és ünneplésre való nagy hajlama volt. ⁵⁾ Ez okból szívesen látták a kuzuzlókat, jövendő-mondókat, muzsikusokat, és csodatevőket. Szerették a szerelmes szindarabokat, ⁶⁾ s a magikus könyvek olvasását. Ezekért, s a fényüzésért és más multságokért abban hagyták a szép művészeteket és a tudomány művelését. A csodákra nagy súlyt fektettek. A csodatevő nagy tekintélyben állott előttök. Ez időben leghíresebb csodatevő volt Efezusban egy Balbillus nevű astrologus, a Nero és Vespasian kedvence, a ki azonban úgy látszik nagy gazember volt. ⁷⁾

¹⁾ Joseph. Antiq. XIV, 10, 11 12. 19. XVI, 6, 4. 7. Pillo. Leg. §. 40. — ²⁾ Strabo, XIV, 1, 23. — ³⁾ Pausanias VIII, 13, 1. — ⁴⁾ Numism. gr. imp. rom. 310. 318. 1. Tacit. Ann. III, 62. — ⁵⁾ Fontos ünnepek: Panionia, Oecumenica, Ephesia, Balbillia, Artemisia, Bacchanalia és Lucullia. — ⁶⁾ Kedvencebb darabjaik voltak: „Az efezusi matrona;“ „Ephesia ca“ Xenophontól; „Chareas“ és „Kalirrhoe“ Charitontól. — ⁷⁾ Sveton. Nero, 36. Dio Cass. LXVI, 9.

Ilyenek voltak Efezusban a viszonyok, a mikor Pál apostol oda megérkezett. Azonban ő nem találta a talajt egészen készületlenül. Már az ő ide jövétele előtt el volt hintve a ker. vallás magva. Ugyanis miután Aquila és Priscilla Korinthusból ide jöttek, azon működtek, hogy az evangéliumnak követőket szerezzenek. Ez sikerült is nekik. És így a Pál idejöttekor egy kis keresztény sereg volt körülöttök. Ezek között volt Epaenetos, a kit Pál „Achaja első zsengejének nevez a Krisztusban,“ ¹⁾ továbbá Apollós, egy alexandriai születésű tudós philonista. Ez utóbbi azonban a Pál megérkezésekor már nem volt Efezusban. Korinthusba útazott volt az éfézusi hívek ajánló levelével.

A mint Pál Efezusba érkezett, legelőbb is a hívők seregét kereste fel, a mely ekkor mintegy 12 tagból állott. Vizsgálódása után csakhamar észrevette, hogy a hívek az evangélium ismeretében nem elég jártasok. Különösen a szent lélekről nem hallottak semmit. Ezért hozzá fogott ezek tanításához, s a szent lélekről való előadásával béfejezte azok vallásos oktatását.

Ezután azon működött, hogy a keresztény vallást terjessze, s követőinek kevés számát szaporítsa. És ez nem volt kis feladat. Mert a zsidók korlátoltak voltak, a pogányok pedig inkább a mágiában és szellem-idézésben gyönyörködtek. Ugy látszik, hogy ekkor még Tyanai Apolló is itt élt. ²⁾

55. év. Pál apostol tehát régi szokása szerint elment a zsidók synagógájába. ³⁾ Ott prédikált három hónapon keresztül. De úgy látszik, nem sok eredménnyel. Ez okból otthagyta a synagógát és a Schola Tyranniban (Σχολή Τυράννου) kezdett tanítani.

56. év. Itt prédikált két évig. Ez idő alatt azonban nem csak nyilvános helyen hirdette Jézust és az ő evangéliumát, hanem felkereste saját házaiknál azokat a zsidókat és pogányokat, a kikben az új vallás iránt hajlamot látott. Így sokakat megnyert az evan-

¹⁾ Róm. 16, 5. Valamint e versre, ugy általában az egész Róm. 16, 3—20-ra vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy az eredetileg nem a római levélhez, hanem az efezusihoz tartozott. Bizonyítja ezt az, hogy 1) sem Epaenetos, sem pedig Aquila és Priscilla nem voltak Rómában, mikor Pál a levelet írta; 2) Pál nem ismerhetett sok embert oly városban, a hol soha sem volt; és 3) a római levélben 4 záradék van, a mi a Pál szokásával ellenkezik. E versek tehát az efezusi levélből vannak a rómaiba téve.—²⁾ Philostrat. Vita Apoll. III.—³⁾ Csel. 19, 8.

geliumnak. Híre és az evangelium, valamint a Jézus neve az egész ázsiai proconsulságba kihatott, s számos egyház alakult Efezus körül. Sokan, a kik eddig varázslattal szerettek foglalkozni, illetve Pál lelkes tanításai által, öszszeszedték varázs-könyveiket (Ephesia grammata), s megégették. ¹⁾ Pál lassanként akkora tekintélyre vergődött, hogy a pogányok azt állították róla, hogy neki a démonok felett is hatalma van.

Mind a mellett még is sok nehézség fordult elé naponta a gyülekezetben, mind a zsidó, mind a pogány keresztények részéről. A zsidó és pogány keresztények közt feszült viszony jött létre az evangelium felfogása miatt. S e feszültség oda nőtte ki magát, hogy mindkét párt megtagadta egymástól, hogy Jézus nevében beszélhessen. ²⁾ E mellett a pogány keresztények sem voltak megelégedve az evangelium terjedésével. Ezért Pált megtámadták. E támadás különösen egyszer oda nőtte ki magát, hogy Aquila és Priscilla alig tudták megmenteni. ³⁾

Mialatt Pál Efezusban működött, az alatt tanítványai, u. m. ⁴⁾ Epaphras, ⁵⁾ Nymphodorus vagy Nymphas, ⁶⁾ Philemon, az ő neje ⁷⁾ Appia, ⁸⁾ és Archippus, ⁹⁾ utazásokat tettek mindenfelé, különösen Phrygiában. Ilyenformán a Pál szerinti evangelium mindenfelé elterjedt Phrygiában az ő tanítványai által. Az így megtért hívek Pált ismerték el fejöknök. Tanítványai pedig mindenről tudósították tanítójakat.

Ugyanez idő tájban Pontusban és Kappadóciában, ¹⁰⁾ sőt egész Kis Ázsiában terjedni kezdett az evangelium. Még pedig a Pál apostol felfogásával ellentétes szellemben. De itt nem a Pál tanítványai, hanem zsidó keresztények terjesztették az evangeliumot, kik fejökül János apostolt ismerték el, sőt Pálnál nagyobbnak tartották ¹¹⁾. Ugy látszik, ezek számára iratott Kr. u. 68-ban az efezusi, smyrnai, pergamumi, thyatirai, sardesi, filadelfiai és laodiceai

Az evang.
terjed
Phrygiában.

Jánosféle
evang.
terjed.

¹⁾ Csel. 19, ₁₃₋₄₉. — ²⁾ Jel. 2, ₃. — ³⁾ Csel. 19, ₂₈. ⁴⁾ Kol. 4, ₁₃. — ⁵⁾ Kol. 4, ₁₅. ⁶⁾ Filem. 1. 2. 5. 7. — ⁷⁾ Kol. 4, ₁₇. Filem. 2. — A Pál apostol tanítványai közül az itt elésoroltakon és a fenn említett Barnabáson, Sylvanuson, Tituson, Lukácson és Timotheuson kívül megemlitendőknek tartom még a következőket: Simeon Niger (Csel. 13, ₁), Menahem, Lucius (Cyreneből,) Tychichus és Trophimus (Efezusból Csel. 20, ₄. Kol. 4, ₇. Ef. 6, ₂₁), Aristarchus (Thessalonikából (Csel. 27.), Demetrius (Kol. 4, ₁₄), Artemidorus, Zenodotus (Tit. 3, ₁₂) Erastus (Korinthból? Csel. 19, ₂₂), Andronikus, Junianus (Efezusból? Róm. 16, ₇), és Crescens (2 Tim. 4, ₁₀). — ⁸⁾ V. ö. Csel. 2, ₉₋₁₀-et 1 Pét 1, ₁-el. — ⁹⁾ Jel. 2 és 3. részei.

egyházakhoz intézett pállelles irányu Jelenések könyve. E zsidó keresztény törekvésnek eredménye volt a 2-ik században a montanizmus is, a mely nem volt egyéb a phrygiai keresztényeknek a Pálféle eszméktől való elszakadásánál, s a zsidó vallásra való visszatérésénél. ¹⁾

57. év.

Pál apostolt, az Efezusban ez alkalommal töltött húzamosabb idei tartózkodás után, újra megragadta a vágy, hogy útját tovább folytassa, s az általa alapított egyházakat meglátogassa. De közbenjött események megakadályozták egy időre az ő eltávozását Efezusból. ²⁾

Ugyanis Apollós, Efezusból való elmenetele után, Korinthusban akkora ékesszólással, gyönyörű nyelvezettel és tudománynyal hirdette az evangeliumot, hogy a korinthusiak fejét mind elszédítette. Ide járult az is, hogy parancsoló külseje volt, s a ker. vallást philói eszmékkel vegyített theologia alakjában adta elé, a mi a Pál nézeteivel nem egyezett meg egészen. Ez tehát tetszett a korinthusiaknak. A következőse az lett, hogy a kiket nem Pál térített meg, azok Apollóست nevezték tanítójoknak, ³⁾ Pált műveletlennek, s a philosophiában és a szépirodalomban járatlannak tartották. ⁴⁾ Minthogy Apollós Pálnak nem volt ellensége, ezért a pártok közti kitérés nem lett heves. Apollós sietett is elejét venni a pártoskodásnak az által, hogy Korinthusot otthagya és Efezusba ment. Azonban a pártoskodás magva még is el volt hintve. Csak alkalomra várt, hogy fellobbanjon.

Jeruzsálemi
követek
izgatnak
Korinthusban.

De nem csak ez volt a Korinthusban támadt villongás oka. Hanem főleg az, hogy a jeruzsálemi egyház követei, a kik a Pál nyomán jártak, megérkezvén Korinthusba, ellene támadtak Pálnak a jeruzsálemi apostol ajánló levele következtében. ⁵⁾ Gyalázták az ő személyét, kétségbe vonták becsületességét, ⁶⁾ sőt azt is megtagadták, hogy Pál apostol lenne. ⁷⁾ Őt könnyelmű fecsegőnek nevezték, a ki csupán alkalmat keres, hogy dicsekedhessék. Fel-említették, hogy ő Jézust személyesen nem ismervén, ⁸⁾ nincs jogosítva arra, hogy Jézusról beszéljen. Ellenében valódi apostolok-

¹⁾ Euseb. HE. IV, 26. V, 23—25. — ²⁾ Némely kritikuskok 2 Kor. 2, 1. 12, 14. 21. 13, 1—re támaszkodva azt állítják, hogy Pál Efezusban tartózkodása alatt járt egyszer Korinthusban. Ez azonban nem valószínű. A Cselekedetek könyve sem említi. — ³⁾ 1 Kor. 1, 17. — ⁴⁾ 1 Kor. 1, 12. 3, 4. — ⁵⁾ 2 Kor. 3, 1. 4, 2. 5, 12. 10, 12. 18. Recognit. IV, 35. ⁶⁾ 1 Kor. 9, 2. 2 Kor. 12, 16. V. ö. Jud. 11. 16. — ⁷⁾ 1 Kor. 9, 2. 3. — ⁸⁾ 2 Kor. 5, 16.

nak Pétert és Jakabot mutatták fel (οἱ ὑπερλίαν ἀπόστολοι). Még azt is felhozták, hogy Isten csupán egy tanítót rendelt, Krisztust; Krisztus pedig csak 12 tanítványt nevezett ki. ¹⁾

A jeruzsálemi követeknek eme fellépése tehát megújította a párttűzet Korinthban. Egyik Pál pártinak, a másik Péter pártinak, a harmadik Krisztus pártinak, a negyedik Apollós pártinak nevezte magát. ²⁾

Mielőtt a korinthusi viszonyok további vizsgálásába bocsátkoznánk, vessünk egy pillantást azokra a nehézségekre, a melyek a Cselekedetek könyve ide vonatkozó előadása rendjén felmerülnek.

A mi a Csel. 19, 1—7-ben legelébb is feltűnik, az, hogy Pál Efezusba jöttekor Jánosféle tanítványokat talált ott. E Jánosféle tanítványoknak Efezusban léte anynyival meseszerűbb, mert jól tudjuk, hogy Efezusban Aquila és Priscilla hirdették az evangéliumot, a kik Jézust és az ő evangéliumát jól ismerték. S bár a Cselekedetek könyve őket tanítványoknak (μαθηταί) nevezi, olyanoknak, a kik Krisztusban hittek, mégis távol állottak a keresztény vallástól. Sem a Jézus nevére nem voltak megkeresztelkedve, sem pedig a szent lélekről nem hallottak volt még semmit.

E nehézséget még emeli a Csel. 18, ²⁴-ben említett ama körülmény, hogy Apollós, a ki a „az Urnak útára tanítottatott vala, s nagy szorgalmatosan tanítá az urnak tudományát,“ épen úgy nem tudott semmit a Krisztus kereszttségéről. Csak a János kereszttségét ismerte, s e miatt vélemény-különbség merült fel az ő tanítása és a Pál evangéliuma között.

E körülmény megfejtésére tudnunk kell, hogy Pál és Apollós két külön iskola növendéke vala. Pál a Gamaliel szabad iránya által javított jeruzsálemi farizeusi iskolából, Apollós pedig az alexandriai zsidós görög iskolából került ki. Így tehát nem csak alaki, hanem tárgyi különbség is létezett a két férfiú között. Nem azért keletkezett tehát vita Pál és Apollós közt, mintha amaz féltékeny lett volna ennek Korinthban aratott sikerére, hanem azért, mert nem értett egyet az ő tanításaival, elveivel, s mert az Apollós nézete nem egyezett meg a keresztény vallásnak Pál általi felfogásával. Egyébiránt semmi különös nincs abban, hogy egy alexandriai nevelésben részesült zsidó, a milyen Apollós is volt, másként fogja fel a Jézus messiasságában való hitet, mint Pál, a

Különbség
Pál és Apol-
lós nézete
közt.

¹⁾ Recognitiones, IV, 36. — ²⁾ 1 Kor. 1, 12. 3, 22. 2 Kor. 10, 7.

farizeusi iskola növendéke. Apollósra nézve lehetetlenségnek látszik, hogy ő, az alexandriai zsidó vallás-philosophia hive, a Philó elvtársa, elfogadhatta volna Pálnak a Jézus haláláról, a test feltámadásáról, s a hit általi megigazulásról való nézeteit a nélkül, hogy addigi elveivel ne szakítson. Ezt ugy látszik nem is tette. Hanem kitért Pál elől és elment Efezusból. Azonban a két férfi elvei közti különbség még is nem sokára napfényre jött. Pártokat hozott létre Korinthban.

Pál apostolnak előadásából tisztán látszik az ő és Apollós nézete közti különbség. Ugyanis 1 Kor. 1, 17. 23-ban azt mondja: „Mert azért küldött engemet a Krisztus, hogy az évangéliumot hirdessem. De nem a logos ¹⁾ bölcsesége szerinti értelemben, hogy Krisztusnak keresztehiában való ne lenne; mert miután Istennek bölcsességében a világ nem ismerte meg Istent, tetszett az Istennek, hogy a bolond prédikálás által tartsa meg a hívőket.“ Tovább a 2-ik rész 6—8 verseiben ezt mondja: „Bölcseséget szólunk pedig, de nem emez aeonnak ²⁾ bölcsességét, nem is ez aeon fejedelmeinek bölcsességét, a kik eltöröltetnek, hanem Istennek amaz elrejtett bölcsességét, a melyet ez aeon fejedelmei közülegyik sem ismert fel, mert ha tudták volna, a dicsőségnek urát nem feszítették volna meg. Sőt még élczeskedik is az Apollós nevével. ³⁾ Az Apollós tanítását a bölcsék bölcsességének, hiveit a Krisztusban bölcséknek mondja, s evel szemben magát bolondnak nevezi. ⁴⁾ Ebből látni való, hogy Pál nagy akadálynak tartotta az ő evangéliuma terjesztésére Apollósnak Korinthusban tartott prédikálását. S ez okból megtámadta annak nézeteit és heves vitába elegyedett vele.

E két férfiú közti nézet-különbség tehát épen alkalmas anyag volt a jeruzsálemi zsidó tanítók kezében arra, hogy a Pál tekintélyét csökkentésék, s hiveit elpártolásra bírják.

De nem csupán e nézet-különbség, nem is a jeruzsálemi követek fellépése volt az, a mi Pálban a korinthis egyház állapota iránt aggodalmat támasztott. Magának a korinthis egyháznak erkölcsi állapota volt főleg az, a mi az apostol lelkét elsomorította. Mert nem volt elég, hogy Korinthban párttusa dült, hanem nagy

¹⁾ Eredeti szöveg. — ²⁾ Eredeti szöveg. — ³⁾ Az Ἀπολλῶς név helyett Ἀπολόω szót használ, a mi anynyit tesz, mint eltörölök. — ⁴⁾ 1 Kor. 4, 10.

veszélyllyel fenyegette a kereszténységet a pogányokkal való érintkezés is. A görög philosophia és a rosz erkölcsök behatottak a gyülekezetbe, a kizárólagos zsidó szellem újra felelevenedett, s a gyülekezet jóllétét és nyugalmát aláásták. A vérfertőzés az egyház hívei között közönségesse lett. A pogány keresztények közül többen ettek a pogány Isteneknek szentelt áldozati húsból. A czivakodás, frivolság és iszákosság szokásba jöttek. ¹⁾ A nők közönségesekké lettek, s azt követelték, hogy fátyol nélkül, vágott hajjal profétálhassanak a gyülekezetben. ²⁾ És ezek nagy zavart és rendtelenséget okoztak az egyházban. ³⁾ Egy szóval a szentek gyülekezete megromlott, mystikus társasággá fajult. Az uri vacsorából orgia lett. Mind a mellett sokan voltak olyanok is, a kik szilárdan állottak az evangéliumban. Ilyenek voltak Stephanas és az ő családja, s mások. ⁴⁾

30. §. Pál a korinthis egyházat fenyegető veszélyt elhárítani igyekszik. Leveletet ír Korinthusba.

A mint Pál apostolnak a korinthis egyház fennebb érintett szomorú állapota fülébe jutott, azonnal egy levelet irt ⁵⁾ a megromlott erkölcsök ellen. Pál e levelet az 1 Kor. 16. ⁸⁾ szerint pünköst előtt, vagy tán épen husvét előtt irta. ⁶⁾ Azonban e levél elveszett minden nyom nélkül. Ebben megtiltotta volt híveinek, hogy tisztátalan életű emberekkel ne társalogjanak. Valószínűleg azt is megigérte volt, hogy meglátogatja. De e levél sem csillapíthatta le a Korinthus fölé tornyosult veszélyt, a versengést. Ez újra kitört közöttök aprilis felé, a mint ő azt a „Chloé háznépe közül valóktól“ megtudta.

1-6 levél
Korinthusba.

Pál épen el akart már menni Efezusból. ⁷⁾ De bizonytalan okok újabb akadályt gördítvén útja elé, ott maradt. Elküldötte tehát Timotheust Erastussal és néhány atyafival Korinthusba. ⁸⁾

¹⁾ 1 Kor. 11, 18. 21. — ²⁾ 1 Kor. 3, 15. 14, 33—35. — ³⁾ 1 Kor. 14, 40. — ⁴⁾ 1 Kor. 16, 15—17. — Korinthusban sok mivel ember elfogadta ugyan az evangéliumot; de a Jézus keresztjét, a feltámadást, s a világ közeli megújulását esztelenségnek tartották (1 Kor. 1, 22. 23. 15, 12. V. ö. Csel. 17, 18. 32. 24, 26. Origen c. Cels. I, 7. V, 14. Tertull. De carne Christi, 15. Athenag: De resurr. 3, 4). Ezért oda törekedtek, hogy az evangéliumot a philosophiával kibékítsék. E kibékítési törekvés pedig oly harcot idézett elé a ker. vallás és pozitív tudomány közt, a mely a tudományt a 6-ik század végén teljesen megsemmisítette. — ⁵⁾ 1 Kor. 5, 9—10. — ⁶⁾ 1 Kor. 5, 7—8. — ⁷⁾ Csel. 19, 21. — ⁸⁾ 1 Kor. 16, 11.

De minthogy ők Macedonia felé mentek, mielőtt megérkeztek volna, újabb követség jött Pálhoz a Stephanas, Fortunatus és Achaicus személyében. ¹⁾ E követség választ hozott elébbi levelére, s értesítette a Korinthusi egyház állapotáról. De úgy látszik, hogy e tudósítás csak növelte aggodalmát és fájdalmát okozott neki. Mind a mellett is elhatározta e beteg egyházhoz irni. Minthogy pedig Timotheus már elment volt, felvett titkárnak egy Sosthenes nevű tanítványt, ²⁾ s annak diktálta a korinthusi egyházhoz intézett második levelét, vagyis a jelenlegi

Korinthusiakhoz irt I-ső levelet.

Korinthusi
I-ső (2-ik)
levél.

Az apostolnak egy levele sem ily változatos. S ez azt mutatja, hogy ő a különböző eszméket egy fő eszmében egyesíteni tudta. Az apostol e levelében legelőbb is üdvözli a korinthusi gyülekezetet (1 Kor. 1, ¹⁻³). Ezután szól a pártoskodásról, versengésről, az atyafui szeretetről, és a keresztény egységről. Az egyházban lábrakapott pártoskodásra vonatkozólag így ír: „Mondom pedig, hogy mindenitek azt mondja: én Pálé vagyok; én Péteré vagyok; én pedig Krisztusé vagyok. Vajon részekre osztatott-e a Krisztus? Vagy Pál feszített-e meg érettetek, vagy a Pál nevére keresztelkedtetek-e?.. Mi a megfeszített Krisztust prédikáljuk, a ki a zsidóknak botránkozás, a görögöknek bolondság. És pedig azoknak prédikáljuk, a kik hivatalosok, legyenek azok zsidók, vagy görögök... Mert nem sokan vagytok bölcssek test szerint, nem sokan hatalmasok, nem sokan nemesek, a kik hivatta vagytok, hanem a kik e világ előtt bolondok, azokat választotta Isten, hogy a bölcséket megszégyenítse... De az Istentől vagytok ti a Jézus Krisztusban, ki lett nekünk Istentől bölcsesség, igazulás, szentség és váltás, hogy a ki dicsekedik, az urban dicsekedjék.

Mi az Istennek titkos bölcsességét szóljuk, amaz elrejtett bölcseséget, melyet Isten elrendelt vala a világ előtt a mi dicsőségünkre, és a melyet Isten kijelentett az ő szent lelke által; mert a lélek mindeket vizsgál, még az Istennek mélységeit is. Erről

¹⁾ 1 Kor. 16, 17. 18. — ²⁾ 1 Kor. 1, 1.

a természeti ember (a test) semmit sem tudhat, hanem csak az embernek lelke, a mely Istentől van.

De (eddig) nem szólhattam nektek, mint lelkieknek, hanem mint testieknek, mint gyermekeknek a Krisztusban, kiket téjnek italával tápláltalak és nem kemény étellel; mert azt még nem szenvedhetitek vala el. Mivelhogy ti még testiek vagytok, van irigység, versengés és visszavonás köztetek. Mert mikor egyitek ezt mondja: én Pálé vagyok; a mástok pedig: én Apollósé vagyok; nem testiek vagytok-e? Kicsoda azért Pál, és kicsoda Apollós? Szolgák ők, kik által hittetek. Én az Istennek nekem adott ajándéka szerint, mint bölcs mester, letettem az alapot, és más épít arra. Ám legyen. De meglássa, mi módon épít arra; mert más alapot senki sem vethet azon kívül, a mi egyszer vettetett, mely a Jézus Krisztus. . . . Azért senki se dicsekedjék emberekben. Minden a tiétek, legyen az Pál, vagy Apollós, Péter vagy e világ, az élet vagy a halál, a jelen vagy a jövő. Minden a tiétek, ti pedig a Krisztuséi vagytok, és Krisztus az Istené.“¹⁾

Pál apostol a visszavonásra tett megjegyzései után eládjá, hogy az evangelium valódi hirdetőjének milyennek kell lenni. Védi saját álláspontját és apostolságát, s megfelel az ellene felhozott vádakra:

Pál védi
önmagát.

„Ezeket (az elveket) pedig atyámfiai, magamra és Apollósra szabtam ti érettetek, hogy a mi példánkból tanuljátok meg: a mi megiratott, azon feljül nem jó bölcselkedni, s egyitek a másitok helyébe egymás ellen ne fuvalkodjatok fel. . . . Ti immár megteltetek, immár elgazdagodtatok, nálunk nélkül országot vettetek. Vajha uralkodhatnátok, hogy veletek mi is uralkodhatnánk! Én azonban úgy vélem, hogy Isten minket alábbvaló apostolokat adott a világ szemé eleibe, mint halálra valókat, kik csodája lettünk e világnak, az angyaloknak és az embereknek. Mi bolondok vagyunk a Krisztusért; ti pedig bölcsék vagytok a Krisztusban; mi erőtelenek, ti erősek; ti dicséretesek, mi

¹⁾ 1 Kor. 1, 2 és 3 részek.

Szól a bűn ellen. gyalázatosak vagyunk.. Mi mind ez ideig éhezünk és szomjaztunk; mezitelenek voltunk; arczul verettünk, bizonytalan helyeken bújdostunk, és fáradoztunk tulajdon kezeinkkel munkálván. Ha szidalommal illettek, jót kívánunk. Ha háboruságot szenvedünk, békével türjük.. E világnak seprei lettünk, és mindeneknek elvettetett állatok mind ezideig.

Nem azért írom ezeket, hogy titeket megszegyenitselek, hanem intelek, mintszerelmes fiaimat. Mert ha tizezer tanító-mesteritek lennének is a Krisztusban, — mindazonáltal én szültelek titeket az evangélium által a Jézus Krisztusban.“¹⁾

Mi a ker. szabadság? Az apostol ezután a Korinthusban elharapódzott bűn kérdését veszi elé. Különösen szigorú a vérfertőzők, paráznák, s általában erkölcstelenek ellenében:

„Hallatszik oly paráznaság is köztetek, mely még a pogányok között sem neveztetik, t. i. hogy valaki az ő apja feleségét elvegye... Az ilyen ember adassék a sátánnak, az ő testének veszedelmére, hogy a lélek megtartassék az ur Jézusnak ama napján... Tisztítások ki azért a régi kovászt... s ne társalogjatok a val, ha valaki parázna vagy fősvény, bálványimádó vagy szidalmazó, részeges vagy ragadozó... Vessétek ki azért a gonosz embert közületek.“²⁾

Az apostol tárgyalás alá veszi továbbá, hogy mi a keresztény szabadság? (6, 12.). Mi a házasság, s mi a teendője a házasságban élő kereszténynek? (7. rész). Mi a keresztény szabadsága a bálványimádók, a pogány áldozatok ellenében, a vendégségben, az ételben és italban? (8—10. részek). A 11-ik részben eléadván az apostol, hogy miként viseljék magokat a keresztények a gyülekezetben, rátér az ur vacsorára, s arról a nagy mester szellemében eként nyilatkozik:

Uri vacsora „Azért mikor egybegyültök, vegyétek valóban az Urnak vacsoráját. Mert Jézus azon az éjjel, a melyen elárultaték, vette a kenyeret és hálákat adván, megszegte a kenyeret és mondá: Vegyétek és egyétek, ez az én testem, mely ti érettetek megtöretik. Ezt cse-

¹⁾ 1 Kor. 4, 6—16. — ²⁾ 1 Kor. 5. rész.

lekedjétek az én emlékezetemre. Hasonlókép a poharat vette, miután vacsorált, s így szóla: e pohár az újszövetség az én vérem által. Valamenynyszer ezt iszszátok, cselekedjétek az én emlékezetemre. Mert valamenynyszer eszitek e kenyeret és iszszátok e pohárt, hirdessétek az ur halálát, a mig eljő. Azért a ki ejendi e kenyeret és ijandja az urnak poharát méltatlanul, itéletet eszik és iszik magának. ¹⁾

Az apostol a szeretet vendégségére vonatkozólag elmondott nézetei után a lelki ajándékokra tér át. „A lelki ajándékokra nézve sem akarom atyámiai, hogy tudatlanok legyetek. Tudtotokra adom azért, hogysenki, a ki Istennek lelke által szól, a Jézust nem átkozza. Az ajándékokban különbség van, de ugyanazon lélek. A szolgálatokban is különbség van, de ugyanazon ur. Különbség van az erőkben is, de ugyanaz az egy Isten az, a ki mindazokat mindenekben cselekszi. A lélek ajándéka mindeneknek közönséges haszonra adatik. Némelynek a lélektől adatik bölcseségnek beszéde; némelynek tudománynak beszéde, ugyanazon lélektől; némelynek hit, némelynek gyógyulásnak ajándéka, ugyanazon lélektől; némelynek csodatevés; némelynek jövő-dő-mondás; némelynek a lelkek megválasztásának ajándéka; némelynek különböző nyelvek tudása; némelynek pedig nyelvek magyarázata. De mindezeket ugyanazon lélek cselekszi. Mert miképen a test egy és annak sok tagja van, ezenképen van a Krisztus is. Egy lélek által mindnyájan egy testté keresztelkedtünk... és egy ital által egy lélekké lettünk. Ti pedig a Krisztus teste vagytok és tagjai rész szerint: némelyeket rendelt Isten a gyülekezetben, először a postolokat, azután prófétákat, azután tanítókat.

Lelki
ajándék.

De én még drágalátósb utat mutatok nektek: a szeretetet... A szeretet soha el nem fogy... Azért most megmarad a hit, a remény, a szeretet. Ezek közt pedig legnagyobb a szeretet.“ ²⁾

¹⁾ 1 Kor. 11, 23—29. — ²⁾ 1 Kor. 12 és 13 részek.

Az utolsó
dolgok.

Az apostol eléadván, hogy mikép és miben nyilatkozik az emberben a szent lélek, áttér az ős egyház fő dogmai kérdésére, a feltámadásra és a világ végére. E kérdésre az ő christologiai és eschatologiai felfogása szerint röviden, de igen jól felel:

„Ime eszetekbe juttatom nektek, ... hogy a Krisztus megholt, ... és eltemettetett és harmad napon feltámadott. ... Ha azért úgy prédikáljuk, hogy a Krisztus feltámadott a halálból, mi módon mondják némelek ti köztetek, hogy nincsen a halottaknak feltámadások? Mert ha a halottaknak feltámadások nincsen, a Krisztus sem támadott fel. Ha pedig Krisztus fel nem támadott, akkor hiában való a mi prédikálásunk és a ti hitetek. Ti még a ti bűneitekben vagytok. Azok tehát, a kik Krisztusban elaludtak, elvesztek. De a Krisztus feltámadott a halálból, és első zsengéje lett azoknak, a kik elaludtak. ... Mert miképen Ádámban mindnyájan meghalnak, ¹⁾ azonképen a Krisztusban mindnyájan megeleveníttetnek, mindenki az ő rendje szerint: először a Krisztus, azután a kik Krisztuséi, az ő eljövetelekor. Az után vég lesz, mikor kezébe adja a Krisztus az országot az Istennek és atyának, mikor eltörlend minden uralkodást, hatalmat és erőt. Mert neki kell uralkodni, míg minden ellenségeit lábai alá veti, és a mi utolsó ellenségünk, a halál, eltöröltetik. Miután pedig mindenek az ő birodalmába vettetnek, akkor maga a fiu is annak alája vettetik, a ki neki mindeneket birodalmába adott, hogy az Isten legyen mindenekben minden.

„Ime titkos dolgot mondok nektek: Jóllehet nem mindnyájan aluszunk el, de mindnyájan elváltotatunk. Nagy hirtelen és egy szempillantásban az utolsó trombita szóra, és a halottak feltámadnak rothadatlanságban, és mi elváltotatunk.“ ²⁾

¹⁾ Az apostol semmit sem mond arról, hogy Ádámban minden ember vétkezett. Csak annyit mond, hogy minden ember alája lett vetve a halálnak. S ő ezt abból az ős héber eszméből merítette, a mely a halált a törvényszegés büntetésének tekintette. Hamis tehát azok nézete, a kik ebből és az apostolnak hasonló kifejezéseiből az eredendő bünt erőszakolják ki.

²⁾ 1 Kor. 15, 3—28. 51—55.

Az apostol ezután felhívja a korinthusi atyafiakat, hogy gyűjt-
senek alamizsnát a jéruszálemi atyafiak számára. ¹⁾ Végül miután
megigérte, hogy hozzájok menyen, üdvözi a gyülekezetet, bezár-
ván levelét, szokása szerint, egy sajátkezü utóirattal: „Köszö-
netet írok én is Pál az én saját kezemmel. Valaki nem
szereti az ur Jézus Krisztust, legyen átkozott. Ma-
ran Atha (= az ur el fog jöni.). ²⁾

Pál e levelet a korinthusi egyházból hazajött küldöttségtől, Ste-
phanas, Fortunatus és Achaicustól küldötte el. Minthogy pedig azt
hitte, hogy e küldöttség abban az idő tájban fog visszaérkezni, a
mikor Timotheus Macedonia felől Korinthusba ér, ezért ajánlja őt
nekik (16, 10. 11.). Ez alkalommal egyszersmind Apollóst is felkér-
te, hogy menjen el e követséggel Korinthusba (16, 12.). De ő ugy-
látszik nem volt hajlandó elmenni. Ezután nem is igen találkozunk
többé Apollóssal. A mit róla Tit. 3, 13. mond, arra nem lehet nagy
súlyt fektetni azért, mert a Titushoz irt levél nem hiteles.

A mint az apostol fennebbi levelét elküldötte, újra feleledt
benne az utazás vágya. Látni kívánta Macedoniát, Achaját, Jeru-
zsálemet, Italiát, Spanyolhont. ³⁾ Különösen Rómába vágyott. „Ró-
m á t l á t n o m k e l l e”, mondá gyakran. ⁴⁾ Legelőbb azonban Je-
ruszálembé kívánt felmenni, hogy az ottani nyomor enyhítésére
gyűjtött alamizsnát felvigye.

Pál ismét
útra ké-
szül.

Ugyanis az apostol látva a jéruszálemi szentek nyomoru hely-
zetét, koldus voltát, már az 56-ik év elején gyűjtést rendezett az
általá alapított egyházakban. Lehet-e aztán szakadárnak, hamis
apostolnak nevezni, s gúnynévvel illetni azt, a ki anynyi és oly
szép jelét adta a keresztény szeretetnek, s az emberi nemes ér-
zelmeknek, még azok iránt is, a kik folytonosan áskálódtak ellene,
s fondorkodásaikkal felforgatni igyekeztek az általa hirdetett evan-
geliumot, a mely bizonyára tisztább és szabadabb szellemű volt az
övéknél? ⁵⁾

E gyűjtés tárgyában legelőbb a korinthusiakhoz irt. ⁶⁾ Irt a
galatabeliekhez ⁷⁾, s hihetőleg a többi gyülekezetekhez is. E
levelekben meghagyta nekik, hogy miként gyűjtsenek, s az össze-

¹⁾ 1 Kor. 16, 1-4. — ²⁾ Megjegyzendő, hogy a mi új testamentumunkban e
levél végén levő utóirat azt mondja, hogy „e levél küldetett Filippi vá-
rosából”. De ez nem áll. — ³⁾ 2 Kor. 1, 16. Róm. 15, 24-28. — ⁴⁾ Róm. 1, 10.
15, 23. Csel. 19, 21. 23, 11. — ⁵⁾ Róm. 15, 31. — ⁶⁾ Valószínűleg az első leve-
lében, a mely elveszett. — ⁷⁾ 1 Kor. 16, 1.

gyült pénzzel mit tegyenek. Meghagyta, hogy válasszának követeket, ¹⁾ a kik a Pál ajánlólevelével ellátva a pénzt Jeruzsálembe felvigyék. Egyszersmind azt is kifejezte, hogy ő is kész lenne a követekkel együtt elmenni.

Ez útvjáról való töprenkedése közben Timotheus visszatért Efezusba, és újabb tudósításokat hozott a korinthyi egyház állapótáról. De ez nem elégítette ki. A helyzet még mind feszült maradt Pál és ez egyház közt. Ez a tudósítás tehát arra a határozatra birta az apostolt, hogy személyesen menjen Korinthusba, s onnan térjen vissza Jeruzsálembe a korinthyi egyház követeivel. ²⁾ De semmi világos nyoma nincs, hogy e határozatát érvényesítette volna.

3-ik levele
Korinthusba.

Újabb kísérletet tett tehát Efezusból a korinthyi viszályok lecsendesítésére. Ekkor írja Pál a **3-ik levelet a korinthusiakhoz** ³⁾. E levelet Titustól és egy melléje adott atyafitól küldötte el ⁴⁾. Egyszersmind ellátta őt kellő útasítással, s meghagyta neki, hogy mentől elébb térjen vissza Efezusba. Ha pedig nem jöhet, akkor menjen Macedoniába. E levelében az alamizsnáról is rendelkezett ⁵⁾. De e levél is elveszett.

A korinthyi egyháznak ez a válságos helyzete folyvást tartott a zsidók, pogányok és ellenei ármánykodása következtében. E válság anynyira hatott Pálra, hogy terhes betegségbe esett ⁶⁾. Növelte e betegségét még az a körülmény is, hogy mielőtt Titus visszaérkezett volna, egy Demeter nevű ötvös izgatására lázadás támadt ellene Efezusban ⁷⁾.

Zavar Efe-
zusban
57. évr.

Ugyanis az efezusi Artemis temploma egyike volt a világ csodáinak. Efezusban sok aranyműves volt, a kik az Artemis temploma mintájára kis arany és ezüst templomokat (ναός) készítettek, s ezeket drága pénzen eladták az idegeneknek. Ez volt jövedelmöknek és gazdagságuknak forrása, s ezért rajongtak az Artemis tiszteletéért. Ezért midőn Pál azt mondotta, hogy az Isten nem lakik kézzel csinált templomokban, e tanításából azt húzták ki, mintha ő azt akarta volna, hogy „Diánának temploma semmisnek ítéltessek“, és azt állította volna, hogy „nem istenek azok, a melyek kézzel csináltaknak“. A mint ennek hire Efezusban elterjedt, nagy zavar támadt a városban. Pál, hogy az e

¹⁾ 2 Kor. 8, 19. — ²⁾ 2 Kor. 1, 15—16. — ³⁾ 2 Kor. 2, 3. — ⁴⁾ 2 Kor. 7, 6—14. 12, 18. — ⁵⁾ 2 Kor. 8, 6. — ⁶⁾ 2 Kor. 1, 8—10. 6, 9. — ⁷⁾ Csel. 19,

zavarból támadható veszélyt kikerülje, maga mellé vette Timotheust, s Efezusból Tychicust és Trophimust ¹⁾, kik a pénzt Jeruzsálembé viendők valának, és három évi Efezusbán tartózkodás után ²⁾, az 57-ik év juniusában ³⁾ búcsut vett az éfézusi atyafiaktól. S miután meghagyta nekik, hogy Titust küldjék utána Troásba, elindult Macedonia felé ⁴⁾.

Pál ez alkalommal sokkal kedvezőbbeknek találván a viszonyokat Troásban, mint első itt létekor ⁵⁾, hozzá fogott az egyház-alapításhoz addig is, a míg Titus megérkeznék. Minthogy pedig Titus még mind nem érkezett meg, tovább ment Filippibe. Itt találkozott vele. Titus jó híreket hozván Korinthusból, enyhítette a Pál aggodalmait. Elmondotta, hogy minő mély benyomást tett a Pál levele a korinthusiakra, s hogy azok könyvek közt olvasták el. De ez a tudósítás sem tudta eloszlatni minden aggodalmát. Nem, mert értesült, hogy ellenei nem tágitanak, leveleit bírálgtatják. Ót az egyház megsértésével, s kevélységgel vádolják, a ki szigoruan tud ugyan irni, de semmi személyes tekintélye nincs. E mellett esztelen, tapintatlan és ingatag. E hirre felindulva az apostol, egy újabb levelet diktált Timotheusnak ⁶⁾. És ez a jelenlegi ugynevezett

Troás
Filippi.

korinthusiakhoz irt 2-ik levél.

Az apostol e 4-ik levelének célja volt az utolsó félreértést is elenyésztetni. Látszik, hogy ő ezt könyvek közt, az öröm és aggodalom érzelmei közt írta. Ebben tehát legelőbb is a maga és Timotheus nevében gyöngéden üdvözli a korinthei gyülekezetet. Ezután egyfelől örömét fejezi ki a felett, hogy a halálos veszélytől megmenekült. Másfelől fájalmát fejezi ki, hogy még most is vannak, a kik félreismerik. Ugy látszik, hogy a Pál ellenei főleg zsidók voltak. S ez az apostolt a 3-ik részben az ő és új szövetség összehasonlítására indítja. Továbbá kiemeli, hogy minő buzgalmat fejtettek ki a macedoniai gyülekezetek az alamizsnálkodásban. S ezek példájával adakozásra serkenti őket is (2 Kor. 8 és 9 részek).

Korinthusi
2-ik(4-ik)
levél.

Evel tulajdonképen vége is van a levélnek. De úgy látszik, hogy a levél néhány napig hevert, mielőtt elküldötte. S a mint levelét annak elkészülte után elolvasta, észrevette, hogy rágalmozói ellenében nem védte magát elég keményen. Ez okból a 10—13 részeket, mint függeléket, hozzá ragasztotta.

¹⁾ Csel. 20, 4. 2. Kor. 8, 19. — ²⁾ Csel. 20, 31. — ³⁾ 1 Kor. 16, 8. —
⁴⁾ Csel. 20, 1. — ⁵⁾ 2 Kor. 2, 12. — ⁶⁾ 2 Kor. 1, 1. V. ö. 1 Kor. 1, 1.

Itt már az apostol egyénisége előtérbe lépik. Magára ölti a bolond álarczát, s gúnyosan fejezi ki magát elleneivel szemben:

„Vajha elszenvednétek egy kevéssé az én balgatságomat, sőt szenvedjete is el engemet. Mert ugy itélem, hogy semmivel nem voltam alábbvaló a fő apostoloknál . . . Az ilyen hamis apostolok (t. i. az apostol ellenei) álnok munkások, kik a Krisztus apostolvá változtatják magokat. Nem csuda pedig; mert a sátán is elváltoztatja magát világosságnak angyalává. Ismét mondom: ne állítson engem valaki esztelennek; ha pedig annak állítotok, türjete el engem, mint esztelent, hogy valamivel én is kérkedjem. Mert örömet eltüríte az eszteleneket, ti bölcsek lévén. Mert eltüríte, ha valaki titeket rabságra kötelez . . . ha valaki arczúl ver. Zsidók-e azok? én is az vagyok. Izraeliták-e? én is az Ábrahám magva vagyok. Krisztus szolgálói-e? inkább én, a fáradságokban bőségesben én, a sebekben feljebb azoknál, a tömlöczökben inkább én, halálos veszedelmekben gyakorta. Az Isten, a mi urunk Jézus Krisztusnak atyja tudja, hogy én nem hazudok ¹⁾.

Az apostol ezután rátér „a látásokra és az urnak jelentésire“. S azután így folytatja ismét dorgálásait:

„Balgatag voltam a dicsekedésben, ti kényszerítettetek engem arra. Mert nektek kellett volna engem dicsérnetek, mert semmiben nem voltam alábbvaló a fő apostoloknál, noha semmi vagyok. Az én apostolságomnak bizonyosságai lettek ti köztetek, sok türés által, jelek, csodák és erők által. . . . Én örömet adom magam a ti lelketekért, noha én titeket felette igen szeretlek, ti pedig lassabban szeretettek engemet. . . . Félek, hogy mikor oda menendek, ne alázzon meg az én Istenem köztetek engemet“ ²⁾.

Végül kéri az atyfiakat, hogy érdemeljék ki azt a jó véleményt, a mit ő rólok terjesztett. S miután okát adja, hogy leveleiben miért élt kemény kifejezésekkel (13, 10.), őket békeségre, egyetértésre és szeretetre inti, — egyszersmind egy rövid üdvözlettel bézárja levelét.

¹⁾ 2 Kor. 11. rész. — ²⁾ 1 Kor. 12, 11—21.

Felöttlő, hogy az apostol e második levelének irálya és szel-
leme nem egészen egyöntetű. A 6, ₁₄-től 7, ₁-ig terjedő darabon
bizonyos idegenszerűség vonul végig, a mi arra mutat, hogy ere-
detileg nem tartozott ide. Valószínű, hogy valamelyik apostoli férfi
írta, elébb csak a levél szélére. Innen aztán átment a szövegbe.

Az apostol e levelét Titus ¹⁾ vitte el két atyafi társaságában ²⁾.
A kezünk alatti levél utóírata azt mondja ugyan, hogy Titust Lu-
kács is elkísérte, azonban e nézetnek semmi alapja nincs. A leve-
lek végén álló utóiratok késői keletűek. Azokra súlyt fektetni
nem lehet.

Az apostol mintegy hat hónapig maradt Macedoniában. Az
57-ik év júniusától november végéig. Ez alatt hozzája gyűltek a
macedoni egyházak küldöttei a Jeruzsálembe küldendő alamizsná-
val. Ezek között voltak: Sosipatros, a Pyrrhus fia Berőából, Lu-
cius, Tertius, Jason és Aristarchus Thessalonikából, Tychicus és
Trophimus Efezusból, s Cajus Derbéből.

Ez apostoli kis sereggel november végén elindult Macedoniá-
ból, s december elején megérkezett Korinthusba. Itt töltötte a há-
rom téli hónapot, tehát 57 decemberétől az 58-ik év februariusá vé-
gégig ³⁾. Ugy látszik, hogy az apostol ide jövelele 'véget vetett az
egyenetlenségnek. S ez nagy megnyugvást szerzett neki. De e fe-
letti örömét emelte még az is, hogy az alamizsnálkodás szép si-
kert mutatott.

Korinth.
57 dec-től
58 febr-ig.

31. §. A harmadik út folytatása.

A római levél.

Pál apostol az egyenetlenség eloszlatása után sem pihent Ko-
rinthusban. Üres idejét arra használta, hogy theologiai nézeteit le-
vél alaku értekezésekben leírja. Miután pedig ilyen formán esz-
méit és nézeteit leírta, jónak látta azokat az általa alapított egy-
házakkal közölni. E levelekből négyet vagy ötöt el is küldött kü-
lönböző egyházakhoz. A tartalom ugyanaz volt mindenik levélben
(az 1 – 11 részek). Csak az intés és üdvözet volt különböző. Egye-
dül a rómaiakhoz küldendő példányban tett némi módosításokat az
ottani zsidóság és zsidó kereszténység szem előtt tartásával. A ró-
mai levél kiadói aztán leírták ez első leiratot, a melynek tartalma
minden egyházhoz küldött levélben majdnem ugyanaz volt. Azután

58. év.
Római
levél.

¹⁾ 2 Kor. 8, 6. 16. 17. — ²⁾ 2 Kor. 8, ₁₈—₂₂. — ³⁾ 1 Kor. 16, ₆—₇. 2 Kor.
1, 16. Csel. 20, ₃.

a végére tették a különböző példányokból azokat a részeket, a melyek a rómainól eltértek. És ez így összeállított római levél lett a ker. theológiának alapja.

Hogy a ker. theológiának e kiválóan fontos és becses okmányát tisztán megismerhessük és felfoghassuk, meg kell vizsgálnunk a római egyház és Pál álláspontját, a római levél tartalmát és hi-telességét.

A római
egyház ke-
letkezése.

A római egyházat, a melyhez Pál 57—58-ban levelét intézte, tulajdonképen nem apostol, nem is egy egyén alapította. Valószí-nüleg a római zsidók, s a macedoniai, görög-honi, kis ázsiai és pá-lestinai községek között levő folytonos közlekedés által hatott bé az evangelium Rómába. A Cselekedetek könyve 28-ik részéből az tűnik ki, hogy Pálnak Rómába menetele alkalmával ott még nem volt gyülekezet, s így ő alapította azt meg. Egy későbbi monda már Pétert is oda állítja Pál mellé alapítónak. Azonban a római levél szerint a Cselekedetek szerzője is, a monda is téved. A ró-mai egyháznak Pál és Péter általi alapittatása csupa költemény, a melyet valaki e két apostolnak és a római egyháznak előnyére költött.

Zsidós
iránya.

A mint a ker. vallás Rómába a zsidók és proselyták köz é béhatott, azonnal zsidós keresztény jellemet öltött magára. Bizo-nyítja ezt az, hogy maga az apostol a római pogány kereszténye-ket a zsidó keresztények előítéleteinek kimelésére inti ¹⁾. Volt ugyan Pálnak égy néhány buzgó követője a római keresztények közt. Azonban ezek még nem váltak volt el a zsidóktól. Együtt jártak a synagógába. A római levélből azt látjuk, hogy az ottani gyülekezet ismerte ama zsidó keresztény alapelvek lényegét, a me-lyeket Jeruzsálemben, Galatiában és Korinthusban Pál ellen felhoz-tak. Mindazáltal azt is látjuk, hogy a római zsidó keresztények a Pál-féle elvek ellenében azon a nézeten voltak, hogy ámbár a po-gány kereszténység terjedése a zsidóság megrövidítésével jár; azon-ban a messiási üdvre főleg mégis csak a zsidó nép tarthat igényt. Ezekkel szemben Pál annak a nézetnek látszik kifejezést adni, hogy a zsidó és pogány kereszténység egymással szemben egyen-jogu, azonban az utóbbi az elébbi felett teljes hatalomra jut.

A levél
tartalma.

A mi a római levél dogmai tartalmát illeti, ennek magvát és központját a 9—11 részekben kell keresnünk. Az apostol e ré-szekben azt a kérdést teszi fel: miként van, hogy a Krisztusban

¹⁾ Róm. 6, 17. stb. 11, 13. 25. 28. 30. 14, 1. stb

megjelent üdvösséghen a zsidó nép nagy része, a mely pedig magát eleitől fogva Isten kiválasztott népének tekinti, nem részesül, holott a pogányok részesülnek? Az apostol e kérdésre a következőleg felel meg: 1.) Hogy valaki a messiási üdvben részesülhessen, nem attól függ, hogy testileg Izraeltől származzék, hanem attól, hogy lelkileg Isten fia, s az Isten szabad kegyelméből az üdvre ki legyen választva. Szerinte nem minden született zsidó tartozik Isten igaz népéhez. Isten a pogányokból is választ népet magának. ¹⁾ Választ pedig azért, mert mivel az üdvösség az Isteni kegyelem szabad ajándéka, ezért a Krisztus általi üdvösségre is nem a zsidók νόμος δικαιοσύνης-se (az igazságnak törvénye), hanem a δικαιοσύνη ἐκ πίστεως (ahitból való igazság) által lehet eljutni. Ez pedig éppen úgy nyitva áll a pogány előtt, mint a zsidó előtt. ²⁾ 2.) Mint-hogy a született zsidók semminemű igényt nem formáltak az üdvösségre az Istentől felállított νόμος δικαιοσύνης után, a mi maga is δικαιοσύνη ἐκ πίστεως, ezért az ők hibájok, ha abban nem részesülnek; mert csak hit által üdvözül az ember. S e tekintetben semmi különbség nincs a zsidó és pogány közt. ³⁾ Már pedig nem figyelmeztet minden zsidó az evangéliumra és nem hitt abban. ⁴⁾ 3.) Azonban mind ennek dacára Isten nem vonta vissza absolute a zsidó néptől az ő ígérését, és őket nem vetette meg egészen. Sőt fenhagyta, hogy az ő kegyelme által népet választ azok közül, a kik valóban hisznek. ⁵⁾ E mellett minthogy az evangéliumban nem hívő zsidók megkeményedése csak ideiglenes, ezért ha Istennek tetszik, egykor az egész Izraelt megszabadítja. Azért ha most a zsidók féltékenyek a pogányokra az Isten kegyelme miatt, e féltékenység indítsa arra őket, hogy az isteni kegyelmet magoknak is megszerezzék. ⁶⁾

A ker. vallásnak a pogány és zsidó valláshoz való viszonyára nézve a galatai levél írásakor még csak az a kérdés merült volt fel: vajon a pogány keresztények csak úgy részesülhetnek-e az evangéliumban, ha a körülméltelkedést és a mózesi törvényeket megtartják? Az apostol e kérdést most oda módosította: vajon a keresztény üdv részletes-e, vagy egyetemes? vagyis: vajon az evangélium áldásaiban csak nemzeties előjog által részesülhet-e valaki, vagy pedig általában mindenki részesülhet. E kérdés volt az, a mi a zsidó és pogány keresztényekből álló római

A ker. vallás
viszonya
másokhoz.

¹⁾ Róm. 9, 24.—²⁾ Róm. 9, 6—33. — ³⁾ Róm. 10, 12. — ⁴⁾ Róm. 10, 2—20.
— ⁵⁾ Róm. 11, 5. — ⁶⁾ Róm. 11, 11—14. v. ö. 11, 1—34.

egyházzal szemben Pálnak a római levél írására alkalmat adott. Pál apostol e kérdés theologiai tárgyalásában tovább menyen Jézusnál. Szakit a zsidó vallással. Jézusnál zsidó szelleműnek marad a költemény, érzelem, kép, és irály. Pál ellenben kimondja, hogy a törvénynek vége van. Egyedül Istennek lélekben és igazságban imádása marad meg. Kimondja, hogy a Krisztus általi üdvözülésre egyiknek sem lehet különös igénye. Erre csak az tarthat számot, a ki az üdvözülés szükségét érezve, hit által Isten előtt kedvességet szerez magának. Különben a pogány is a zsidó is magára vonja Isten haragját. ¹⁾

1.) A pogányokra vonatkozó büntetésre nézve így nyilatkozik az apostol:

„Mert nyilván vagy on az Istennek haragja a mennyből az embereknek minden hitetlenségök és hamisságok ellen, kik az igazságot hamisságban tartják. Mert a mit az Isten felől tudhatnak az emberek, nyilván van ő benne; mert az isten megjelentette nekik. Mert a mi az Istenben láthatatlan, t. i. az ő örök hatalma és Istensége, az e világ alkotmányából és a teremtett állatokból megértetvén, megláttatik, ugy hogy ők menthetetlenek. Ámbár (a pogányok) megismerték az Istent, még sem dicsőítették, sem neki hálákat nem adtak, hanem az ő okoskodásaikban hiábanvalókká lettek és az ő balgatag szívök megsötétedett; a halhatatlan Istennek dicsőségét elváltoztatták halandó emberek, madarak, négy-lábu állatok és férgek ábrázatokra. Ezért adta az Isten őket az ő szivek kivánságinak tisztátalanságira, hogy egymásnak testét megszeplősitenék. Minthogy pedig az Isten igazságát hazugságra változtatták, s a teremtett állatokat tisztelték és szolgálták, ezért adta Isten őket a tisztátalan indulatoknak. ²⁾ Mert Isten előtt nincs személyválogatás. S a kik a törvény nélkül vétkeztek, törvény nélkül vesznek el, és valakik a törvény alatt vétkeztek, törvény által kárhozzatnak. Mert mivelhogy a pogányok, kiknek írott törvényök nincsen, természet szerint a törvényhez illő cselekedeteket tesznek, azok, noha törvényök nincsen, mindazáltal magok magoknak törvények; ugy mint kik megjontik, hogy a törvénynek cselekedete az ők szívökbe béiratott, kiknek lelkiismerete és gondolata, melyek egymást vádolják vagy mentik, egyetemben bizonyoságot teszen.“ ³⁾

¹⁾ Róm. 1, 18 — 3, 20. — ²⁾ Róm. 1, 18 — 32. — ³⁾ Róm. 2, 11 — 15.

2.) A zsidók büntetésre méltó voltára nézve azt mondja: „Íme te zsidónak neveztetel és a törvényben nyugoszol meg, és dicsekedel Istenben, és tudod akarátát és választást tudsz tenni azok közt, a melyek attól különböznek, és állítod magadat vakok vezetőjének. Ki azért mást tanítasz, te magadat nem tanítod-e? Ki a törvénynyel dicsekedel, a törvénynek megrontása által az Istent tiszteletlenséggel illeted-e? Mert a körülmetélkedés ugyan használ, ha a törvényt megtartod. De ha a törvényt megrontod, a te körülmetélkedésed körülmetélkedetlenségre fordult. Mert nem az a zsidó, a ki kívül annak mutatja magát; sem pedig nem az a körülmetélkedés, a mely kívül van a testen, hanem az ember szívének lélekben, s nem betü szerint való körülmetélkedése az igaz körülmetélkedés. Fő dolog pedig az, hogy az Isten az ő ígérését ő reájok (a zsidókra) bizta. Mert micsoda, ha szinte né...elyek hitetlenek voltak is? Feljebb valók vagyunk-e egyebeknél? Nem semmiképen; mert az előtt nyilván megmutatók, hogy mind a zsidók, mind a görögök mindnyájan bűn alatt vannak. Nincsen csak egy igaz is. Mindnyájan elhajlottak, egyetemben haszontalanokká lettek. Nincsen a ki jót cselekednék. Annakokáért a törvénynek cselekedeteiből egy test sem igazul meg Isten előtt, mert a bűn ismerete a törvény által van.“¹⁾

A zsidó
büntetése.

Az apostol az üdvösség szükségességének e tagadólagos bizonyítékai után tevélegesen is igyekszik bébizonyítani, hogy

3.) az ember a törvény cselekedetei nélkül, a Jézus Krisztusban való hit által üdvözül: „Most pedig megjelent az Istennek igazsága a törvény nélkül. Az Isten igazsága, mondom, megjelent a Jézus Krisztusban való hit által mindenekhez és mindenekben, a kik hisznek; mert nincsen ebben különbség. Megigazulnak pedig ingyen Isten kegyelméből, a Jézus Krisztusban lett váltság által, kit az Isten engesztelő áldozatul rendelt az elébbi bűnök megbocsátásában való igazságnak megmutatására, melyeket Isten elszenvedett, hogy az ő igazságát megjelené e mostani időben, hogy ő igaznak ismertessék, és megigazítsa azt, a ki a Jézus Litéből való. Annakokáért ezt mondjuk bizonyosképen: Hogy az ember megigazul a hit által a törvénynek cselekedete nélkül. Az Isten nem csak a zsidóknak, hanem a pogányoknak is istene. Ez az egy Isten igazítja meg a zsidót hitből, a pogányt hit által“²⁾.

Az üdv
feltétele
a hit.

¹⁾ Róm. 2, 17—29. 3, 1—29. — ²⁾ Róm. 3, 21—30

Az apostol fennebbi fő elvének bizonyítása után rátér az evangéliumra, s kimutatja, hogy Istennek az evangéliumban tett kijelentése és üdvözítő akarata

As ó test
viszonya
az újhoz,

4.) nem ellenkezik az ó testamentumi kijelentéssel, sőt ez amazt megerősíti és mintegy annak előkészítő mestere volt: „Avagy a törvényt hiábanvalóvá teszszük-e a hit által? Távól legyen. Sőt inkább a törvényt erősítjük. Mert Ábrahám nem a cselekedetekből igazult meg, hanem hitt Istennek és ez tulajdonittaték neki igazságára. Annak pedig, a ki munkálkodik, a jutalom nem tulajdonittatik ingyen, hanem adósságból. De annak, a ki nem munkálkodik, hanem hiszen, a ki megigazítja a hitetlen embert, tulajdonittatik az ő hite igazság gyanánt. Mert azt mondjuk, hogy Ábrahámnak nem a körülméltelkedésben, hanem a körülméltelkedetlenségben tulajdonittatott a hit igazságára. A körülméltelkedésnek jelét a körülméltelkedetlenségben való hit igazságának megpecsétlésére vette, hogy mindeneknek, kik a körülméltelkedetlenségben hinnének, lenne atyjok, hogy azoknak is tulajdonittassék igazság, és lenne atyjok a zsidóknak is, a kik nemcsak körülméltelkednek, hanem követik az ő körülméltelkedetlenségében való hitének nyomdokát. Mert nem a törvény által adatott az ígélet az Ábrahám magvának, hanem a hit igazsága által. Mert ő reménység felett, reménység alatt hitte, hogy sok nemzetség atya lesz. S a hitben erős levén, az Istennek ígéletét hitetlenség által nem vizsgálta. Nemcsak érette iratott meg, hogy az ő hite neki igazság gyanánt tulajdonittatott, hanem érettünk, kik közül igazság tulajdonittatik azoknak, a kik hisznek abban, a ki a mi urunk Jézust a halálból feltámasztotta“ ¹⁾).

A hit
áldása.

5.) Az apostol tovább 5, ₁₁-ben eládjja a hit áldásos hatását. Ez után (5, ₁₂—₂₁) párhuzamot von az ember által világra jött bűn és a Krisztus által nyerendő üdvösség között. Kimondja, hogy a Krisztus általi megigazulással együtt jár a megszenteltetés. Ez az élő erkölcsiség pedig, a mely nem függ a törvénytől, s a Krisztus lelkétől származik, legyőzi a testet, a vétket és a földi szenvedéseket (6 és 8 részek). Szokása szerint erkölcsi intéssel bészárja levelét ²⁾, kimondván, hogy a ker. hit észszerű hit λογική λατρεία ³⁾ minden áldozat nélkül.

¹⁾ Róm. 3. ₃₁ — 4. ₂₄. — ²⁾ Róm. 12. r. — ³⁾ V. ö. 1 Pét. 2, ₂₋₆.

Midón Pál e levelet írta, akkor már a különböző egyházakban, s ezek közt a rómaiban is voltak Gavlonitis Judásnak követői, a kik az adó jogosságát tagadták, s a római hatóság ellen izgattak. Voltak ebioniták is, a kik a sátán és messiás birodalmát egymás ellenébe állították, s a világi uralmat a sátánéhoz hasonlították¹⁾. Ezeknek felel Pál Nero uralkodásának 4-ik évében, a ki ekkor még nem volt rossz a keresztények iránt. Meg akarta tehát akadályozni a hatóság elleni felkelést. Jól tudta, hogy a lázadás és az arra következő büntetés elvonná az új felekezet hitelét. Mint-hogy pedig a római zsidók hajlandók voltak fellázadni²⁾, ez okból Pál kiemelte, hogy az igaz kereszténynek becsületesnek és rendszeretőnek kell lenni. Isten szolgájának mutatja fel Nérót, a kit néhány évvel később a Jelenések könyve vadállatnak, antikrisztusnak, a szentek üldözőjének tüntet fel.

A levél írásának oka.

A Pál tanítványai több napon át e jegyzék leírásával foglalkoztak a Korinthusban töltött 3 téli hónap alatt, hogy az egyes egyházakhoz elküldhessék. A macedonokhoz küldöttet Tertius írta le. Midón Pál theologiai nézeteit írásba foglalta, elhatározta abból egyet a római egyházhoz is küldeni. Ott már a Claudius edictuma után újra alakult volt a gyülekezet. S ez zsidókból, ebionitákból és pogányokból állott³⁾. Pálnak szokása ellen volt, aztán szerénytelenségnek is tartotta, oly egyházhoz írni⁴⁾, a melyet nem ő alapított. Ezért nem is irt tekintélyes hangon; nem üdvözölt senkit személyesen. De azt gondolta, hogy neki, mint pogányok apostolának⁵⁾, tán joga van oly egyházhoz is írni, a melyet nem látott. Mint ilyen, magát azok pásztorának is tekintette. Egyszersmind tudatta, hogy nem sokára oda menyen.

Miután már a római levél tartalmát ismerjük, vegyük vizsgálat alá annak hitelességét.

A római levél bírálata.

Ha a római levelet vizsgáljuk, lehetetlen, hogy bámulni ne kezdjünk a 12-ik részen kezdve. Pálnak az volt az elve, hogy csak általa alapított egyházhoz írjon. Itt, úgy látszik, ettől eltért. Sőt miután mindig hibáztatta azok szemtelenségét, a kik a más által vetett alapon igyekeztek tovább építeni,⁶⁾ itt parancsolólag

¹⁾ Epiph. an. Her. 30, 16. Clem. Hom. 15, 6. 7. 8. — ²⁾ Sueton. Claudius, 25. — ³⁾ Róm. 1, 6. 11. 13. 6, 14. 17. 7, 1—6. 11, 13. 25. 14, 1. 15, 7. Az ebionitismus erős volt Rómában. Ott írták az ebionita szellemű pseudo-Kelemenféle homiliákat. — ⁴⁾ 2 Kor. 10, 15. 16. Róm. 15, 14. 15. 20. 21. — ⁵⁾ Róm. 1, 11. 5. 11—14. 11, 13. 15, 14. — 16. 18. 22. V. ö. Csel. 19, 21. — ⁶⁾ 2 Kor. 10, 13. Róm. 15, 20.

lépik fel oly egyház irányában, a melyet nem ő alapított. A 14-ik rész végén még nagyobb sajátságok állanak elé. Griesbach szerint némely kéziratok ¹⁾ a 16-ik rész végét [25—27 v.] teszik e helyre. Az alexandriai Codex, és még néhány más kézirat, kétszer ismétli e záradékot, a 4-ik rész végén, és a 16-ik rész végén.

A 15-ik rész 1—13 versei ismét bámulatra ragadnak minket. E versek ugyanazt ismétlik a mi előttök van. Még pedig oly formán, hogy lehetetlen, hogy ezek ugyanazon levélben állottak legyen. Pál gyakran ismétel ugyan, de ugyanazt a fejtegetést gyengébben soha sem adja elé. Továbbá a 1—13 versek zsidókeresztényekhez látشانak intézve lenni. Ezekben enged a zsidó eszméknek [vers. 8—9.], Krisztust *διάκονος περιτομῆς*-nek nevezi [8. vers]. Azt mondhatná az ember, hogy e hely a 12, 13 és 14 részekből van készítve zsidó keresztények számára, kiknek Pál meg akarja mutatni, hogy a pogányok felvétele nem zárja ki izrael előjogait és hogy Krisztus betöltötte a régi jóslatokat [9—12 versek].

Az 15, ₁₄—₃₃ tisztán a római egyházhoz van intézve. Pál itt több elővigyázattal fejezi ki magát, a mint illik ez oly egyház ellenében, a melyet még nem látott, s a melynek nagy része zsidó keresztény volt. A 12, 13 és 14 részek hangulata szilárdabb. Az apostol szeliden szól hozzájuk. Sokkal szelidebben használja itt a *παράκλησις* kifejezést, mint tanítványaival szemben. ²⁾

A római levél 15, ₃₃-al bévégződik. Meglehet, hogy a 16, ₁ és ₂ utóirat volt. Azonban a mi a 3-ik verssel kezdődik, ismét nehézséget okoz. Pál mintha *Amen* nel bé sem végezte volna, 26 személyt el kezd köszönteni. Már pedig Pál soha se szokott senkit az *Amen* után üdvözölni. Aztán nem is rendes köszöntés az, a melyet ő itt ismeretlen egyénekhez intéz. E versek szerint ő azokkal, a kiket köszönt, szoros viszonyban áll. Némelyek együtt dolgoztak vele, mások együtt voltak vele fogva, mindnyájan barátai, munkatársai és drágák előtte. Már pedig az nem természetes, hogy őt oly szoros kötelék fűzze oly egyházhoz, a melyet még nem látott, a mely nem az ő iskolájához tartozik, a hol alapelvei tiltották neki a működést. E versek szerint nem csak az egyház minden tagját ismeri, hanem ismeri az ottani két rabszolgának urát Aristobulust és Narcissust, sőt még azok házeit is megjelöli, holott Rómában sem volt. Pál rendesen két három egyént szokott

¹⁾ Nov. Test. II. ₂₁₂—₂₁₃. l. — ²⁾ 2 Kor. 8, ₆, ₉, ₅, 12, ₁₈. V. ö. 1 Tim. 1, ₃.

volt köszönteni az általa alapított egyházból. Itt pedig számtalan atyafit és testvérnőt üdvözöl. Ez szokatlan Páltól.

Ha már az általa köszöntött személyeket vizsgáljuk, látni fogjuk, hogy ez üdvözet soha sem volt a római egyházhoz intézve. Az egyének közt egyik sem volt az ő segítő társa. Az 3—4 versben Aquila és Priscilla állanak első sorban. Mindenki tudja, hogy csak néhány hónap telt el az 1-ső korinthusi levél és a római levél szerveztetése közt. Ha már Aquila és Priscilla az első korinthusi levél írásakor Efezusban voltak, ¹⁾ akkor lehetetlen, hogy ők ily rövid idő alatt Rómába útaztak legyen. E mellett egy császári parancs ki is üzte őket Rómából, a mi miatt elébb Korinthusba, később Efezusba mentek. Csak nevelné tehát a nehézséget, ha mi őket a fennebbi kiutasító parancs visszahuzása nélkül épen azon a napon vinnők vissza Rómába, a mikor Pál tőlök Efezusban elbúcsuzott. Továbbá 2 Timotheus szerzője is tisztán kimondja, hogy Aquila és Priscilla Efezusban vannak (4. 19.).

Továbbá 16, ₅-ben Pál Epaenetust is üdvözli „Akhajának a Krisztusban első zsengejét.“ E szerint az éfézusi egyház tagjai mindnyájan Rómába gyültek volna, a mi teljes lehetetlen. Az ezután következő névsor is inkább illik Efezusra, mint Rómára.

A 16, ₃—₁₆ versek nem a római, hanem az efezusi egyházhoz voltak intézve. A 17—₂₀ versek sem lehettek a rómaihoz intézve. Ezekben Pál szokott modora szerint használja a παρακαλώ szót. Sőt igen élesen fejezi ki magát ellenei ellen, az általok támasztott versengés miatt. S ez oda mutat, hogy ő ismeretes egyénekhez és ismeretes körhöz ír. Ismeri az egyház helyzetét, őket, mint egy tanító tanítványait, dicséri [ἐφ' ὑμῖν χαίρω]. E szavaknak semmi értelme nem lenne oly egyház ellenében, a melyet ő nem ismer; mert minden oda mutat, hogy ő már azoknak prédikált, a kiket most ellenségei háborgatnak. Ezeket a verseket tehát vagy a korinthusi vagy az éfézusi egyházhoz írhatta. Minthogy pedig ő azt a levelet, a melynek e versek záradékát képezik, Korinthusból írta, ennél fogva ezek Efezusba lehettek intézve. És evel egy hoszszu töredéket [16, ₃—₂₀] nyerünk, a melynek az efezusiakhoz intézett levél részének kellett lenni. E töredékhez még hozzá tehetjük az 1 és 2 verset is, mert ezek sokkal jobban illenek a 3—20 versekhez, mint utóirat gyanánt az Amen után. Ekkor a Phoebe útja

¹⁾ 1 Kor. 16, 19.

is valószínűbb lesz, a 16, ₂ parancsoló hangját is jobban meg lehet érteni, úgy, ha Efezusba intézettnek tekintjük, mintha Rómába írottak vennők, a kik neki semmit sem köszöntek.

A 21—24 versek sem lehettek Rómába intézve. Az itt előforduló nevek oly egyének nevei, a kik vagy macedonok voltak, vagy olyanok, a kik a macedoni egyházakat ismerték. Minthogy pedig a 24-ik vers egy levél utolsó verse lehet, ennél fogva a 16, _{21—24} versei egy Thessalonikába intézett levél záradékát tehették.

A 16, _{25—27} versek ismét új záradékot képeznek. Ebben semmi helyi dolog nincs. E záradék némely kéziratban a 14-dik rész végén áll, másokban pedig, mint p. o. a Boernerianus és Augiensis codexekben, hiányzik ¹⁾. Ez a rész sem a római levélhez nem tartozott, a mely 15, ₃₃-al végződik, sem a 16, ₂₀-al végződő Efezusi levélhez, sem a 16, ₂₄-el végződő macedoni egyházakhoz intézett levélhez. E szerint a római levél a mi új testamentumunkban 4-er végződik bé. Az alexandriai codexben 5-ör. E nehézséget Marcion ²⁾ és Baur az által igyekeznek elhárítani, hogy a Római levél két utolsó részét hamisnak tekintik. Azonban tudnunk kell, hogy az 1-ső és 2-ik századokban mindig dogmai érdekek vezették a hamis levelek szerzőit. Tanaiknak és fegyelmi szabályaiknak útát és befolyást igyekeztek szerezni. A fennebbiekből már most önként következik, hogy Pál a római levelet nem úgy írta, a mint ma előttünk áll, és hogy annak egy része más egyházakhoz volt intézve.

Ennek magyarázásához tudnunk kell, hogy Pál apostol későbbi éveiben kedvet kapott volt körlevelek írásához (Kol. 4, ₁₆-), hogy azokat több egyházban olvassák ³⁾. A római levél lényeges része is ily körlevél. Az apostol Korinthusból legalább is három fontosabb egyházhoz elküldi ezt. Kivételesen elküldi Rómába is. A 15, ₃₃. 16, ₂₀. 16, ₂₄. 16, ₂₇-ben levő négy záradék a négy példány záradéka lehetett. Midőn aztán a kiadók e leveleket kezökbe kapták és egy teljes levél elkészítéséhez fogtak, alapul a rómaiakhoz irt példányt vették. És hogy az apostol munkájából semmit se veszítsenek el, ezért a lényeges részhez hozzá ragasztották az egymástól eltérő négy külön záradékot.

¹⁾ Tischendorf. Cod. Claromontan. 550. l. Griesbach Nov. T. II. 212. l. — ²⁾ Origen, Comm. in Rom. l. X, 43. — ³⁾ Ilyen formán keletkezhettek a katolikus levelek is.

E szerint a római levél a következő alkatrészekből és példányokból keletkezhetett :

1.) A római egyház példánya. Ez magában foglalhatta a 11 első részt és az egész 15-ik részt.

2.) Az efezusi egyház példánya. Ez magában foglalhatta a 14 első részt és 16, _{1—20}-at.

3.) A thessaloniki egyház példánya. Ez magában foglalhatta a 14 első részt és 16, _{21—24}-et.

4.) Egy ismeretlen egyházhoz intézett példány. Ez magában foglalhatta a 14 első részt és 16, _{25—27}-et.

Igy tekintve a római levelet, megfejtethjük magunknak a római levélnek mind ama sajtószerségét, a mely eddigelé anynyi bajt okozott a kritikusoknak.

Simén Domokos.

Tanár-beigtatási elfogadó beszéd.

MAROSI GERGELYTŐL. *)

Mélyen tisztelt gyülekezet!

Hadd szóljak már én is néhány szót ezen az öröminnepen, részszerint hivatalos kötelességemből, részszerint pedig és kiváltképen szívem sugallatából kifolyólag. Öröminnepen mondom; mert ha igaz az, hogy „a tudomány hatalom“, hogy „a léleknek tudománya nélkül nincsen semmi jó“; ha igaz az, hogy a társadalomnak nincs nagyobb nyomorusága a tudatlanságnál, hogy az emberi társaságban lévő gonoszoknak (dolgoknak és embereknek), nyomoruságoknak és inségeknek legalább is egy harmadát az értetlenségnek tulajdoníthatni“; ha igaz az, hogy „a mely népnek legjobb tanintézetei vannak, az a leghatalmasabb nép, ha nem az ma, az lesz holnap“; ha végül igaz az, a mit örökre feledhetetlen oktatásügyi miniszterünk, a hív és nagy Eötvös oly sokszor, oly szépen és olyan mély meggyőződéssel hangsúlyozott, hogy kivált a magyar nemzetnek élete, e hazában való fenmaradása és virágzása a tudománytól függ, s e nélkül minden nemzetiségi körülsánczó vagy sánczolni akaró decretumok daczára is elvész e vérrel szerzett és vértől hízott földről: akkor minden olyan eljárást, mely által a tudomány terjesztésének kiváltképen való férfait, professionatus bajnokait igtatjuk bé magasztos hivatalukba, igen méltán öröminnepnek tartatunk és nevezhetünk.

*) Marosi Gergely, sz. kereszturi igazgató tanár meghalt f. év okt. 5-én. Midőn derék barátunknak és pályatársunknak emlékét ez uttal a hátrább következő sirbeszéd által is megörökíteni kívánjuk, alkalmoszerűnek találtuk közölni ezen beszédét, melylyel ő 1872 dec. 8-án Sz. Kereszturon két tanártársát Gombos Sámuel, és Sándor Jánost, beigtatásuk alkalmából, fogadta. Álljon itt egymás mellett a szives készsoritás s a fájdalmas elválás addig is, míg a korán elhunytak kimerítő életiratát adhatnók. Szerk.

De legyünk mindenekelőtt őszinték tisztelt gyülekezet! és valljuk meg, hogy mi most a nagy apostol szent Pál szavaival élve, inkább csak „a reménységben örvendezünk“. Rom. XII. 12. Hogy örömünk e nap felett és e nap után folytonosan tartó, fokozódó s a valóságon alapuló legyen az Isten után, a kitől minden becsületes munkáinkra és törekvéseinkre, minden plántálásainkra és öntözéseinkre száll alá az áldás és előmenetel, attól függ, hogy az a két választott és hivatalukba már-már beigtatott férfi, a kiket az illető testületek az ember legdrágább kincsével a bizalommal megtiszteltek, és a tanári s illetőleg papi magasztos hivatalba helyeztek, miképen fognak megfelelni e hivatásuknak.

Erre nézve legyen szabad nekem a lehető röviden és főbb vonásokban hangsúlyozni s e fontos perczen ünnepélyesen szívökre kötni szeretett szolgatársaimnak azt a legkivált négy fő kelleket, a melyeket én egy tanítóban, legyen az akár a népnek, akár a serdülő nemzedéknek tanítója, mulhatlanoknak tartok.

Egyik fő kelleke a tanítóknak, természetesen a szakértelem, a tudományos és korszerű képzettség, mert miként a minden tanítók tanítója az ur Jézus a szokott keleti képek egyikével nagyon találólag mondja: ha vak vezet a vakot, mind a ketten a verembe esnek. A nagy apostol szent Pál pedig így szól: A gyülekezetben inkább akarok öt szót szólani értelemmel, hogy egyebeket is tanítsak; hogysen mint tizezer szót szólani idegen nyelvvvel, vagy a mi evel egyre megy, értelem nélkül. Ugyde hogy a tanító öt szót szólhasson értelemmel a hivek s illetőleg a tanítványok épületére, arra nézve, hogy a képet tovább fessük, tizezeret is meg kellett hogy fontolt és forgatgatott légyen az ő elméjében. De aztán meg is van az ő jutalma, mert az értelemből is az ismeretes bölcselmi axioma megfordítása szerint származik az érzelem és e kettőből az ékesen szólás, ha igaza van a görög bölcsek legbölcsebbikének, a ki gyakran szokta mondani, hogy mindenki abban, a mit jól tud, eléggé ékesen szóló. A ki pedig csak gépileg adja tovább akár a templomban, akár a tanteremben a másoktól hallott, tanult, akarám mondani bémagolt eszméket, fogalmakat és ítéleteket a nélkül, hogy azokat saját értelmével is előbb megrostálta és saját szivrostjain mintegy keresztülszűrte légyen, az olyan tanítóknak az eléadása csak csengő ércz és pengő czimbalom; mert a mit az ember jól át nem ért és át nem érez, azt nem is tudja érzéseivel, buzgó szívvvel előadni, már pedig örök

igazság, hogy csak a valódi lelkesedés bír átszármazó hatással, csak az találja meg az útát a szívhez, a mi szívből származik. És ha így veszszük fel a dolgot, a mint hogy így is kell a valódiságban felvennünk, akkor a papi és tanári szék teljességgel nem arra van rendeltetve, hogy az ember abban — ha egyszer beülhetett — napok, hónapok és évek hosszu során kényeleljen, és a világot — bocsánat e kifejezésért — fumigálja.

Második fő kelléke egy papnak, s illetőleg tanítónak az igazságszeretet, az őszinteség és a valóság³ beszédben és cselekedetekben egyaránt. Egy persa példabeszéd azt mondja: „az ember beszélő tehetsége által előbbvaló az állatnál, de az állat jobb náladnál, ha nem az igazat mondod“. Valamint poklok kapuját utálom az embert, kinek eszében egyéb forog és egyebet fecseg ajka, mondani azt fogom én, mi helyesnek látszik előttem. A szeretet ne legyen tettetett, így tanít a nagy apostol. Socratesről mint kiváló dicséretet hozza fel életének és jellemének egyik rajzolója, hogy úgy beszélt, a hogy gondolt és érezett. S ha már valakiben rút és veszedelmes a tettetés, úgy a tanítóban a legrútabb és veszedelmesebb. Semmi sincsen a mi a pap és tanító tekintélyét hivei illetőleg tanítványai előtt inkább alássa, mint a tettetés, a csak látszani de nem lenni akarás. Mert a valóság előbbutóbb — és pedig hamarabb mint az ember képzelné — napfényre kerül, s a hitel és a tisztelet örökre elvész. „Rettenetes korlátok vannak a természetben a tettetés hatalma elé állítva. Az igazság zsarnoki hatalommal uralkodik a test önkénytelen mozgásu tagjai felett. Ha az igazságot az igazság szellemében szólja: szeme oly világos, mint az égbolt. Ha pedig gonosz szándékokat rejteget s szavai telvék álnoksággal, akkor szeme homályos és néha kancsalító. Egy valaki eljő valamely távoli intézetből, gavalléros öltözetben, zsebeiben teli ékszerekkel, fenhéjazó tekintettel és nagy igényekkel: s ime rögtön háta megett terem egy kópé s így szól magában: semmi sem vezett el belőle, holnap holnapután egészen ráismerünk a fráterre“; így ír a tettetésről, a nyegleségről Amerikának egyik legkitűnőbb és kedveltebb írója Emerson. S rögtön ezt veti utána: mit tettél? ez az isteni kérdés, mely az emberhez intéztetik, és a mely minden hamis tekintélyt földre sujt“. E részben is az igazat bátran kimondó Náthánok, Dánielek és Keresztelő Jánosok mellett legdicsőbb példaadója lehet a tanítónak a mi legfőbb tanítónk és mesterünk az

ur Jézus, a ki, mint ő maga is mondá, azért jött e világra, hogy bizonyosságot tegyen az igazságról, és a ki ehhez képest bátran szemébe mondá a zsinagóga fejedelmének, hogy képmutató, bátran visszaizen az ötöt megöléssel fenyegető hatalmas Heródesnek eképen: mondjátok meg annak a rókának, hogy ime ördögöket üzők ki és gyógyítok ma és holnap; a ki erősen hangsúlyozza tanítványainak, hogy ha igazságuk feljebb nem bővülködik, az irástudók és a farizeusok igazságánál, semmiképen nem mehetnek bé a mennyeknek országába, és a kiről a farizeusok tanítványai, tehát az ő legnagyobb ellenségei mondják szent Máténál: Mester! tudjuk hogy te igaz vagy és az Istennek útját igazán tanítod és hogy senkivel nem gondolsz, minthogy az embereknek személyökre nem nézesz. Mát. XXII, 16.

Harmadik fő kelléke egy tanítónak a szeretet hivatala és tanítványai, illetőleg hivei iránt. Az a szeretet, mely nélkül a nagy apostol magasztos szavai értelmében szólva semmit ér a hit, semmit ér az ékesszólás, a tudomány, a bölcselkedés, még maga az adakozás is; az a szeretet, a mely hosszútűrő, a mire pedig, ha valakinek e világon, a tanítónak oly nagy szüksége van; az a tiszta szívből és jó lelkiismeretből való szeretet, mely az irás szavai szerint minden parancsolatnak vége és bétöltése; az a szívből való szeretet, a mely nemcsak azt téteti meg a jó és hív szolgálival, a mi neki szorosan parancsolva van, hanem annál, még többet, tudván az üdvözítő szavaiból azt, hogy a ki csak azokat teszi meg, a melyek neki parancsoltattak, haszontalan szolgál, és a mit a szoros parancsolaton feljül teszen, abban van a legnagyobb érdem. Az az ügyszeretet, a mely az emberiség legdicsőbb tanítójának igáját gyönyörűségessé és terhet könnyüvé tette, a mely tisztéhez, kötelességéhez, az emberiség szent ügye érdekében, hív volt mind halálig, és a mely ellenkezőleg amaz ismeretes latin példabeszéddel, hogy „a kit az istenek gyűlölnék, azt tanítóvá teszik“ — a következő vallomást adja Németország egyik legérdemesebb nevelőjének, az áldott emlékü N i e m e y e r-nek, szájába: „Nekem is az ifjuság tanítása érdekében tett működésem életemnek némely óráit megbúsította, de örömóráim — s reménylem minden tanférfit fogja mondani velem — mégis többek valának“. S hogy ez eszmét tovább ne fűzzem, még csak ennyit mondok: midőn Németországnak szintén egyik fénycsillaga D i e s t e r-

w e g emez ismeretes szavakat mondja : „A szív teszi a tanítót“ nem egyebet mond, minthogy a szeretet teszi a tanítót, légyen az akár a népnek, akár az ifjuságnak tanítója; mert hiszen meg van írva az ur Jézusról, hogy ettől a könyörülő és szánakozó szeretettől indítatva kezdé a népet sok dolgokra tanítani.

Negyedik és legfőbb kelléke egy tanítónak, a melybe a többiek mind belé vannak foglalva, a jó példaadás, a jó példával való előjárás azokban, a miket hiveinek tanítani és lelkökre kötni akar.

Régi és örök igazságu szabály, hogy a szavak intenek, a példák vonzanak jóra és rosra, a hogy jönnek. De a rosra még inkább, mint a jóra. „Lehetetlen, hogy rest gazdának serény szolgája legyen,“ ugymond Aristoteles. „Többet ért a Schytáknak ugymond Bonfin a vétkek nem ismerése, mint a rómaiaknak és görögöknek az erény tudása.“ Különösen pedig a tekintélyesebb állásu egyének példái szoktak nagyon ragadók lenni. A király példáján indul el az egész ország, ilyen értelemben nyilatkozik két jeles latin költő. Vajon honnan vagyon a Jákóbnak gonoszsága? Avagy nem Samariától-e? És honnét vagyon Judának bálványozása? Avagy nem Jéruzsálemtől-e? Ezt olvassuk a bibliában. Nem ok nélkül parancsolja tehát a nagy apostol az ő Titusának, s általa minden tanítónak: „Mindenestől fogva magadat például adjad a jó cselekedetben; Tit. 2, 7. Timotheusa által szintén így int: Senki a te ifjúságotat meg ne utálja, hanem a hiveknek légy példa a beszédben, a nyájaskodásban, a szeretetben, a léleken, a hitben, a tisztaságban! 1. Tim. IV, 12. Régi tanítói és nevelői elv, hogy „Similia Similibus“ hasonlókat hasonlókkal, vagyis: értelmessé értelem, jóvá jóság, szorgalmassá szorgalom által lehet csak nevelni. Soha sem feledem el a mit e részben egy kitünő német író- és prédikátornál olvastam volt. E szerint ugyanis panaszol egy német ember, hogy neki a tiszteletes ur eléggé értésire adogatta, hogy miket csináljon, meg ne csináljon, meg is értette jól, de arra szeretné, ha rá tudná venni a tiszt. ur, hogy egyuttal csinálja is mindazokat. Ugy kell lenni, hogy abban a tiszteletes urban hiányzott a jó példaadás.

Világítsuk meg csak egy pár életképpel a dolgot. Micsoda lélekkel és sikerrel prédikálhatja például egy pap a hiveinek, hogy egyének alázatosak, emberbecsülők, ha ő maga gögös, ember

megvető le egész egy köszönésig, illetőleg nem köszönésig, a mire pedig oly nagy súlyt fektet a nép, hogy nem egyszer hallottam a nép szájából ezt a kifejezést: az embert csak egy köszönésből is meg lehet ismerni. Micsoda lélekkel és sikerrel prédikálhatná például egy pap a szent könyv után: tiszteljed atyádat és anyádat, ha aztán ez a pap a maga édes atyját vagy édes anyját tehetetlen vénségökre magától eltaszítva idegen helyeken és környezetekben engedné nyomorogni és halálra senyvedezni? Nem botránkozást és kárhozatot prédikálna-e ez ő nálánál legalább egy részben sokkal nemesebb érzésű és eljárású hiveinek? Nem méltán vethetnék-e szemére hivei az ilyen papnak a Jézus szavaival: Orvos gyógyítsd meg előbb magadat?! Ebben a részben is Jézus a mi a legfőbb, legdicsőbb példaadónk. Lám ő nem azt prédikálja az ő tanítványainak és halgatóinak, a mit némely méltatlan utóda teszen nagy kevélyen, hogy legyetek alázatosak, hanem így szól: tanuljátok meg én tőlem, hogy én szelid és alázatos szívű vagyok s találtok a ti lelketeeknek nyugodalmat! Mát. XI. 29.

Legyetek tehát kedves szolgatársaim példaadói a ti tanítványaitoknak, hallgatóitoknak főképen a tevőleges erényekben! Igen! és ezt különösen hangsúlyozom, hogy ne csak abban legyetek példaadók, hogy rosszszat ne tegyetek, hanem kiváltképen abban, hogy cselekedjetez anynyi jót, a menynyi csak testi és lelki erőtök és tehetségeitektől kitelik, mert meg van irva a derék Jakab apostol által: „A ki tudna jót cselekedni és nem cselekszi, az olyan ember bűnös.“ Jak. 3, 17. És ekkor a mi örömnünk, a mely most — a mint beszédem elején is érintém — inkább a reménységen alapszik, a valóságon fog nyugodni; és ekkor a Péter apostol kívánságához képest mindenkor készek lehetek megfelelni nagy alázatossággal és becsülettel azoknak, a kik számot akarnak venni a ti bennetek való reménységről.

És ha mindezek mellett is háládatlan lesz hozzátok nemes pályátok folytában a világ; ha talán épen hűségtekért és egyenes igazságos eljárástokért megtámad a butaság vagy a szent irigység; ha káromlást szől ellenetek egy vagy más ürügy alatt a rosszszul palástolt önérdek, s a közönyösség, vagy a gyávaság, vagy a mindenkivel jól lenni akaró, s előre számító álnokság hallgatagul beleegyezésit adja a támadásba: ne féljetez, a lelkiismeret és meggyőződés útjáról egy hajszálnyira is el ne térjetez, meggondolvár.

hogy Istennek inkább kell engedelmeskedni, mint az embereknek, meggondolván a római nagy szónok Cicerónak eme szép és örökre igaz szavait: Hitesd el magaddal, hogy a hibán és a bűnön kívül semmi sem történhetik az emberrel olyas, a mi rettenetes légyen.

Még mit mondjak? ajánljam magamat a conventionális szokás szerint barátságtokba? Nem azt mondom, ajánlom azt a drága intézetet, a mely Istenünk és szülőink után nékem is, néktek is életet, értelmet, tisztességet, honfiui, vallási és emberi önérzetet és méltóságot adni segített, barátságtokba; azt a drága intézetet, a melynek sáfáraiúl hívott el titeket is velem együtt kicsin seregünk vezérférfiainak csaknem egyhangu bizalma. És ekkor higyjétek el a mit itt Isten és ezen ünnepélyes gyülekezet színe előtt mondok, fogadok és ígérek, hogy nékem is barátaim lesztek.

És te Isten! a ki nekünk mindeddig elé segítségül voltál, segélj miket továbbra is minden üdvös és közhasznu munkáinkban. Adjad, hogy a mostan hivatalukba béigtatott két férfit közreműködése által olyan nagy lelki épületet és gyarapodást vegyen gymnasiumunk és az evel testvér-ekklézsiánk, a milyen nagyot épült és lendült külsőképen e mi reánk nézve oly fontos gymnasiumunk a közelebbi múlt években a hivek buzgó áldozatkészsége folytán. Rendelj melléje ezutánra nézve is mentől több pártfogókat, rendelj különösen neveiknek igazán megfelelő gondnokokat! Ne engedd, hogy egy is ezt a szép és fontos nevet ok nélkül viselje, bitorolja; sőt az ilyeneket — ha eléreremének — gyomláld ki és ültess másokat, jó cselekedetekkel ékeskedőket helyökbe. Isten jó atyánk! virágoztasd intézetünket, tartsd meg és tedd mindinkább boldoggá hazánkat, tartsd meg dicsőségesen, most a l o t m á n y o s a n uralkodó királyunkat!

Amen.



BESZÉD

Marosi Gergely sírjánál.

(Született 1832-ben, meghalt 1874. október 5-én.)

„Az élet rövid béke s hosszú harcz,
És a halál rövid harcz s hosszú béke.“

P e t ő f i.

Temetőben, sírhalmok között állva, lehetetlen, hogy komoly gondolatokba ne merüljünk, s ne elmélkedjünk magunkban az élet mulandóságáról. Ez a hely megdöbbentőleg hat a hitetlenre és hívőre, s akaratumk ellenére is vissza, és előre tekinteni ösztönöz; vissza elmúlt életünk napjaira. S midőn a sírig lejtőnk gondolatunkban, akkor e nagy kérdést tesszük fel magunknak: ez hát az élet végcélja? S ha e kérdésre csak azt tudnók felelni: ez, bizonyára megrendülne lelkünk s a kétségbeesés szélén állva, meg kellene vetnünk az életet, mint haszontalan semmiséget s megátkozunk még születésünk napját is, és fellázadni az eget s vádat emelni az Isten ellen, hogy ily nyomorult, kitremeknek alkotja, az ember. S okvetetlen így kellene felkiáltanunk a költővel: Ur Isten, tekints le és pirulj! (Madách.)

E hely sokféle gondolatra adhat alkalmat, mert a temető hasonló az Ezékiel próféta öszszehajtott leveléhez, mely be volt írva elől és hátul, és abban valának írva sirások, nyögések és jajszók. (Ezek. II. 9. 10.).

De nem, mi nem jövünk sötét gondolatok között egyszer is a sírhalmok közé. Számunkra a hit hidat épít a halál örvénye felett. Mi legfennebb földi létünk rövid voltát keseregjük el itten, de nem félünk, nem rettegünk a haláltól.

Az igaz, a sír, ha két lábnyi is, feneketlen mélység, kis bejárás végtelen barlangba. De hitünk napja e sötét barlangba bevilágít, s Jézusunk tudományában megtaláltuk és találjuk a felemelő, megelevenítő és bátorító szellemet, miszerént a ki az abban előadott elvek szerént él és cselekszik: ha meghal is, él az. E littel kísérunk mi mindenkit a földi élet ez utolsó állomására.

Igy kísérok most is ez embertársunkat, igazgató tanár Marosi Gergelyt, a hű férjet és gondos apát, a jó rokont, barátot és pályatársat, életének ez utolsó állomására. Itt pihen az ajtónál, még nem ment bé, itt kell megtörténni a búcsunak; mert mi még nem

követhetjük, legalább nem akarnók követni, ha mindjárt a halál út is a boldogságra, minthogy nekünk még tennivalónk van, s éppen azért az élet végcélját nem a sirban látjuk határozódni, hanem az emberiség általános jóllétéért teendő munkában. Nekünk tehát még teendőink vannak, a melyek vissza hívnak az életbe, az emberek közé, s remélve, hogy még napjainkhoz napok adatnak, istenhozzádot mondunk most az elhunytnak. Az ő munkálkodásának a halál véget vetett, ő nyugalomra hajtotta fejét, nehéz gyászt hagyván ezáltal maga után.

De hát miért ily korán? hisz alig volt még a rendes emberi élet közepén! E kérdés csakugyan fájó érzést költ fel bennünk. Egy virágnak, vagy egy jól termő gyümölcsfának az elhervadása is képes elkedvetleníteni, menyinyivel inkább egy közpályán lévő, egy munkaképességgel bíró férfinak a kidülése!

Isten támaszt prófétákat, vezetőket, oktatókat az ő népe számára, s miért hogy éppen a vezért vágja ki a sereg közül, a kinek helye szinte pótolhatatlan, holott anynyi közharcos volna, a kinek eltűnte semmi hézagot nem hagyna, vagy ha igen is, de vajmi kicsit! Ez az Isten jóságával, szeretetével s mindenekre kiterjedő gondviselésével szinte összeegyeztetetetlen; hisz így népének nem javát, de romlását célozza. Elveszi azt, a kinek élete drága, s meghagyja azt, a ki igazán érkeznek meghalni, s így a helyett, hogy az emberiséget előbb segitené a tökéletesedés útján, még hátrább taszítja, kioltván a világitó szövetnekeket. Ezt azonban feltenni róla kis hitüségre mutatna. Nem olyanok az ő útjai, mint a mi útjaink és az ő gondolatai, mint a mi gondolataink. Mi véges értelmű halandók emberileg gondolkozunk, az ő céljai pedig végére mehetetlenek.

Azt szokták mondani: nagy embereknek az a sorsuk, hogy nem élnek hosszasan. Nagy érdem és hosszú élet ritkán járnak együtt. Az elhunyt is ez alá a sors alá esett. Ő keveset élt, ha éveit tekintjük. De ha a munkát nézzük, a mit végbevitt, nagyon hosszú életűnek mondhatjuk. Nagy ő érdemekben! S éppen azért nincs miért szerfelett keseregnünk az ő eltávozásán, mert ő nem halt meg a halálban.

A ki tetteiben megemlegettetik az halhatatlanságot. (Kölcsey.)

Az emberek közül igen sokan csak hiuságból sorakoznak a haladás zászlója alá, s csak ott lelkesülnek, a hol közel a taps és

bizonyos a tetszésnyilvánítás. Mily ellentéte ezeknek az, a ki magáért az ügyért buzog, nem várván abból személyére nézve semmi kitüntetést.

Pénzért, rangért, érdemjelért küzdeni, köznapi lelkek sajátja, s ha fenmarad is emlékek, de a jobb érzésűeknek követendő például nem szolgálhatnak. Az ember rendeltetése s életének végcélja nemesen és hasznosan élni. Ekkor aztán tetteinek fénysugara átragyog időn, enyészeten.

Hogy milyen küzdő, munkás volt az elhunyt kedves felebarátunk iskolánk, egyházunk életében, az nemcsak felekezetünk tagjai, de mások előtt is tudva van. Az ő egész élete egy nyitott könyv. Sok szép lap van benne.

Középtanodánk épületének megnagyobbítása és egy tanári lak építése érdekében faluról-falura ment, hogy pénzt és anyagokat gyűjthessen; nem akadályozta őt ebben se hideg, se meleg, sőt sokszor életét is kockáztatta, a midőn gyenge, beteges testalkota daczára hosszu utakat tett meg vízben és sárban. Előkelőbb és alsóbb rendűek ajtaján egyaránt zörgetett. S ha néhol elutasították is, de hitét, reményét nem vesztette el; szóval, nem csak felekezete, de a székelység érdekében is — a kik közé büszkén sorozta magát — kész volt éjelét, nappalát feláldozni s mindent megtenni tettel, szóval, tollal. Ő e téren valósággal páratlan ember volt. Majd érdemeit bővebben felsorolandja a történet. Most az én kicsinségem nem képes méltólag kibeszélni az ő nagyságát.

Tettei beszélnek róla, s emléke fen fog állani, míg áll a székely-kereszturi unitárius középtanoda. Kell-e ennél szebb emlékek? A tudomány templomának, egy iskolának a falai, a melyek között eszközlik azt, hogy a nép el ne vesszen, hanem élete legyen, s itt és kolozsvári iskolánknál együttesen tizenöt évi tanársága alatt a körülötte gyülekezett tanítványok, tanulva tőle nemcsak a tudományt, de a becsületet, erkölcsöt, igazságszeretetet, egyenes, őszinte lelküséget, hosszasan meg fogják őrizni emlékét. Ő nem halt meg a halálban, ő halhatatlan!

Egyházunk fő- és más közgyűlésein szavát mindig az igazság érdekében emelte fel, s az rendesen soha se volt üres hang. Előljárói, hivataltársai, barátai méltányolták kitaró munkásságát, vasszorgalmát, jeles készültségét. Csak most közelebbről az összehasonlító nyelvészet terén tett kutatásai, s ezek nyomán sajtó alá rendezendő nagy munkája, mely fájdalom, nem létesülhete, még

sokszorozta volna érdemeit. Valóban, sok körülmény eszközli az ő halhatatlanságát!

Érdemekkel birni szép dolog, de az is szép, ha az érdemeket tisztelni tudja valaki. Az elhunytnak ez is egyik főtulajdonsága volt. Ő tudta, hogy a tiszteletet kölcsön adják, s mindenkit érdeme szerint tisztelt és becsült.

Te halhatatlan vagy az unitárius egyházban elhunyt pályatársunk, jó barátunk! mert a

Ki kedveseinek emlékében él,
Nem halt meg az, csupán elutazott.

Halott csak az, kit elfelejtenek; mondja a költő.

Te nem vagy halott, kedves volt pályatárs! Nőd, ki már özvegy, kivel tizenegy évet éltél boldog egyetértésben, őrzi emlékedet. Ő atyját is elveszté ez évben, el tégedet is; de nem az egyházat, melynek te hív szolgája voltál. Ennek kell, hogy egyfelől az ő atyja és férje szerepét átvegye, hogy nevelhesse kis leányodat, a kit te oly igen szerettél.

Öreg atyád, a ki kétszer anynyi évet élt, mint te, ő is őrzi emlékedet. Az ő szívéen mély sebet vágott halálad; ő bizonynyal örömmel meghalt volna helyetted.

Testvéreid, rokonaid, barátaid emlékében is hosszasan fogsz még élni.

Mi is tanártársaid, itt és más iskoláinknál, nem fogunk felejtteni. Te távozol közülünk, helyed üres marad... De emléked szívünkben élni fog. Mi, a kik itt vagyunk, nemcsak tanártársunkat fájlaljuk benned, hanem egykori tanárunkat is. A tőled hallott elveknél, tetteidnek kell előttünk lebegni irányadókul.

Te nagyon is hiányzol közöttünk. E hiány tudata rázott meg engem, a mikor halálad hírére vettem. Intézetünk ügyét sokszor kötötted a lelkekre a közelebbi években; az az iránti szeretetedet sokszor kifejezted. Ez iskola élete volt minden gondolatod, mert meg voltál győződve, hogy ez egyházunkra nézve nagy fontosságú. A lelkesültség, az iránti meleg érzés szent tüze hevítette minden tetteidet és szavadot, s mi, kik e lelkesedést láttuk benned, mit mondhatnánk neked egyebet e búcsupontnál, mint: vettük a szent lelket, s a czélt téveszteni nem akarva, a te szellemedhez, hozzád hasonlók lenni iparkodunk.

A bölcs férfiu erős és a tudós férfit megerősíti a jószág, mondja a szent könyv. Kicsiny és gyenge voltál

testben, elhunyt pályatárs, de nagy és erős lélekben. E nagy és erős lelket nem fogjuk mi felejteni soha. Te nem vagy ránk nézve halott, szellemed ott lesz mindenütt, a hol ketten vagy hárman özszejövünk, s velünk marad életünk végeig.

Az ifjuság is, melynek oktatására egész életedet szentelted, tudván, hogy nincs nemesebb foglalkozás, mint az ifjak nevelése, tanítása, elkísért e pontig, az igazságos és jó indulatu tanárt sajátja benned.

Keresztur és e szék szine-java, a köri papság és az egész kisérő nagy számu gyülekezet fájlalja elestedet.

Iskolánknak alapulása óta négy igazgató tanára volt. A második ¹⁾, ki ötven évet szolgált, s te a negyedik, ki nyolcz évet, itt egymáshoz közel nyugoszszatok ki fáradalmaidokat. Az ő ötvene mellett a te nyolcz éved kicsinynek tűnik fel; de a tiédet kövér esztendőknék lehet nevezni iskolánk gyarapodását illetőleg. A nagy kör nem gömbölyűbb a kicsinynél, az alak a lényeg. A te szolgálati éveidről bátran állithatjuk, hogy azok egy kikerekített egészet tesznek, ha mindjárt hatványa lenne is a másiké a tiédnek.

Mikor tanári széked elfoglaltad, az ötven évet szolgált igazgató, volt szeretett tanárod, később pályatársad, fogadott. Az agastyán mellé sorakoztál ²⁾, egy iskola kebelében működtetek, ha kevés ideig is, mert a felsőbbség Kolozsvárra rendelt ³⁾. De lelked ismét visszavágyott, ide e helyre, a melyet anynyira szeretted, a melyről alig egy héttel ezelőtt így nyilatkoztál nekem: „Kereszturon kívül nem tudnék élni, s ha más helyen kellene is laknom, de legalább egy pár hónapot minden évből itt töltenék“.

Emlékszem, székfoglaló beszédedben is kiemelted volt Keresztur és vidéke iránt való ragaszkodásodat és ennek népéhez való vonzalmadat, s azután is, az általad anynyira szeretett szülőföldedről ⁴⁾, a Nyikó-vidékéről gyakran szólottál így az öreg népköltővel: ⁵⁾

Szép a Nyikó s a vidéke,
Jámbor székely szabad széke;
Szebb ott még a fűzfaág is,
Mint másutt a gyöngyvirág is.

Elhunyt pályatárs! kedves vidékeden éléd le utolsó napjaidat; nem kelle távolabbról ide zarándokolnod, hogy enyhülést adjon ez

¹⁾ Koronka József.

²⁾ 1859-ben. — ³⁾ 1862-ben. — ⁴⁾ Alsó-Siménfalva. — ⁵⁾ Tiboldi Istrán.

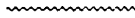
neked. Végnyughelyet találtál kebelében, s az ötven éves igazgató ismét maga mellé fogad. Nektek a milyen drága volt e vidék, nekünk is épen olyan e bércz, mert két kedvelt emberünk porai vegyülnek ennek porai közé.

És már most elhunyt pályatárs, jó barát! ki távozásoddal mély gyászt borítál nemcsak családotra, de az intézetre is; tovább nem kísérhetünk. Minket még int az élet, téged pedig készen vár a sír kebele, pihend ki ott fáradalmaidat.

„Fölfelé tart mindig, lefelé nem az emberilélek,
Égből szálla belénk és oda vissza siet“ Kazinczy.

A tiéd is oda sietett vissza, e földi légkört nem találta elég tisztának. Elhagyál minket. De hitünk azt mondja, hogy ott a jobb hazában ismét találkozunk. Addig is Isten veled, Isten velünk, jó éjszakát!

Sándor János.



A kepe-rendszer.

E czim alatt Rédiger G. paptársunk a Goró irata nyomán egy cikket bocsátott közre a Ker. Magvető 9-ik kötete 2-ik füzetében, hozzá mellékelvén észrevételeit is. Hogy e kérdést, mely tudomásom szerint még nyilvánosságra hozva nem volt, csak legfennebb meghitt baráti összejöveteleink alkalmával panaszkodánk annak ránk, belső emberekre sulyosan nehezülő hiányairól, — hogy e kérdést mondom t. barátunk világgá bocsátotta, úgy hiszem a közügynek általa méltánylandó szolgálatot tett. Nemcsak azért pedig, mert ez által képv. és főtanácsunk tagjainak figyelmét e halaszthatlan orvoslást igénylő sebre irányozta, melynek tapintatos és célirányos gyógyításával igen szerves összfűggésben van a lenni vagy nem lenni kérdése egyházunkat illetőleg; hanem azért is, mert ez által minket is, kiket az ügy jelen stadiumban maradása, vagy százas nyugalmából való előnyös felköltése szintén közelről érdekel, saját példájával felhivott elmondani, mit e tárgyban tudunk, ha evel bármi keveset a fenforgó ügy lendületére egyházunk és magunk közös érdekében tehetnénk. Bármily nagy érdeme legyen egy festő művésznak egy korszakot alkotó kép megalkotásában, ki művészetéhez a megkívántató festékeket és a vásznat szolgáltatta, ha parányi mértékben is, osztályosai dicsőségének.

A kepe-rendszer közvetve vagy közvetlen befolyással van egyházunk anyagi életére úgy, mint az erkölcsi és szellemire. Miután ennek igazságáról tökéletesen meg vagyok győződve, s miután a tisztelt szerkesztő ur is Rédiger barátunk cikkére tett észrevételeiben azon óhajtásának ad kifejezést, hogy örülne, ha ez irányban egy kis eszmecsere indulna meg folyóiratunkban: bátor vagyok én is eszméimet e tárgyban kinyilvánítani; remélvén, hogy netaláni eltérő de saját meggyőződésemet kifejező nézeteim csak a nagy egész kidomborodását eszközlendik.

Mindenek előtt az a kérdés: gyökeres változtatást akarunk-e a kepezésben, vagy csak fél rendszabályokat alkalmazunk? Ha va-

lami célszerű s könnyen kivihető reformokkal tudna hirtelenében valaki eléállani, úgy hiszem nem lenne elvétett dolog a jelen rendszernél mást alkotni. A míg pedig ily valaki találkozónék, én egyet emlitek megvitatás végett. Meglehet sokak előtt e folyóirat olvasóinál ismeretes, s épen azért nem is akarom a feltalálás kolumbusi dicsőségét magamnak tulajdonítani; de mert lehetnek, kik előtt újság, elmondom úgy, a mint a Prot. egyh. és iskolai lap valamelyik számában olvastam.

Hozatnék bé az egyházi adó, még pedig oly formán, hogy a 16 vagy 20 éves, vagy eshetőleg kisebb egyén is már alája essék; egy személy hogy menyinit fizessen, s általában a módozatok részletesebb körülírása, későbbi munka lenne. Ez egyházi adó felszedése egy e végre állítandó pénztárnok, a reá való szigorú felügyelet a körü vizsgálószerék kötelessége lenne. A pénztárnok az esperesnek, ez egy e célra szervezendő pénztárba szolgáltatná bé a bégyült egyházi adót, s a belső emberek körülbelől szolgálatuk mekkorásága szerint, vagy e végre más kulcsot is lehetne találni, e pénztárból vennék fizetésöket havonként vagy évnegyedenként.

Kettős célú látok én ebben elérve. Egyik az, hogy a belső emberek kellő időben, s pontosan megkapnák fizetésöket, s a pap és hallgatóság közti kellemetlen surlódások, melyek sok helyt végletekig mennek, s útját vágják a pap további erkölcsi hatásának, ki lennének kerülve. A másik tán még fontosabb cél az lenne, hogy a belső emberek függetlenekké tétetnének a néptől, s nem kellene azon egyaránt szeméremsertő és lealázó kisebbitést hallani akárhány, minden erkölcsiséget levetkezett kedves hiveinktől: mi tartjuk, a mi zsirunkon él stb., s a pap bátrabban szólhatna akárhányszor s ostorozhatná az uralkodó bünöket s visszaéléseket, nem félvén a népegy és hivatala elvesztésétől.

Ez, miután magunkat kislelküleg az állam karjai közé dobni nem akarjuk, minden keblileg létesíthető módok közt a legjobb és legtisztább lenne. Csak bizony a régi állapotból az újba való átlépés egy könnyen nem esnék meg. Ki rózsát akar szedni, itt igazán a tövissek szúrására számíthatna.

Azonban, ha ezt ez idő szerint kivihetlennek tartjuk, alkudjunk meg a körülményekkel s a jeleni kepe-rendszeren, hol megszakadozott, foltozgassunk, hogy míg újabbra telnék a pénz, viselhecssük; úgy is a szegény ember foltosan többet szokta viselni ruháját.

Véleményem szerint a kepe az egész státuszban, hol kepe-váltás még nincs, egyformásítani kellene, hogy az időn-

ként változó esperesek ellenőrizhessék körük ekkléziáiban a kepezést. E végre, mint Rédiger is ajánlja, a kepe nem ház, hanem tekintettel a vagyonra, személy szerint vettessék ki; vagy legalább legyen kimondva, hogy a fiu, miután megházasodott, ha apjával lakik is, külön kepét fizessen; az-az, ha két vagy három család együtt lakik, fizessen mindenik aránylag valamennyi kepét.

Az egész bér különböző helyen különböző számú kalongyáktól van függővé téve. A kereszturi körben tán a legtöbb helyen 16 kalongyától kell egész, az-az két kalongya kepét adni. Kinek tizenhatnál kevesebb terem, 8 kalongyáig, fizeti a fennebbinek felét, 8-nál kevesebbel bíró, vagy a kinek egy szál buzaféléje sem terem, vékával fizet. Én részemről újítás esetén az egész bér alapjául csak 10 kalongyát, a félnek öt kalongyát tennék. A kinek semmi gazdasága nincs, fizessen a papnak egy véka buzát vagy török-buzát és zabot, a mesternek felét. Enynyit napszámával is kikereshet. Zabbért kalongyául fizetni a búzabér arányában tartozik minden olyan gazda, ki a búzabért kalongyául adja, ha zabja nem terem, fizessen helyette zabot, vagy a bor földjén bort.

Fát tartozik adni minden gazdasággal bíró családfő egy szerkérral; az özszesz fabér két harmada a papé, egy harmada a mesteré. A vékások, kik fabért nem fizetnek, vágják fel.

A szegény özvegy aszszonyok, és a hol cigányok fordulnak elé polgáriasult állapotban, mint pl. nálunk is, ezek tegyenek két napszámot. De minthogy a kepe-napszámot megkapni a maga idejében egyértelmű a bölcsesség kövének feltalálásával, lévén az halasztgatva első kapálásról a másodikra, erről a szánacsinalás-, aratás- vagy törökbúzaszedésre, míg minden mezei munka elfogy, s a végin a napszám lefizetése a nagy harang kontójára íródik; hogy ez a hurczolódás kikerülve legyen, tétessék törvénytényé, hogy ha az első felszólításra ki nem állnak az illetők, fizessenek mintegy büntetésül is 1 frtot. Erre, szigoruan végrehajtva, egyébaránt csak egy pár évig lesz szükség, azután önkéntesen előállanak.

Továbbá méltányosnak és igazságosnak látnám, hogy, mint ez kolozsvári anya-ekkléziánkban is van, a keresztelés, esketés és temetésért palástdíj állittassék. Hisz a rendes kepeért a rendes isteni szolgálat megvan. A keresztelés és esketésért némely helyeken jelenleg is van ugyan valami díjazás, de a temetésért tudomásom szerint semmi sincs, épen hogy a torba elhivják, ki el akar menni. A keresztelésre szabnék 30—50 krt, az esketésre 50—80 krt. A temetést pedig három osztályba soroznám. A könyörgéssel

való temetés lenne 50 kr, az órárcziós 1 frt, a prédikáció 1 frt. 50 kr. Ugy hiszem egyik díj sem mutat túlcsgázott követelésre, s mégis a helyzeten a jelen körülmények közt is lendítene valamicskét. A temetésnek illetén béosztása különösen előidézhetné azon óhajtott kort, melyben mindenki halottja eltemetésére elégségesnek találná a könyörgést.

Ugy szintén az anyakönyvi kiadványok díját is egyformásítani igen óhajtandó lenne; mert ezekre is áll a közmondás: a hány ház vagy is pap, anynyi szokás. Egyik fizettet 20, a másik 30, a harmadik 35 krajczárt s így tovább; a miből a nép azon épületes következtetést húzza a másiknál többet követelő papra, hogy biz ez őket igen is húzza.

Hátra van még szólanom a legfontosabb és ránk nézve legterhelőbb ügyről, értem a belső emberek gazdaság folytatását. Erre nézve az volna óhajtásom, s úgy hiszem velem együtt sokaké, hogy a gazdaság merőben vételessék el a belső emberektől, ide nem értve a belsőségeket (gyümölcsös, veteményes kertek), s a gazdaság helyett adjon az ekklézsia egy illetékes bizottmány által megítélt, s a gazdaság jóvedelmével arányosított menyyniségű pénzfizetést, s az ekklézsia a maga számára kezelje vagy kezeltesse a birtokot. Hogy a gazdálkodással a belső emberek többé terhelve ne legyenek, úgy hiszem, ennek nagyon is eljött az ideje. Mikor az ekklézsiák a földek haszonélvezetével kezdték díjazni a belső embereket, akkor a világ nem várt oly sokat tőlük. De bizony ma a különféle tudományágak, s köztük a papi tudományok előhaladott korában, ha a papi és tanítói hivatal kívánalmainak meg akarunk felelni, s csak tized részben is eleget tenni azon kötelességeknek, melyeket boldog boldogtalan nyakunkba akaszt; ha a vallás-erkölcsi élet tovább hanyatlásának komolyan gátot akarunk vetni, akkor félre az ásáté, kapáté jelszóval, s helyébe találjunk valami újabb divatut, pl. olvasgassatok, tanulmányozzatok. Ez, úgy hiszem, igen komoly megfontolást érdemel.

A mi már az ekklézsiák csoportosítását, vagyis a kisebbnek a nagyobb mellé leány-ekklézsia gyanánt való csatolását illeti, ez oly módja lenne a jóvedelem emelésének, melyet pro és contra lehet védelmezni. Anynyi áll, mint ezt a t. szerkesztő ur is megjegyzi, hogy ha egy kevés tagból álló ekklézsia, kivált más felekezetűek közé szorítottan, tétetik egy távoli ekklézsia filiájává, ez anynyi lenne, mint homlokára írni a pusztulást. Azonban a mit egy helyt nem, másutt czélszerűen alkalmazhatni. Pl. Udvarhely-

széken, a hol minden félórai távolságra egy község, s evel egy ekklézsiánk van, s minthogy ezek egyszersmind a legnagyobb ekklézsiáink is, úgy hiszem a leányosítást igen sikeresen lehetne keresztülvinni. Sőt ilyen helyeken mulhatlan szükség is; mert gyenge ekklézsiák csak gyenge papokat tarthatnak, a kik az egyház süllyedező hajóját megmenteni netaláni szükség esetén aligha lesznek képesek.

S még egyet legyen szabad felemlítenem. S ez a belső embereket méltán megillető erkölcsi gyámolítás. Mi azonban nem azt akarja jelteni, hogy a hibára és erkölcsi vétségre szemet húnnyanak az illető helyen és azt leplezgezzék; mert isteni és emberi törvények egyaránt követelik a bűnös bűnhődését. Hanem csak anynyit kérünk, hogy ha valamelyik belső embert ok nélkül hivei megtámadják, minek megtörténtét példák igazolják, s ha becsületét bészennyezni akarják olyanok, kiknek talán a pap igazságos, de szigorú eljárása nem tetszik, s hogy a vád a való színét nyerve, megvesztegetett tanukat szereznek (hiszen urunk ellen is támadtak hamis tanuk): vitessék a legszigorubb vizsgálat, s ha kiderül az alaptalan, roszakaratu és magán boszu szülte megtámadás, minek egyéb célja nem volt, csak a belső ember pellengérré állítása s erkölcsi bészennyezése, azon kívül, hogy a belső ember az ítélet kimondásával büntelennek nyilvánítatik, az illetők is a becsület-sértésért peresíttessenek bé az egyházi felsőbbség által; mert nem áll az, a mit Kajafás mondott, hogy jobb egy embernek elveszni a községért. Itt legalább s ilyen értelemben nem. Így aztán gát lesz vetve az oly gyakori, s minden alap nélküli megtámadtatásoknak azok részéről, kik, mert kenyeret adnak szolgálatunkét, azt akarják elhíttetni magukkal, hogy kegyelem kenyeret eszünk.

S evel bé is fejezem cikkemet azon reményben, hogy számára tért találok a Ker. Magvetőben, ha egyébért nem, legalább hogy másokat is egyik vagy másik felhozott nézetem által az ügy tisztábbá tétele végett felszólalásra indítsak. Minél több anyagot hordunk össze, valamely mesteri kéz annál inkább válogathat műve összeállítására belőlük. Minek megtörténtét szívemből óhajtom.*).

Ú r m ö s i K á l m á n.

*) E cikket adjuk, a mint vettük. Megjegyzéseinket akkorra tartjuk fen, a mikor e minden esetre nagy fontosságú kérdés, remélhetőleg több oldalról meg fog vitattatni. Szerk.

Dávid Ferencz és a szombatosság.*)

A „Vasárnapi Ujság“ f. évi 38—40 számaiban „Az erdélyi székely szombatosok“ czimmal egy cikksorozat jelent meg Győri Lajos urtól, melyben egyfelől mint történeti alappal nem bíró hagyományt elítélve ugyancsak a „Vasárnapi Ujság“ mult évi folyamában, az erdélyi székely szombatosok eredetéről nagyobbára Ürmösi Sándor ur jegyzetei nyomán megjelent cikksorozatot, másfelől előadja e felekezet történetét azon források nyomán, melyeket e kérdést illetőleg a történetkutatás eddig felfedezett.

Részemről mindkettőért teljes elismeréssel vagyok a t. író említett cikksorozata iránt; mert hogy az Ürmösi Sándorféle előadás nem egyéb regényes elbeszélésnél, azt annak idejében magam is megjegyeztem „Keresztény Magvető“ czimű folyóiratunkban (I. K. M. VIII. köt. 201 l.), ugyancsak e folyóiraatra utalva azon cikksorozat íróját a történeti forrásokért, a mennyiben ez alapon a „Ker. Magvető“-ben már két cikket adtunk. A „Szombatosok Erdélyben“ (III-ik köt.) és Péchy Simon (V-ik köt.) czimmal. Mindkettőt Kővári Lászlótól. A mi pedig a Győri ur előadását illeti, ki dolgozatában folyóiratunkat is felhasználta, attól a történeti alapot nem lehet elvitatni, s így csak örömünkre szolgál, hogy a „Vasárnapi Ujság“ olvasó-közönsége nem maradt az Ürmösiféle történet-tudománnyal.

Ugy látszik azonban, hogy Győri ur sem elégedett meg az eddigi adatokkal, a melyek a szombatosok eredetét illetőleg mindenestre hézagosak, s hogy cikksorozata a történeti becs mellett az ujdonság színével is bírjon, a szombatosság eredetét egyenesen Dávid Ferenczre viszi vissza s bár a maros-vásárhelyi kronika után ő is Eössit tartja e felekezet alapítójának, azt állítja, hogy a szombatosság nem más, mint az unitarismus kinövése, a mi szerinte Dávid Ferencznek a Krisztus nem imádására vonatkozó tanában nyilatkozott, melyért Dávid Ferencz 1579-ben Gyulafejér-

*) A „Vasárnapi Ujság“ f. évi 47-ik számából.

várt (a közleményben hibásan áll Deésen) csakugyan el is ítélte-tett. S csak is ez akadályozta meg az újításokhoz szokott lelki kétségei között végre is megőrült ¹⁾ Dávid Ferenczet abban, hogy az alakuló félben levő felekezetnek, t. i. a szombatosoknak, hitel-veit és szertartásait formulázza.

E felfogás az, melyet minden megjegyzés nélkül nem hagyhatok. Lássuk tehát mire alapítja Győri ur ez ujdonat-új hypothesis, melyet nem lehet egyébnek nevezni, miután ahoz, hogy történeti igazság legyen, épen maga az igazság hiányzik.

Győri ur elsőben is így okoskodik: „A rohamos újítási viselkedet, t. i. a Dávid F. által hirdetni kezdett tan, hogy a Krisztus nem természet szerint való Isten, tehát imádni sem szabad, oly lejtőre ragadta Dávidot, melyről a visszatérés lehetetlen volt. Mulhatlanul zsidózásba kellett rohannia. Mielőtt azonban ide érkezett — s nézeteit rendszerbe foglalhatta — szóval, mielőtt új felekezetet alkothatt volna: álnok csel áldozata lett.“ Más szókkal, ha Dávid F. el nem ítélte, ő a szombatoságot felállította volna. Hogy Győri ur ezt így érti, bizonyos abból is, hogy hátrább, midőn Eőssi Andrásra hivatkozik, mint a kit az újabbkori történeszek a szombatosok alapítójának tekintenek, azt mondja, hogy „Eőssi szintén a Dávid F. egyik tanítványa vagy követője lehetett.“

Hogy minő viszonyban állott Eőssi Dávid Ferenczhez, erre én részéről adatokat nem bírok, de hogy a Győri ur következtetése nem állja ki a próbát, ezt merem állítani. Avagy próbálja meg Győri ur s a Dávid F. helyébe tegye azon ezer meg ezer protestánst, — még katolikust is kapunk eleget, — a kik ma a Krisztust Dávid Ferenczcel nem tartják természet szerint való Istennek, tehát imádást sem tulajdonítanak neki: s kérdem, merne-e

¹⁾ Csudálkozom rajta, hogy Győri ur, a ki különben elég méltányosan emlíkszik cikksorozatában Dávid Ferenczről, s különösen Blandratával szemben mint tiszteletre méltó jellemet tünteti fel, a Dávid F. ellenfeleinek eme ráfogását minden bírálat nélkül átvette. Tény, hogy Dávid F. már Gyula-Fejérvárra betegen vitetett, maga a fejedelem látván gyengeségét, széket adott, hogy vallatás alatt is ülhessen. Betegen vitték fogságba Dévára. Lehet, hogy utolsó perceiben csakugyan elhagyta eszmélete, a mi a halál pillanatában csaknem közönséges dolog. Ha már az ily eszmélet-nélküliséget örülnék nevezük: ugy igaza lehet azoknak, a kik azt állítják, hogy Dávid F. végre megőrült. Csakhogy egy haldokló eszméletnélküliségét még eddig senki se nevezte megőrülésnek. Egyébiránt az ő halála körülményeiről — fájdalom — eddig még semmit felfedezni nem bírtunk. S így a Dávid F. megőrülését bátran minden történeti alapot nélkülöző állításnak tarthatjuk, melyet hogy éppen a rossz akarat talált ki, kézzel foghatólag bizonyítja az, hogy vallási meggyőződésével hozatik kapcsolatba, melyet ép úgy gyűlölték és üldöztek ellenfelei, mint őt magát.

hasonló következtetést tenni, merné-e azt mondani, hogy mindezek zsidózásba rohannak, vagy éppen szombatosok? Én nem mondom, hogy a Dávid F. iránya a vallásos meggyőződés nyilatkozatában egy új irányra, tán éppen a szombatosságra nem vezethetett sokakat, de ezért Dávid Ferenczet felelősségre vonni, vagy ezt az új irányt egyenesen neki tulajdonítani ép oly kevéssé lehet, mint a keresztény vallás alapítójának tulajdonítani mind azon formákat, melyek a keresztény vallásban közel két ezer év alatt oly nagy számmal jelentkeztek. De tény az is, hogy a szombatosság nem csak az unitárius, hanem a református és katolikus egyházból is hódított magának híveket; már pedig, ha éppen csak a Krisztus természet szerinti istenségének és imádásának dávidi értelemben való megtagadása lett volna az a lejtő, melyről a szombatosságra lehetett jutni, úgy a református és katolikus egyházból szombatossá senki sem lehetett volna, miután ezekben nem csak a Krisztus, hanem a szent lélek is természet szerint való istennek tartatik s részben még szűz Máriának is imádás tulajdonítottatik.

Azt mondja tovább Győri ur, hogy a „szombatosok énekeskönyvének tanvitató darabjain éppen azon gúnyolódó jelleg ismerhető fel, a melylyel már a „De falsa et vera unius Dei cognitione“ című könyv szerzőjénél találkoztunk. Miután pedig e könyv szerzője Dávid F. volt, tehát Dávid F. vetette meg a szombatosság alapját.

Lám, minő következtetésekre képes az ember, ha valamit okvetetlen bé akar bizonyítani, s én, valóban, a Győri ur im ez okoskodását látva, többé nem csudálkozom azon, hogy minő alapon ítélheték el hajdan az ugynevezett eretnekeket. A szombatosok énekeskönyve ép oly gúnyolódó jelleggel bír, mint a Dávid F. egyik vagy másik műve. Hiszen ha ez argumentumul szolgálhat a Dávid F. szombatossági hajlamának kimutatására, úgy semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy a szombatosság a XVI-ik század uralkodó eszméje volt, s Meliusról ép oly joggal el lehet mondani, hogy a szombatosság alapját ő vetette meg, mint Dávid Ferenczről; a menyinyiben az ő iratai is ép oly gúnyolódó jellegűek, mint a Dávid Ferenczéi, a ki a háromságot cerberus alakjában tüntette elő s mint általában mindazoké, a kik a XVI-ik század vallásos eszmeharczában részt vettek, a kik közül bizony egyik se hintette bé czukorporral a maga dolgozatait.

Ezután hivatkozik Győri ur az egykori krónikás Nagy Szabó Ferenczre s ennek Eössi Andrásra, mint a szombatosság alapítójára

vonatkozó ama megjegyzését, hogy „1588 esztendő táján esmét megújula és kétfelé szakada az áriánus vallás,“ hasonlóképen bizonyítékul használja arra, hogy kimutassa, miként a szombatosság nem más, mint a dávidi mozgalom megújulása, s mindezt erre az egy szóra alapítja: esmét.

Tagadhatatlan, hogy az egyes szóknak nagy jelentése van, s a gondolkozó író ok nélkül szót nem szaporít. A mi azonban a kérdéselt szót illeti, én annak egészen más jelentést tulajdonítok, mint Győri ur. Szerintem az nem jelentheti a szombatosságnak már Dávid Ferencz idejében való feltűnését, avagy a dávidi mozgalommal való ugyanazonságát, hanem jelenti egyszerűen egy új vallásforma előállítását, mely azelőtt épen nem volt meg. A krónikás „esmétje“ nem egy régeinek megújulását, hanem egy egészen új valaminek előállítását jelenti, s általában a reformatió folyton tartására vonatkozik. Mintha ezt akarná mondani: a reformatiónak még nem akar vége szakadni, a mint a lutheránus vallásból a református, ezekből az unitárius, szerinte ariánus állott elő, ugy most ez ismét megújula. És így a krónikás esmétje épen ellenkezőt bizonyít, mint a mit aval Győri ur bizonyítani akar. Mindenesetre gyenge érv a Dávid F. szombatossági hajlamának kimutatására.

Végül tán legerősebb érve volna Győri urnak, az általa felállított hypothesisnek bebizonyítására az az állítása, hogy a mig a szombatosok énekeikben a róm. kath. és prot. felekezetek hite és szertartásai ellen kikeltek és azokat gúnyolták, addig az unitáriusokat mindenütt mellőzték. Csak hogy a dolog nem úgy áll. A szombatosok ép oly tévelygőknek tartották az unitáriusokat, mint a többi felekezeteket. Erre nézve álljon itt énekes könyvükből ¹⁾ egy pár versszak:

Pápaságot az kik hogy már elhattak
Lutterust vagy Calvinust választottak,
Maga melyik jobb másiknál nem tudják
Ezek mind a háromság Istent vallják.

Ez háromféle vallás ez világban
Sok lelkeket tart igen nagy rabságban,
Tévelyegnek Isten ismeretében
Legeltetnek hamis biztatásokban.

¹⁾ Az unitárius-egyház kolozsvári könyvtárában.

Negyed rendben az kik egy Istent vallnak
 Tiszteletben im ezeknél nem jobbak
 Emberi találmányt ők is követnek
 Az többivel egy hajóban eveznek.

Igaz vallás csak egy hát az mint mondom
 A mint vagyon im igazán kimondom,
 Üdvösség utát ugyan kifejezem
 Ez, hogy Christust kell éltében követnem stb.

Az idézett versszakok harmadika nyilván mutatja, hogy a szombatosok bizony az unitáriusok ellen is kikeltek, őket is gúnyolták. A negyedik versszak szorosán véve nem tartozik ugyan célomra, de mint az előbbieknél folytatását idéztem azért, mert ebből is kitűnik az, hogy a szombatosokat helytelenül zavarták össze a zsidókkal, a menyinyiben a Krisztus iránt ők is tiszteletet mutattak. „Üdvösség utát ugyan kifejezem, Ez, hogy Christust kell éltében követnem.“

Im ezek volnának az érvek, a melyekre Győri ur az Erdélyi székely szombatosok czimű czikksorozatában támaszkodva, e felekezet eredetét Dávid Ferenczre akarja vissza vinni. Egyebekre nézve nincs mit mondanom, mert azok történeti tények, s közlésökért ismételve köszönetemet nyilvánítom Győri urnak; de Dávid Ferencz iránti tiszteletem sokkal nagyobb, minthogy minden megjegyzés nélkül hagyjak egy oly feltevést róla, a mely őt meggyőződés szerint nem illeti. A ki a Dávid Ferencz műveit, irányát és törekvését ismeri, semmiről sem szerezhet magának oly könnyen meggyőződést, mint arról, hogy Dávid Ferencz évszázakra kiható nagy eszmékért s elvi jelentőségű kérdésekért küzdött, s a betűimádástól távolabb állott, mint bármelyik reformátor. A szombatoság pedig végre is nem volt egyéb, mint a biblia betűihez való szolgálai ragaszkodásnak egy nyilatkozata; hasonló ahoz, a melyet Luther is tanusított az urvacsora kérdésében. Dávid Ferencz nem az ünnepnapokat és szertartásokat akarta reformálni, hanem világosságot vetett a confessiók oly pontjaira, melyekről ma az ő szellemi fényének sugarai kezdenek tündökölni.

Ferencz József.

Az 1874. évi sept. 1 — 4. napjain tartott E. Főtanácsban tárgyalt ügyek.

1. Főgondnok mlgs. Nagy Elek ur betegeskedése okán a főgondnoki hivatalról lemondván, az E. Főtanács egy küldöttség által kifejezte, hogy a mélyen tisztelt Főgondnok által hivataloskodása folyamában tanusított hasznos szolgálatainak és érdemének érzetében ő méltóságát örökösen egyházközségünk főgondnokának óhajtja és nézi, s reméli, hogy Isten jóvoltából visszanyervén egészségét, egyházközségünk ügyeit ismét avál a buzgalommal, úgyszeretettel és bölcseséggel fogja vezetni, a melylyel eddig.

Jelen alkalomra a világiak részéről az elnökösködéésre felhivta az E. Főtanács Brassai Sámuel afiát.

2. Angliai és amerikai hitrokonainkkal folytatott levelezésekből örömmel értesült az E. F. T. azon élénk rokonszenvről, melylyel távoli elv- és hitrokonaink irántunk és ügyünk iránt viseltetnek. Ezen levelezésekből látván azt, hogy Amerikában azon hitrokonaink közül, kik látogatásaikkal korábban megörvendeztettek, többen abban fáradoznak, hogy tanügyünk, s jelesen papnöveldénk emelésére két tanári állomást rendszeresítsenek. Az E. Főtanács ez épen alkalomszerű nemes kezdeményezést teljesen méltányolván, a papnöveldéhez két új tanszék felállítását elhatározta, azokat az unitárizmus két kiváló bajnokának a nevére Channing és Priestley tanszékeknek nevezvén el; az egyikre kijelölte Simén Domokost, a másikkra kolozsvári segédpap Péterffy Dénest. Ez utóbbit a theologiai tudományokban leendő bővebb kiképzés végett egyelőre Londonba küldeni határozta, azon fenhagyással, hogy ha az E. Tanács lehetségesnek találandja, a két év lejártával Amerikába is átmenjen.

A theologiai tanfolyam keretének szélesbitése által eléállott szükségletet, addig is, míg Péterffy Dénes a tanári állomást tényleg elfoglalhatja, ideiglenes helyettesítéssel fedezi az E. Főtanács.

3. Az állam által adott 5000 frt. segedelem a következőleg osztatott ki:

a) a kivétel alkalmával nyugtára	17 frt. 50 kr.
b) az ekkléziák és belső emberek helyett, az általok a közpénztárba az 1874. évre fizetni kelle- tő kamat törlesztésére	3113 „ 81 „
c) a fennebbi tőketartozások törlesztésére	840 „ — „
d) a kolozsvári második papság fizetésébe és szállásbérébe	600 „ — „
e) szegény egyházak és belső emberek segíté- lyezésére	428 „ 69 „

A c) pont alatti 840 forinttal törlesztettek: a haranglábi, csehétfalvi, gagyí, gyepesi, datki papságnak —, az a. rákosi, dombói, böződi, s. körispataki és laborfalvi isk. tanítóságok tőketartozásai.

Az e) pont alatti 428 frt. 69 krból adatott:

A szabédi elégett ekkléziának	150 frt. — kr.
A laborfalvi ekkléziának	60 „ — „
A verespataki ekkléziának	40 „ — „
A sz. udvarhelyi leány-ekkléziának	60 „ — „
A havadi leány-ekkléziának harangra	38 „ — „
Az alsó-rákosi ekkléziának harangra	30 „ 69 „
Dombói volt pap, elnyomorult Barabás Imrének	50 „ — „

4. S. miklósvár és felső-fejér köri közgyűlésből ajánlatba hozatik egy általános nyugdíjalap létesítése, s annak ugyszólva magvával kijeleltetik azon 10,000 frt., melynek kamatai a tanárok, a kolozsvári és tordai papok özvegyei és árvái részére nyugdíjul már folyamatba is indultak. Az E. Főtanács egy általános nyug- és segélyalap megalapítását melegen óhajtja ugyan, de mivel az e célra fordítás végett ajánlatba hozott 10,000 frt alap kizárólag a tanárok és kolozsvári papok özvegyei és árvái számára egyes hitrokonaink által tett hagyományokból és adományokból, valamint a kolozsvári tanári kar által több versben tett 5—10 ft. adakozásokból és az illető tanárok, püspök és papok által személyenként fizetett 36 ft illetekekből gyűlt, azon alapot természeténél fogva más célra nem szabad fordítani, hanem megbizta az E. K. Tanácsot az E. Főtanács, hogy egy általános nyugdíj-intézet szervezhetésére tegyen számításokat, s az ügy valósíthatására nézve adjon tervezetet az E. Főtanácsnak.

5. A s. miklósvári kör kebli pénztáráról szóló kimutatást örvendetes tudomásul vette az E. Főtanács; a küküllő köri alakulandó kebli pénztár alapszabályait pedig véglegesen megállította és megerősítette.

6. Hogy egyes eklekziáinkon kívül az országban lakó egyes hitfeleink legalább koronként vallásos oktatásban részesülhessenek, s családokban egyes alkalmakkal teendő papi teendők megtétethessenek, a küüllői köri közgyűlés egy vándor papság létesítését hozza ajánlatba, mely ajánlatot elvileg az E. Főtanács elfogad és pártol, s az E. K. Tanácsot felhívta, hogy adjon tervet és vélekedést az iránt, hogy mily módon, mily alapon lehetne egy ilyen vándor papságot szervezni.

7. Kolozsvári iskolánk mellé Kelemen Beniámin afia nemes kezdeményezése és ajándékozása nyomán alapított kórodának első évi állapotáról jelentését megteszi igazgató tanár Benczédi Gergely, mely szerint a kórodának 1873-ban dec. 29-én történt megnyitásától az 1872-ik évi június 6-áig abban 11 tanuló ápoltatott, kik közül unitárius 9, r. kath. 1, izraelita 1.

A kóroda felszerelésére, fentartására és gyógykezelésre az irt időre kiadatott 87 frt. 60 kr.

Mely kiadás fedezetére fordított:

a) A Fejér Mártonné alapítványából	10 f. 70 kr.
b) Bégyült adakozásokból	37 „ 57 „
c) Beteg tanulóktól ápolási díj koszt és orvosságpénz czimén béjött	17 „ 61 „
Összesen =	65 „ 90 „

E szerint a közpénztár terhére esnék 21 frt. 70 kr., mely hiány azonban a Fejér Mártonné alapítványnak még igénybe nem vett kamataiból fedeztetik.

A kórodai alap áll — értékpapirokban:

Fejér Mártonné alapítványa	2000 frt. erd. urb. k.
Szigethi Miklós és neje Kelemen Katalin alapítványa	500 „ „ „ „
Özv. Zatureczki Gedeonné Kelemen Polixena alapítványa	500 „ „ „ „
A tanuló ifjuság alapja	1000 „ szőlő-dézma
Folyó pénzben összesen —	4000 frt.
Kelemen Beniámin és neje Bod Katalin alapítványa	500 frt. — kr.
A tanuló ifjuság pénzkészlete	308 „ 71 „
Összesen =	808 „ 71 „

Jelen számadás mellé van mellékelve a kóroda ingóságairól, szerelvényéről szóló leltár, valamint azon nemes emberbarátok jegy-

A jelen kimutatásból sajnálattal látja az E. Főtanács, hogy habár több helyen az iskolázás kellő módon és kellő sikerrel folytatottatik, mégis általánosan véve sok fogyatkozás és hiány van. Ezért a következő határozatokat hozta:

a) Esperes afiai s általok köri hatóságaink, egyes ekklézsiáink hivassanak fel, miszerint minden kitelhető módon oda siessenek hatni, hogy a gyermekes szülők tanköteles gyermekeiket iskolába jártassák.

b) Felhivta az espereseket, hogy a legközelebről tartott E. Főtanács rendelete szerént minden ekklézsiában az iskola ügyének vezetésére a presbyteriumból egy iskolafelügyelő bizottmány küldessék ki, s mindenik iskolában legyen egy könyv, a melybe a felügyelő bizottmány tagjai munkálkodások eredményét, valamint megjegyzéseiket és tapasztalataikat bejegyezzék: az iskolai biztosok legyenek jelen a vizsgákon s a jelentéseket ők is írják alá.

c) Mivel a felterjesztett tudósításokból úgy látja az E. Főtanács, hogy több körben május hó végével tartattak a vizsgák s a növendékek meglehetősz számmal jelentek meg a vizsgákon, arról győződött meg, hogy a nép utóvégre is megszokja a húzamosabb iskolázást; felhivja azért köri hatóságainkat, hogy az iskolás gyermekeket szorítsák rá, hogy május hóban is járjanak iskolába, azért megrendeli, hogy a vizsgák május hó utolsó felében tartassanak, miként ezt az országos törvény is követeli.

d) A kereszturi körből outan tanezszközökkel szépen felszerelt iskoláinkból a vizsgálati tudósításokkal együtt az iskola ingóságairól felvett leltárak mindig fel szoktak küldetni; munkakimélés tekintetéből a Főtanács nem kívánja, hogy minden évben az egész leltár felküldessék, hanem megrendeli, hogy mindenik iskolában az ingóságokról, különösen a tanszerekről és eszközökről készítettessék azonnal egy törzseleltár, a hová a későbbi gyarapodások bejegyeztessenek; az évi iskolai tudósításokba mindig csak az azon évi gyarapodások jeleltessenek meg.

Hasonlóan nem kívánja meg az E. Főtanács, hogy a tanítók által vezetett mulasztási naplók az iskolai tudósítások mellett felküldessenek, hanem megrendeli, hogy azok a vizsgáló biztosok elé terjesztessenek, s az iskolák állapotáról teendő jelentésekben vétessék fel az is, hogy a gyermekek mily szorgalommal jártak az iskolába.

e) Mivel az országos törvény azt rendeli, hogy a népiskolában 6 osztály legyen; hitfelekezetünk kebelében pedig csak nagyon

kevés helyt van 6 osztály, az E. Főtanács megrendeli, hogy mindenik iskolában a növendékek koruk és előhaladottságok szerint 6 osztályba rendeztessenek az országos törvény rendeletéhez képest.

f) A derzsi és korondi népes ekklesiáinak köri esperes afiai utján felhívtak, hogy mulhatlanul állítsanak bé, a meglévő mester tanítók mellé egy-egy segédtanítót.

g) Sinfalvi és kis-sárosi iskoláinkban a jelentések szerint a tanítás roszul és hanyagul folyván, esperesi uton tudokra adatott az ottani isk. tanítóknak az E. Főtanácsnak azok magaviselete iránti roszalása, azon kijelentéssel, hogyha kötelességeiket nem teljesítik pontosabban és buzgóbban, az E. Főtanács az erre vonatkozó canonok szigorúságát fogja irányokban alkalmazni.

h) Az E. Főtanács névszerént kifejezte a maga meglegedését és méltánylását azon iskola-tanítók irányában, kik iskoláikban a tanítást kiváló módon és eredménnyel folytatták.

9. Brassai Sámuel afia által közelebről irt, s a számtannak a népiskolábani tanítására szolgáló kézi könyveket falusi népiskoláinkban mint kézi és tankönyveket használás végett felvette, mivel azok nem csak a tanuló gyermekek számára igen czélszerű kézi könyvek, hanem a tanítók is biztos és szükséges tájékozást nyerhetnek azokból a számtannak okszerűen és jó sikerrel leendő tanítására.

10. Londonban tanulmányait végzett Derzsi Károlyra nézve az 1870-ben tartott Főtanács, midőn tanárrá megválasztotta, úgy intézkedett, hogy az 187⁴/₅ tanévvel alkalmaztassék; mivel pedig tordai közép-iskolánknál egy tanári állomás ürességben van, a melynek bétöltését nem csak azon iskolánknak, hanem egész hitfelekezetünk érdeke megkívánja, az E. Főtanács Derzsi Károlyt kinevezi tordai középiskolánk mellé rendes tanárnak; a tordai iskolánál eddig volt köztanítói állomások közül egy a jelen kinevezés által megszűnván.

11. Két körből indítványoztatott, hogy a kereszteri középiskolába a VI. gymn. osztály állíttassék bé. Az E. Főtanács azon tekintetből, mert a középiskolák rendezése épen most a törvényhozás előtt áll, s nem tudhatni, hogy egy hozandó törvény által iskoláink mily viszonyba jönnek, ez indítvány tárgyalását, valamint ezen ügybeni intézkedést nem tartotta időszerűnek, anynyival kevésbbé, mert a pénztár állapota különben sem birná a VI osztály beállításával járó tetemes költséget.

12. Ferencz József által kezdeményezett „Dávid Ferencz alapítványt“ örvendetes tudomásul vette az E. Főtanács, s ez ügyet melegen ajánlja öszeses litfelekezetünk egyes tagjainak, valamint ekklézsiáink figyelmébe, s megrendeli, hogy annak gyarapítására a sátoros innepek második napjain persely-gyűjtések rendeztessenek.

13. Gálfalvi István felső-fejér körü esperes lemondásának, és e lemondásnak az E. Főtanács által történt elfogadása ötletéből, megbízott az E. K. Tanács, hogy a felső-fejéri körre nézve kezdjen tárgyalást, jelesen kérjen véleményt a szomszéd két körtől, vajon nem lehetne-e azon kört, más körbeli ekklézsiák oda csatlásával nevelni, vagy nem lehetne-e magát felső-fejér kört a sepsi-miklósvári meg udvarhelyi körökbe beosztani, s az illető körök vélekedésének meghallgatása után adjon ez ügyben az E. Főtanácshoz véleményes jelentést.

14. Az E. Főtanács jóváhagyta, hogy bágyoni ekklézsiánkban a bor-kepe a pap számára 100, a mester számára hasonlóan 100, együtt 200 forintban váltassék meg; e megváltás történjék az ekklézsia birtokában levő állam-kölcsön kötvénynek évenkénti 85 frt. kamatjából, meg az évenként eladni szokott erdő árából. Mivel e szerint a bor-kepe megváltása az ekklézsia alapjából történik, holott a bor-kepe adása az egyes hallgatók és ekklézsia tagok kötelessége és terhe; az ily módoni megváltást csak avval a feltétellel engedte meg az E. Főtanács, hogy az egyes tagok az ekklézsiának azt a törökbuza földjét, a melyet eddig felébe szoktak mivelletni, ezután magok megmiveljék, s az ez által eszközlendő haszon az ekklézsia közpénztára gyarapítására fordíttassék.

15. Köri közgyűléseken végrehajtott választások szerint megöröszítették:

Kovács Mihály keresztur-köri esperesnek, P. Horváth Gábor küüllő-köri, Jakabházy Zsigmond keresztur köri, Gál Miklós, Tanka Sámuel és Szigeti Csehi Sándor torda-aranyos köri felügyelő gondnokoknak.

A Főtanács megválasztotta Filep Istvánt pénztárnoknak, Végh Sámuel a ladamosi jóságkezelő bizottság egyik biztosának, Kozma Ferenczet a kereszturi középiskola felügyelő gondnokának, Marosi Gergelyt a kereszturi, Pálffy Károlyt a tordai iskolák igazgatóivá.

17. A pénztár állásáról szóló pénztárnoki jelentést, valamint az 1875-ik évre készített költségvetést az E. K. Tanács felterjesztvén, a pénztár állásáról szóló kimutatásból azt látván az E. Főta-

nács, hogy tetemes mennyiségű hátrálék kamat van künn, megrendelte az E. K. Tanácsnak, hogy a korábbi határozatok nyomán a hátrálék kamatok behajtásáról gondoskodjék, a mi anynyival inkább szükséges, mert az 1875-ik évre szóló jelenleg megvizsgált költségvetés szerint hiány mutatkozik.

A költségvetés szerint a bevétel . . . 16,349 frt. 32 krban állittatik meg.

A kiadás pedig 17,273 frt. 97 krban
Fedezetlen szükséglet 924 frt. 65 kr.

Ezen fedezetlen szükséglet fedezetéül szolgálandanak a hátrálékban levő begyülni kellett kamatok.

18. A kereszturi iskolai igazgatóság felterjesztése, és az E. K. Tanácsnak erre vonatkozó ajánlata nyomán az E. Főtanács megengedte, hogy kereszturi iskolánkban az eddigi 2 frt. 20 kr. ágyhely díj 3 forintra emeltessék, azon feltétel alatt, hogy a felemelés következtében begyülnendő összeg a műének tanítására fordíttassék.

19. Bedő Sándor afia egy darab 500 forintos urbéri kötvényt bead azon nyilatkozattal, hogy abból 200 forinttal törlesztessék azon 200 forint, melyet neje az ő józsefstadti fogsága alatt önkéntes segedelemül aláírt; 300 forint pedig mint általa és neje által tett alapítvány kezeltessék a sz. kereszturi isk. javára.

20. Májai Istvánnak a tordai középiskola pénztáráról az 1870-ik évről vezetett, Barabás Lajosnak pedig kolozsvári iskola főnöki, 187³/₄ évről vezetett, s a számvevőség által megvizsgált és helyeseknek talált számadásaik eléterjesztetvén, az illetők jelen számadásaikra nézve a további felelősség alól felmentettek.

Közli Kovácsi Antal.



Szemelvények

a marosköri unitárius esperességi gyűlésből, mely tartott Ny. Sz. Lászlón, 1874 jul. 20 és 21-ik napjain.

A tavaszi iskola-vizsgálatokról való kimutatások s jelentések béható tárgyalásának alkalmából, az illető iskolavizsgáló biztosok egyöntetű eljárás eszközlésére lettek figyelmeztetve, egyszersmind a kötelességeikben hiven eljáró iskolatanító afiai, méltó elismerésben; a kevésbé hívek serkentésben részesítették.

A környéki özvegy-árvai pénztár állása számba vétetvén, kitünt, hogy az 11 mfrt (3 frt 55 kr) mustármagnyi alapon indított meg ezelőtt 34 évvel, s ma már 1231 frt 75 kr. tőkeösszegre emelkedett, és segedelmez egy előregedett paptársat, két papi özvegyet, s két iskolatanító árvaít, amazok 6—6, ezek 3—3 évi-segélyben részesítettvén. Szerény ugyan ez összeg még, de édes miénk az, s helyes kezelés mellett jövője kecsegtető.

Indítványoztatott, hogy az özvegy-árvai pénztárból az iskolatanítók özvegyei és árvaí is a papokéival egyenlő mérték szerint javaldalmaztassanak. Ez indítvány előlegesen elfogadtatott avál a feltétellel, hogy az egyenlő jogosultságra, annak megfelelő legyen a kötelezettség; mely szerint a papság osztályzatába belépni törekvő tanítói kar a papokhoz hasonló díjt fizessen jövőre. Az elmúlt időre tett fizetést pedig annak értelmében egészíti ki, hátralék-kamatjával együtt. Egyszersmind az is kimondatott, hogy jövőre az özvegy-árvai illetékek a pénzjövedelem erejéig emeltetni fognak.

A közelebbi mult egyh. főtanácsi gyűlés kimondotta elvileg, a középtanodabeli legatiók eltörlését, s ez alapon kérdést intézett környéki közgyűlésünkhez is: hogy ezután a kolozsvári papnöveldeből melyik egyházközség kíván legatust járatni? Erre az előlegesen tett köröztetés nyomán feleletül adatott: hogy egyik sem.

Evel kapcsolatban eléterjesztetett a sz.-gericzei egyházközségnek az az óhaja, melyszerint az eddig is járatott és megszokott innepi legatust, a sz.-kereszturi tanodából jövőre is örömmel elfogadja, felsőbb engedély hozzájárultával. Ez ötletből meleg érdeklődés s heves vita fejlődött ki. Többen szálltak síkra a középtanodai legatiók védelmére, s nyomatékosan érvelék: hogy ez intézményt még most és tetteleg megszüntetni korai és hátrányos volna; mert a székely nép azt megszokta, követeli,

féli s kegyelettel gyámolítja; mert míg más jövedelmi forrásokkal nem helyettesítik, addig sok szegény székely fiutól vonatnék el a megélhetési s illetőleg tanulhatási alap; mert ez nem kis mértékben hűtené le a középiskolákat sokféleképen gyámolító egyházközségek buzgalmát; mert és főleg az ilyen legatioba járó ifjak szoknak bele gyakorlatilag a prédikálásba, s a közben aratott elismerésekből bátorságot, önbizalmat és kedvet meritenek; ez úton nyernek a szegény, de jóra való ifjak, hivatást és készséget az egyházi pályához, és ez úton védetik meg az apostoli szegénységre s egyszerűságra ügybuzgalomra hivatkozó papnövelde a kongó ürességtől*) sat. sat. Ily támogatás közben pártoltatott a sz. gericzei kérés és terjesztetett ajánlat mellett az egyh. Főtanács elébe.

Továbbá vizsgálat alá vétetett és tárgyalatott az egyh. Főtanács által kiküldött esketési, keresztelési és temetési anyakönyvi mintaszerkezet. E szerkezetet illetőleg egyh. közgyűlésünk úgy vélekedett, hogy az elég bő vonalozással és részletezéssel van ellátva, a mihez kevés mondani való lenne, ha új anyakönyvek állításáról volna szó; de miután a magas kormány részéről a polgári házasság béhozatala kilátásba tetetett, az anyakönyvek változás alá jöhető vezetésével együtt, annak eszközlését, s a szegény ekklézsiák új költségbe hajtását nem láttuk idő és czélszerűnek. Környéki ekklézsiáink — úgy a hogy — el vannak látva anyakönyvekkel, többnyire 4-edrétü kis ivü papirokból szerkezettekkel s az eddigi kívánatoknak megfelelő kevesebb vonalzatokkal s azok közt elférő béjegyzésekkel, melyeknek térfogata többnyire szaporítandó vonalzatokat úgy se bírta meg. Hanem legfennebb az eddig gyakorlott rovatokhoz és béjegyzésekhez már ezelőtt oda szorítottuk a kormány által a közelebbi időkben megkövetelt házszámokat, származási helyeket, s a keresztelelnél hátul, a jegyzetekben, a gyermekek elhallozásáról szóló új vonalzatokat. Ezt a mintát így elkészítettük, kibővítettük, s elfogadásra ajánlás mellett, külön felirat útján, fel is terjesztettük, több rovatok elfogadására meglevő anyakönyveink elégtelenek levén.

Közli Kelemen István.

*) Nem hiszszük, hogy az egyh. Főtanács ezeket az érveket oly nyomatékosságnak találná, hogy miattok e tárgyban hozott határozatát megváltoztatni lenne kénytelen. Részünkről teljességgel nem osztjuk az egyházközi közgyűlés felfogását, a mit e közlemény alkalmából kijelenteni kötelességünknek tartunk addig is, a míg a legatiók kérdését egy önálló cikkben tárgyalhatnók. — Szerk.

Egyházi mozgalmak.

Az ó-katkolikus mozgalom bár lassan, de folyvást halad előre. Lassu viz partot mos. F. évi september első felében folyt le az ó-katolikusok negyedévi nagygyűlése Freiburgban, követve néhány nap mulva a bonni értekezlet által. A gyűlés minden ülése, öszszejövetele nagy látogatottságnak örvendett, csak a hivatalos küldöttek száma meghaladta a 180-t, nagyrészt Németországból, de a Svájc, Anglia, Franciaország, Ausztria, Olaszország, sőt Amerika is képviselve voltak. A bonni értekezlet főként forduló pontot jelez az ó-katholicismus történelmében. A nagygyűlés maga béfejezván már a mozgalom megállapításának előleges művét, a haladás másod stadiumába lépett át, igyekszik t. i. szoros atyafui közösségbe hozni az ó-katolikusokat más püspöki egyházakkal s az egyesülés feltételeit meghatározni. A katolikus reformerek nem akarnak minden más keresztényektől elkülönzött állásban maradni, sőt erősen érzik, hogy ha terjedtebb és maradandóbb eredményeket akarnak nyerni, ezeket csak is a többi egyházakkal való egyesülés és közreműködés által biztosíthatni, az alapelvekre nézve legalább megegyezván azokkal.

A nagygyűlés és értekezlet folyamáról közzé tett jelentések sok érdekes pontot mutatnak. Legnevezetesebbek kétségkívül a szónokok lelket megható s felindító beszédei. Így Reinkens püspök azon nyilatkozatával lépé meg a gyűlést, hogy legalább is százezer német ó-katolikusot legeltet az ő főpásztori botjával. Az utóbbi három hónap alatt beutazta Németországot s úgy találta, hogy rendkívül nagy számmal vannak a hallgatag rokonszenvezők, a kik még egy vagy más tekintetből nem sorakoztak az ő lobogójok alá. Ez utazása alatt egészen meggyőződött az iránt, hogy a mozgalom bizonyosan halad előre a nemzet szívében s hogy az valóban Isten lelkének munkálkodása. Ő a mint hiveit confirmálta, mindenütt úgy találta, hogy azok teivék az önfeláldozás lelkével, s a legbiz-

tosabb reményeket táplálja az ó-katholicismus jövője iránt. A mozgalom fő célja el lesz érve, t. i. eltávolítani mindent, a mi a lélek és Isten közé tolakodott, gátolván az egyenes közlekedést, és mindent alárendelni az igazságnak. „Legyenek csak erők és szilárdak, ugymond, az ó-katholikusok ezen elvekben, megemlékezvén Krisztus ígéről: „az igazság szabadokká teszen titeket.“ Szintoly biztatók s reményteljesek voltak a többi szónokok beszédei is. Következő vasárnap Hasszler, erlangeni lelkész, mondott egy szabadelvű szent beszédet az egyetem egyházában. A különböző vallásrendszerekről szólott, hogy mennyire alkalmasok az emberi célok és óhajtságok kielégítésére. Szónok nézete szerint minden vallásnak azonegy a célja t. i. „lehozni istent az emberhez, és felemelni az embert istenhez.“ Csak abban különböznek egymástól, hogy egyik vallás alkalmasabb ama cél elérésére, mint a másik, s ehhez képest érdemeik is különböznek, a keresztyén vallás foglaltván el a legelső helyet valamenynyi vallás-rendszer közt. Minden emberi szívbe be van írva a szeretet törvénye, s ennek a szívbeli óhajnak egyedül Krisztus vallása tett eleget.“

Hasonló eszmék s érzelmek kifejezése volt hallható a freiburgi ünnep-teremben tartott két nyilvános gyűlésben is. Schulte, az elnök, megnyitó beszédében úgy értelmezte az ó-katholicismust, hogy az „a lelkiismeret szabadságáért való küzdelem a lelkiismeret elnyomása ellen,“ erősítvén, hogy mindannak, a mi az új mozgalom érdekében még eddig történt, a lelkiismeret szabadsága volt az alapja. Huber, müncheni tanár szerint „az ő törekvésök oda menyen ki, hogy oly rendszert alkossanak, mely igazán vallásos és igazán szabad legyen, melynek alapja az öröklétben s az ember lelkében és szívében van letéve. Ha a nép kezét fogna velök e célra, akkor a keresztyén vallás ujjá épülhetne a romokból, a melyekbe széthullott.“ E beszéd nagy tetszéssel lón fogadva. A következő gyűlésen, hol körülbelől 3000-en voltak jelen, Reinkens püspök mondott igen jeles és ékes beszédet. Keményen ostromolta a pápaság, valamint a többi egyházak jogbitorlásait; s azokhoz, a kik avál állanak elé, hogy „hitformák nélkül nem üdvezülhetni,“ e kérdést intézte: „Mik a hitformák? Nem egyebek, mint a theologusok üres kamarái, s valamenynyi közt legüresebbek Rómának újabbkori credói. Isten egyháza csak egy, de az nincsen szoritva egyetlen egy credó korlátai közé. Egységét a lélek egysége teszi a békesség kötele által; s a lélek nem adatott csupán egynek,

hanem valamenynyinek. Jézus Krisztus szive az ember iránt nincs korlátolva. Valakik önnön lelkiismeretök szerint cselekszenek, egyesültek ő vele, ha netalán soha sem lettek volna is megkeresztelve, vagy soha se hallottak volna az evangelium felől. Mint sz. Péter mondta a római Kornéliusnak: „Minden nemzetségben kedves néki akár kicsoda, a ki féli az Istent és igazságot cselekszik.“ Erre az elnök bészará a gyűlést, különösen eme szavakat intézve a különböző egyházak küldötteihez: „Az ó-katholikusok viszonozzák mindnyájok üdvözleteit, s mindazokat, a kik velök együtt le tudnak térdepelni és mondani: „Mi Atyánk ki vagy a menyekben,“ úgy tekintik mint Krisztusban szeretett testvéreiket.“

A mozgalom haladását jelző tudósítások nagyon kielégítők. Egy évnek leforgása alatt ötvenezerral szaporodott a hivek száma. Különösen a rajnai tartományokban egyre hódít az ó-kath. szellem. Ezt mutatja az a körülmény is, hogy p. o. Felső-Bádenben az ó-katholikusok nyilvános szóvitákat rendeznek az ultramontán plébánosokkal, mely szóvitákon nem ritkán a közönség nagy részét meghódítják nézeteiknek az ó-katholikusok. A porosz kultus miniszter pedig egy kabinet-rendeletben közelebb tudtul adta a saarbrückeni ó-kath. gyülekezetnek, hogy fel van hatalmazva minden ezentul alakulandó ó-kath. egyházközségnek elismerésére. Az ó-kath. püspök minapi confirmáló utja valóságos diadalmi menet volt; a mint faluról falura utazott, mindenütt úgy üdvözölték: ez a mi püspökünk, — s harangzúgással, mozsarak durrogásával s fáklyás körmenetekkel fogadták, s az állam főhivatalnokai s küldöttségei is tisztelegtek mint elismert egyházi főméltóságnak. Egy freiburgi hirlap írja: „Az ó-katholikusok száma e városban naponként szaporodik. Utóbbi vasárnap óta egész családok áttértek. A papok közül is többen készülnek e lépésre.“ Konstanzban két választmány alakult a végett, hogy közlekedjék a görög és anglikán egyházakkal az egyesülhetés pontjai felett, két fundus is keletkezett, egyik a bonni egyetemen szükölködő tanulók fenntartására, a másik elaggott és elerőtlenedett lelkészek felsegélésére. Az angol szárazföldi társulat e czélokra már kétszer küldött jelentékeny adományt, mely egyenlően osztatott fel a két fundus között. Bonnban 12 papnövendék készül az ó-kathol. lelkészi hivatalra.

Mindezekből világos, hogy az ó-kath. mozgalom népszerűsége s befolyása mindinkább öregbedik, s hogy az nagyszerű hivatása érzetétől egészen át van hatva. A kezdet nehézségein már túl van;

szava merészebb és biztosabb természetű mint eddig. Ha vezérei hívek maradnak kijelentett elveikhez s követőiket hasonló szabad-elvű érzelmekkel hatják át, akkor egy el nem enyészhető nemes művet kezdeményeztek. Oly sokat csakugyan nem várhatni tőlök, hogy a megörögzött visszaélések és babonák alapos és teljes reformálását eszközöljék. Elég az, hogy e még csecsemő korában levő mozgalom jó úton indult meg, s kimondott céljaival nem lehet nem rokonszenveznünk. Ellenkezése az ultramontan jogbitorlásokkal határozott, s tisztelete a lelkiismeret jogai iránt erőteljes szavakban nyilatkozik. Becsületes fölkelés az az egyházi kényuralom és impostura ellen; őszinte törekvés egy oly terühnek elvetésére, mely az ultramontán merénylet haladtával türhetlenné vált azokra nézve is, a kik az egyházi tekintély iránti engedelmesség elvében voltak nevelve. Mindenesetre az ó-katolikusok üdvözlendőek mint szövetséges társak a legnemesebb ügyben — a vallásszabadság ügyében.

Az ó-katolikusok bonni conferentiája, mely sept. 14-én kezdődve több napokig tartott, főleg a görög és anglikan egyházakkal való egyesülhetés nehézségeit erőlködött elhárítani. Döllinger hosszú beszédet mondott a keleti és nyugoti egyházak közti viszonyok felett. A tudós hittudor a ker. vallásfelekezetek egyesülése közös alapjául azt tartja leghelyesebbnek, a mi az egyház hat első évszázadában létezett, s így az ó-katolikusok egyesülése a keleti egyházzal könnyebb lehet, mint bármely más ker. felekezettel, azon egyszerű oknál fogva, mert közös alapon állnak. Az anglikán egyházzal már nehezebb volna az egyesülés, ámbár ennek is lehetne útját és módját találni. A görög és ó-katolikus felekezet között már most létre jöhetne a sacramentalis közösség úgy, hogy a communiót az ó-katolikus papok a görögöknek, és a görög papok az ó-katolikusoknak nyújthatnák. Az ó-katolikusok valószínűleg megtennék ennek kedvéért azt az engedményt, hogy az urvacsorát mind két szín alatt kenyérrel és borral szolgáltatassák. A két felekezet tanában a legnagyobb eltérés az, hogy a görög katolikus egyház a szent lelket csak az atyától vallja származottnak. Ez eltérés könnyen elenyészteszhető az által, ha felfedeztetik és kijelentetik, hogy az nem valódi különbség, s hogy a vitás pont csupán abból keletkezett, hogy a közös eszmét külön fogalmazásban fejezték ki a theologusok.

A németországi állapotokra áttérve Döllinger azt hiszi, hogy a r. katolikus egyház ellen a kormány részéről folytatott erélyes

eljárás az egyházi reformnak, vagyis az ó-katholicismusnak hátrányára van, az oknál fogva, mert a nép rokonszenvét mindig az üldözött bírja. A porosz kormány, ugymond, távolról sem hitte, hogy az egyházi törvények oly nagy és oly általános ellentállásba fognak ütközni; de most már úgy látszik kezdi észrevenni, hogy az üldözés minden tényével annál nagyobb zavarba jut. A papok ezreit el nem csukhatja. Lehetetlen a püspököket hatalmuk gyakorlásában teljesen meggátolni, ha ezt a hatalmat a papság általánosan elismeri. Mindig találnak módot parancsaikat titkon kiosztani, s még a börtönből is kormányozni környékeiket. A harc kimenetele az idő és kitartás kérdése, mondja Döllinger. E pillanatban nem láthatni még bé a további fejleményeket, mert bé nem láthatók azon következmények sem, melyeket a mostani pápa halála fog maga után vonni. Az új pápa nem fog aval a fényvel s a szentség bizonyos hírével birni, mely a mostanit körülveszi. Az olasz kormány sokkal szabadabban s szigorubban fog bánni az új pápával, mint IX. Piussal bánik, mert míg ez kétségen kívül trónjától megfosztott fejedelem, utódja hasonló hurokat pengetve, nem lenne egyéb mint trónkövetelő. Németországgal szemben is végetlenül gyengébb lesz az új pápa, mint a mostani. IX. Pius soha sem fog békülékeny lépést tenni a berlini kormányuál, sőt ellenkezőleg, még inkább ingerelni igyekszik azt.

Az új egyházi törvények Ausztriában lényegileg azonosak a németországiakkal; és ime, míg a német püspökök a legmerekvebb ellenszegülésre ösztönöztetnek, az osztrák főpapok minden ellenségeskedéstől való tartózkodásra intetnek. Róma politikája az, hogy csak egy ellenségével foglalkozik, s erejét szét nem forgácsolja. Lehet, hogy az új pápa új politikát fog ebben is egyébben is követni, de IX. Pius soha.“

Ennyit Döllinger nézeteiről. Csak azt jegyezzük meg, hogy a mi a német és osztrák püspököknek adott pápai utasítások különböző voltát illeti, annak van igen alapos oka. Németországban végre is hajtják a meghozott törvényt; Ausztriában elég, hogy azt meghozták. A mi igen lényeges különbség.

Gladstone és Manning. Vagy ha tetszik, a hona törvényeit tisztelő angol protestáns nép s egy külföldi hatalom, a pápa, — képviselve mindenik oly angol magas állásu és tekin-

télyü egyéniségek által, a kiknek szava ezer meg ezereknél bizonyosan viszhangra találhat — s talált is, mert egész Angliában kitört a vita és viszongás oly kérdés felett, mely mélyen érdekli az országok békéjét és jóllétét. E kérdés: mennyiben férhet össze a római katolikusok alattvalói hűsége a római pápa iránti engedelmességgel? Gladstone a szabadelvű államférfi, a „vaticáni határozatokról“ irt nagy hatású röpiratában indokolja ama korábban tett állítását, mely szerint „egy állampolgár sem térhet át a római hitre a nélkül, hogy szellemi és erkölcsi szabadságáról le ne mondjon s a maga polgári hűségét és követelését ne tegye idegen önkényétől függővé“ — ez az idegen nem lévén más mint a pápa. Gladstone hosszan támogatja e kemény állítását: „nem bánja, ugymond, hogy részt vett az angolországi r. katolikusok emancipálásában, de kérdi, miért változtatta meg jellegét ezen egyház, és miért nem maradt semper eadem, miért törekszik erőszakosan hatalmának terjesztésére, fenyegető s támadó állást vévén a polgári hatalmakkal szemben? Szerinte az ugynevezett vaticani decretumok nem egyebek, mint IX. Pius magán rendeletei. Ezután bonczkés alá veszi a kath. egyház alkotmányát, valamint a csalatkozhatatlansági tant. A házassági statisztika alapján tagadja, hogy a katholicismus Angliában gyarapodnék; ez szerinte csak a felsőbb társadalmi rétegekben történt, mert a római tanok Krisztus evangeliuma ellenére nem a szegények, de a gazdagok számára vannak alapítva; a románismus nem verhet gyökeret a népben.“

Gladstone az angol kotholikusoktól azt kívánja: a) nyilatkoztassák ki, hogy a pápa sem a hit, sem az erkölcs, sem az egyházi kormányzat vagy fegyelem nevében a vaticáni decretumok által neki adott jogosultságánál fogva nem gyakorolhat a hívőkre oly befolyást, s nem léphet fel irányokban oly igényekkel, melyek azok polgárjogi kötelmeik teljesítését kérdéssé tehetnék; vagy hogy b) ha ily követelés formáltatnék is, a vaticán minden határozatai ellenére vissza fog utasittatni, mint az irföldi püspökök, különösen Doyle püspök 1824-ben megkérdeztetvén az iránt, mit tennének a r. katolikusok a pápa jogtalan beavatkozása esetében egyházi ügyekben, határozottan kijelentették az egész parlament előtt: „ez arra kényszeritene bennünket, hogy ily beavatkozást minden rendelkezésünkre álló eszközzel, még egyházi jogállásunk adta hatalmunkkal is visszautasítsunk.“ És ez kétségenkívül nagy befolyással volt a törvényhozásra a katolikus emancipáció megta-

dásában. A tudós államférfiu világosan megmutatja, mikép jöhetnek oly körülmények, midőn lehetetlen volna egy honpolgárra nézve, hogy azon egy időben hű fia legyen az egyháznak, s loyális tagja az államnak. E szempontból nagy hatálylal hozza fel ama régen kimondott igazságot: „Senki sem szolgálhat két urnak: mert vagy egyiket gyűlöli, a másikat szereti; vagy az egyikhez ragaszkodik, a másikat megutálja.“ A keresztény vallás történelme számos példait mutatja a pápai egyház és az európai államok közti összeütközésnek, s a római udvar mostani magatartása voltaképpen csak folytatása a középkori pápák támadásainak, a jelenkor-nak némileg más alaku körülményei között.

A világi hatalomnak 1870-ben történt elvesztése felizgatá a curiának legroszabb szenvedélyeit s e pillanat óta törhetlen macakcussággal tör azon soha szem elől nem tévesztett céljára, feltétlen alávetést követelni mindenben, mi az emberiségnek világi és szellemi legfőbb érdekeit illeti. Félő, hogy igen is alaposak Gladstone-nak azon balsejtelmei, miszerint az ultramontán párt — a kath. egyházban jelenleg túlnyomólag uralkodó párt — attól sem rettenne vissza, hogy Európát vértengerbe borítsa a pápa világi hatalmának visszanyerése végett. Anynyi világosan áll, hogy ámbár Victor Emmanuel uralkodik Rómában s a dolgok új rendje van megállapítva, de azért a pápaság még koránt sem tartja Rómát maga részére elveszettnek. Tudjuk, mint cselszövénykednek a papok Francia-, Spanyol és Olaszországban a célból, hogy a pontifexnek elvesztett világi királyságát visszaszerezze. S hogy Angliában is mi legyen a cél, megérthetni Manning érseknek egy a maga székhelyén egybegyűlt hivei előtt mondott nevezetes beszédéből. Álljanak itt annak néhány sorai:

„A többi kérdések, a melyek komoly megfontolást érdemelnek, a szent atyának csalatkozhatatlansága, világi és lelki tekintélyhez való joga, s a világ anynyi egymással ellenkező véleményei közepett, elvégre is kényszerítő szüksége annak, hogy hangoztassák mindenfelé, miként minden megkeresztelt ember a pápa hatósága alá tartozik, s általánosan elismerjék, hogy az iránta tartozó alattvalói hűség minden polgárnak a világon egyedüli bátorságos menedéke. De mit sem használnak itt a félrendsabályok: ki kell nyilatkoztatniok minden félelem nélkül Angliának és a világnak Anglia szabad sajtója által, hogy a római pontifexnek világhatalomra vonatkozó igényei jogosak. Ha ezt ők minden kétséget kizáró han-

gon kikiáltanak, a protestánsok Angliában s világszerte hallván szózatokat, meg fognának győzödni. Ellenben ha túlóvatos félrendszabályokban nyilatkoznának, a protestánsok megvetőleg fordulnának el tőlök őszinteségek hiánya miatt. A protestánsok úgy is tudják, hogy mik a katolikus egyház igényei, s azért legjobb lenne az egyházra nézve jelenleg kimondani azokat, ő érseksége nem fél az eredménytől“.

Ez elég merész kihívása az angol protestantismusnak, s következményeiben annál nagyobb horderejű, mert eszméje s ihletése egyenesen a vaticánból ered. Mindenesetre nagy oktalanságot követett el a pápával az őt eszközül használó párt, mikor az angol közvéleményt így felzaklatja. E párttal szemben egygyé kezdenek olvadni a pártok valamenynyien, s a nemzet mint egy ember áll talpra a berontó ellen. Csak örvendeni lehet azon, hogy a liberalisok és ultramontánok közötti kérdés oly tisztán felfoghatólag van az ország elé terjesztve, s oly elismert tekintélyek által mint Gladstone és Manning. A kényelmes közöny napjai nagy gyorsan enyésznek el. A kiknek eddig semmi meggyőződésök sem volt, azok is határozott meggyőződéssel kezdenek birmi. A csekélyebb különbségek mind e két szemközt álló pártba merülnek belé, melyek közül egyik a papi igényekért, a másik az egyéni jogokért küzd. Az anglikán egyházbeli rituálisták, e féllábbal már a románismus terén álló ál-protestánsok, — most azon gondolkoznak, hogy tán mégis czélszerűbb s loyálisabb lépés lenne az új syllabusos r. catholicismus helyett a legalább név szerint avultságra matató ó-katholikus vallásra térni át. A szabadelvű katolikusok némelyike könnyedén veszi a vaticáni decretumokat, mint pl. lord Acton nem tartja gyakorlatilag többnek egy nagy semminél. „A világ mit sem hederit a pápára, bármit végezzen, a szabadelvű intézmények terjednek a pápa átkainak daczára, s ő lordsága ezt maga rendén is találja. A vaticáni decretumokat csak anynyiba veszi, mint a szabadelvű anglikánok az egyház credóit.“ Lord Camoys-nak már nem fér a lelkéhez, hogy a pápai végzéseket csupa holt betűknek tekintse. Némi aggálylyal tekinti azokat mint a melyek bizonyos tekintetben kötelezik az ő lelkiismeretét, jóllehet ugyanakkor összeütköznek a királyné iránti hűséggel. Szóval, a röpirat elevenre talált, nagy válság indult meg, a melynek kimenetele nem lehet egyéb, mint a protestáns érületnek tisztulása és erősödése.

Az angol katolikus püspökök közül többen zarándokoltak Rómába azonnal a Manning érsek hadizenete után, s a dolognak

oly színe van, mintha a részletes hadi terv kidolgozása végett ülnének ott hadi tanácsot. A „Popolo Romano“ szerint az angol kath. püspökök anynyira felzaklatták angol hiveik lelkiismeretét, hogy a közvélemény már-már ellenök kezdett támadni. S maga az angol kormány is észrevevén e mozgalmat, tudatta a püspökökkel, hogy a nyilvános utcákon szüntessék meg a processiókat, s hagyják meg a szerzeteseknek, hogy többé ne mutatkozzanak nyilvánosan rendi öltözetökben. A kormány azonban ezen intézkedésnél meg nem állhat, és teljes változás fog béállani a katholicismus elleni politikájában. Ily körülmények között az angol püspökök szűkségesnek itélték Rómában tanácsot kérni, hogy aztán tudják magokat mihez tartani kényes helyzetökben. Az angol nép politikai viszonyai nem olyanok, hogy az angol püspökök a vatikánból hozzájuk érkezett parancsokat nyomban teljesíthessék, mint az olasz és német püspökök, és ezért a pápai curiától az esetre, ha az angol kormány kénytelenítve látná magát, a püspökök eddigi szabad tevékenységét korlátozni, engedélyt kérnek arra, hogy az ellentállási eszközöket és módokat saját tetszésök szerint választhassák meg; mert mindenek felett ök is meg akarják őrizni a törvény iránti engedelmességet, mely ugy látszik veleszületett az angollal. De ez nincs inyére a vatikánnak. Hajlandó ugyan az angol viszonyok tekintetbevételével rendeleteinek szokásos szigorát sok részben enyhíteni, de nem egyezhetik abba, hogy az angol püspököknek teljes cselekvési szabadságuk legyen, mert akkor a német püspökök is igénybe vennék azt, s ha aztán a többi püspök is követné a gonosz példát, a római hierarchiának anynyi évszázakon át és oly nagy erőfeszítéssel felépített műremeke menthetetlenül romba fogna dűlni.

A francia református egyház szabad szellemű hiveire ugy látszik erős küzdelmek várakoznak. A Nimesben közelebb megejtett consistorialis választásokat a francia cultusminiszter nem rég semmisknek nyilvánítván, a jövő évi január utóbbi felére új választásokat rendelt, sőt a mint értesültünk, más három közösségben is így járt el, mivel mint mondja, az államtanács 1873 nov. 13 és 15-én tartott üléseiben a zsinat törvényességét és tekintélyét elismerte, az ezen zsinat által a választást illetőleg tett változtatásokat pedig a mostani miniszter elődje annak idejében közzé tette, és így az ezen zsinati változtatások figyelembe nem tartása mellett megejtett választást érvényesnek el nem ismerheti.

Azonban a francia protestánsok kebelében a három százados üldözések kifejtették a jellemszilárdságot, a vallásszabadság melletti lelkesedést s őseik ellenállási szellemét, és a kik egy 14-ik Lajos embertelen vérengzése által sem engedték magokat meggyőződéseiktől eltántorítottani, azok a most erőszakoskodó orthodox kisebbség és egy ennek szolgálatába szegődött miniszter parancsszavára nem fogják vallásos szabad nézeteiket feláldozni, és nem engednek lelkökön az egyesült orthodoxia által erőszakot tétetni. Még a miniszter említett rendeletei közzététele előtt 85 lelkész és presbyter Nimesben egy lelkész értekezletet tartott, melyből egy ünnepélyes nyilatkozatot bocsátottak a világ elé, melyben kimondják, hogy ők lelkökből óhajtják a francia ref. egyház egységét, s mindennemű szakadás eltávoztatását, a miért is a keresztény szeretet, a közösen átélt szenvedések emlékének s a Megváltóban vetett hitnek nevében még egy utolsó felhívást intéznek orthodox testvéreikhez; de ha ennek daczára az igazhitű protestánsok teljességgel nem akarnának szabad szellemű testvéreikkel egy egyházban maradni, akkor ők ragaszkodnak jogaikhoz, és nem engedik magokat javaiktól megraboltatni, melyet ha az erőszak mégis tán azon reményben, hogy őket majd választásaik megsemmisítése, a lelkészek kitételei által az orthodox dogmák igája alá hajthatnák, elkövetne, eleve kijelentik, hogy készebbek ellen állani, vagy bármit szenvedni, mintsem hogy szabad elveikhez hűlenek legyenek. Midőn pedig ama miniszteri rendelet megjelent, az új consistorium összeült, és egy határozott hangú nyilatkozatot küldött a miniszterhez, melyben kereken kimondják, hogy ők, kik folyvást tiltakoztak az orthodoxok által keresztül erőszakolt zsinat ellen, kik csak az 1802—1852 hozott törvényeket tekintik magokra nézve érvényesekül, ezen intézkedés előtt nem hajolnak meg, és az egyházi tanácsnokságról, melyre a nagy többség által, az állam által soha el nem törölt 1802—1852-dik törvény szerint megválasztattak, le nem mondanak.

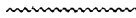
Az anglikán Spectator egy a francia egyház orthodox és szabadelvű pártjai között fenyegetődő szakadásról irt czikke végén mondja: „Az orthodoxok, mint sejtjük, mindenkép vonakodni fognak a régi templomokat átengedni azoknak, a kik a hugonották hitétől elszakadtak. Figyelmeztetni fogják a kormányt arra, hogy a legeretnekebb gyülekezésekben is vannak orthodox tagok, s az istenitisztelet helye a hiven maradtakat illeti. A szabadelvűek

másfelől erélyesen fognak ellene szegülni minden templom elvételi kísérletnek s minden politikai s törvényes eszközt felhasználnak védelmükre. Mi nem csodálkozunk az igazhivók eltökéltségén, hogy az unitáriusokat ki akarják üzni az egyházból. Legyen bármily becses dolog a liberalismus, csakugyan kábaság volt feltenni azt, hogy Guizot s a barátjai sokáig eltűrjék a reform. egyház minden jogának oly emberek általi élvezését, a kik annak főbb hitzikkéit nem tartják, vagy úgy magyarázzák, hogy csupa mystikus költeményekké lesznek, vagy a kiknek kereszténysége nem egyéb bölcsészeti vagy erkölcstani rendszernél. Ily ellentétes elvnek szétválása lényegesen szükséges a béke érdekében. Azonban ha igaz, hogy a szabadelvűek oly nagy számot tesznek, mely 350,000 körül jár, akkor az állam igen is keményen bánnék velök, ha minden imahelyeiket elvonná. Jobb volna a nemeslelkü bánásmód s megengedése annak, hogy kísértsék meg egy oly egyház alkotását, a melynek ne legyen semmi credója. A látmány érdekes és tanulságos lenne Angliára szintugy mint Franciaországra nézve. Mindenesetre nevezetes tény, hogy régi hitvallásuk ily tagadása jöhessen létre a hugenották utódai közt, a kik egykor szintoly szigorú kalvinisták voltak mint a skótok. Ha már most többen mint háromszázezeren közülök a legáltalánosabb alakban sem akarják vallani a Krisztus istenségében, testi feltámadásában s menybe menetelében való hitet, akkor lényeges változásnak kellett történni abban az egyházban, mely örökre fenn maradandó fejezeteket adott Franciaország történelméhez.“

A „német protestáns egylet“ mult october első napjain Wiesbadenben tartotta ez évi gyűlését, a melyben az ötvenes években a magyar unitáriusokat is meglátogatott t. Steinthal lelkész ur viselte képét az angol unitárius társulatnak. Ez egylet mint a szabadelvű keresztény eszmék lelkes apostola a németek között évről évre gyarapodik erő és jelentőségben, minek jeléül felhozhatjuk azon bátor eltökéltségét, miszerint jövődi főhadi szállásul éppen a német császárság fővárosát Berlint tüzte ki, a hol nem oly régen még egy templomot sem engedett át a hof-theologok által ihletett kormány a gyűlés megtartására. Az egylet növekvő jelentőségét mutatja az is, hogy Anglián kívül még Franciaország, Hollandia, Svájc és Amerika is képviselve voltak.

Az amerikai unitáriusok nagygyűlése, mely magát az „unitárius és más keresztény egyházak nemzeti conferentiájának“ nevezi, mult september 15-ik és következő napjain tartotta üléseit. Több keresztény egyház és egylet, mely az unitárius elvekkal rokonszenvez, de e nevet nem hordja, volt képviselve a nagygyűlésen. Az angol unitárius társulat, valamint a magyar unitarizmus képét viselte a mi kedves emlékű látogatónk ifj. Fretwell ur, a ki több mint egy év óta a régi evangelisták buzgalmával jár körül az Egy. Államok unitárius községeiben, világi ember létére is vasárnaponként formaszzerű szent beszédeket tartva, a melyeket aztán magyar hazánk és a magyar unitarizmus ismeretetésével szokott végezni s buzgó felhívással a kolozsvári collegium iránti segélyezésre. A nagygyűlésen szintén Fretwell és Hale urak oly melegítő hatású előadásokat tartottak érdekünkben, hogy a gyűlés színén több mint 400 dollár volt a meghatottság gyümölcse. Morison, most meadvillei lelkész ur, hasonlólag érdekes előadásokat tartott magyarföldi látogatásáról s öreg atyjával együtt folytatja nevelési ügyünk iránti közremunkálását. A nagy érdekű gyűlésről, tér szűke miatt, jelenleg csak ennyit; bővebben a jövő fűzetben.

Chr.



Levelezések.

1.) Az erdélyi szombatosság kérdéséhez.

Maros-Nemethiben, dec. 1. 1874.

Tisztelendő ur!

Nagy érdekléssel olvastam Győri Lajos urnak a „Vasárnapi Ujság” f. évi 38—40. számaiban megjelent tanulságos cikksorozatát „Az erdélyi székely szombatosokról” s tisztelendő urnak ugyanazon lap 47-ik számában „Dávid Ferencz és a szombatosság” című, igen érdekes közleményét. Szabadjon nekem is az erd. szombatosok felekezetének eredete felől egy igénytelen véleményt kockáztatnom. Dávid Ferencz — nézetem szerint — nem tartható a szombatosok megalapítójának, még pedig leginkább azért, mert míg a szombatosok felekezete merev formalismusnak hódol, addig Dávid Ferencz a vallás, illetőleg a keresztyénség eszméit kívánta megvilágosítani s távol állott a bibliai betűkhez való szolgáliragszkodástól. Tisztelendő ur nem ok nélkül fektetett oly nagy súlyt ezen dogmaticai különbségre, mely a szombatos felekezetet Dávid Ferencztől elválasztja. Ép a legfőbb dolgokban, a confessio legjelentékenyebb pontjaiban különböznek egymástól, s a mi megegyező van e két szellemi áramlatban, az a legtöbbször némely mellékfogalom, a főkérdések külszínét illető megegyezés, külsőség és látzat. Ha az egykoru krónikás nem is említette volna Eőssi Andrást, mint a szombatos felekezet megalapítóját, az unitáriusok és a szombatosok organicus egybefüggését a dogmaticai különbség miatt határozottan tagadnunk kellének. A szombatosságot nem a nyugot-európai reformationak azon szelleme lengi át, mely fokozatos fejlődésin keresztül magához hűnek maradt, sőt a szombatos tanokban egy egész más szellemi irányzatot veszünk észre, s itt azon kérdést vetem fel: tarthatjuk-e Eőssit az erdélyi szombatos felekezet megalapítójának? Az erdélyi szombatosokkal rokon természetű felekezetek már a hajnalodó keresztyénség korszakában léteztek, s összefüggésben állottak a fariseismus Geiger által remekül vázolt irányzataival. Ezekről itt nem szólok, mert e sorok czéljától messze vinnének. Azon körülmény, hogy Oroszországban egész 1503-ig, a historia által kimutathatólag, léteztek szombatosok, melyek súlyos üldöztetések következtében az 1503-dik év eltelte után többé nem tűnnek fel nyilvánosan, de valószínűleg ezután is léteztek, s talán mint sokszor látjuk az üldöztetések idejében, rejtélyeikben zajtalanul, de biztosan gyarapodtak s terjedez-

tek, míg utóbb Lengyelország keleti részeiben s havasalföld vidékeiben is meghonosodtak. Ezen terjedésük zajtalan volt s lassu lehetett. Lehet, hogy azért se okoztak nagy feltűnést, mert kevésse igyekeztek tanaik számára hívó lelkeket nyerni s e tekintetben is a palaestinaí kevés számból álló sectáchoz hasonlítottak. Ez orosz felekezetet „jidovtchina“ név alatt volt ismeretes, s nem tartható az 1391-ben eredt „Strigolnikok“ sectája egyenes utódjának. Érdekes volna a „jidovtchina“ felekezetről a pusztá létezés s néhány általánosságnál többet tudnunk, de Oroszországban csak nem régóta kezdették meg a keleti görög egyháztól üldözött felekezetek századokon át terjedő történetét tanulmányozni, s e tanulmány még most is nagy elővigyázatot igényel és sokféle megkorlátozásnak van alávetve. Én azon nézetben vagyok, hogy az erdélyi szombatosok felekezete az orosz „jidovtchinák“ confessiojából eredt s Eössi ezen tanoknak csupán csak terjesztője, de nem megalapítója volt, különben is egy-két ritka kivétellel az egyesek nem tarthatók vallásfeltalálónak, hanem a közmeggyőződésben homályosan lapangó érzéseket, némely ki nem tisztázott fogalmat lángelméjükkel, ékesszólásuk hatalmával, a cselekedetekben nyilatkozó meggyőződés erejével alakítják egy új eszmeirányzat tényezőjévé. Az erdélyi szombatosok eléggé meglátszik az unitárius vallás, Sozzinus tanainak befolyása, de azért nem kevesebbé nagynak marad azon űr, mely a szombatosok hitvallását már eredetileg elválasztotta az erdélyi unitárius egyház tanaitól. A midőn az erdélyi szombatosok azt állítják, hogy: „drágalatosb és dijsösegesb az új zövetsegh az onál“, midőn a megváltó iránt ők is tiszteletet mutatnak, s róla vallásuk summájában azt tanítják, hogy „mindennel zentségesb“ (1. a kolozsvári unit. collegium egyik vegyes tartalmu szombatos kéziratának 3-ik lapját) mind ezen nyilatkozatokban meglátszik az olaszországi unitáriusok befolyása, s megint más dolgokban eléggé világos Dávid Ferencz nagy szellemének felekezeti életök részleges átalakításában nyilatkozó hatása. Sokan Dávid leghivebb követői közül halála után a szombatosokhoz csatlakoztak, s ezek bizonyára igyekeztek volna a szombatosság betűtiszteletét Dávid Ferencz évszázadokra kiható eszméivel meg eleveníteni, de e két irányzat közt szerves egybefüggés nem létezvén, kísérletük mélyen beható nem lehetett, s csakis a felületen, a külszinen állapodott meg. De már végzem is e hosszúra nyult levelet. ¹⁾ Melyek után maradtam stb. — Gróf Kunn Géza.

¹⁾ Fogadja a mélyen tisztelt gróf ur legszivesebb köszönetemet e becses

2.) A Dávid Ferencz-alapítványhoz.

Budapest, dec. 2, 1874.

Kedves barátom!

A „Dávid-Ferencz-alapítvány“ eszméje, meggyőződéselem szerint, az időnek teljességében született meg. Vallásközönségünk erkölcsi, halaszthatatlan tartozást vált bé, midőn nagy mátyrunknak háromszáz év múlva egy méltó emléket emel. Hiszem is, hogy e mély erkölcsi eszme fellelkesítendi hitrokonink szívét s indítványod megtestesül, s az emlék meg lesz alapítva.

E célra a magam s nóm részéről ide mellékelve küldök 20 frtot s a mint tehetségem engedi, a jövő években is járulni kívánok az alap gyarapításához. Csekély biz e, de hát porszemekből gyül össze a hegy. Aztán a „Dávid Ferencz-alapítványt“ épen a tenné nagyszerűvé, ha azt a sokaság, ezerek keze alkotná meg.

Ezen kívül budapesti hitrokonink közül többeknek birom igéretét, hogy közelebbőlök is járulni fognak ez alaphoz.

És most engedd meg, hogy kapcsolatosan megemlítsem azon nézetemet, miszerint Dávid Ferencz háromszázados évfordulójára még kell valamit tennünk. A fentebbi emlék csak úgy lesz egész s nagy reformátorunkhoz méltó, ha azt életrajzával megkoszoruzzuk. Ennek nem szabad elmaradnia. Tudom, hogy ez nem új eszme előtted, talán már el is intéztétek, hogy az emlék lelke, koronája meglegyen. Annál jobb. Ha azonban az életrajz megírásának kérdése még függőben lenne, én jónak látnám, hogy erre tiszteletdíj tűzessék ki. Ezzel nem azt mondom, hogy nyílt pályázat hirdettesék, mert hiszen tudjuk mindnyájan, hogy kitől várhatjuk Dávid Ferencz életrajzának méltó megírását. Az erre hivatottat fel kell kérni; azonban a tiszteletdíjat ünnepélyesség okáért látnám szükségesnek kitűzni ¹⁾.

barátod

Buzogány Áron.

sorokért, melyekkel szerény folyóiratunkat megtisztelni sziveskedett. Örvendék, hogy felfogásom a Dávid Ferencz álláspontja és a szombatosságra nézve a gróf ur levele által oly crós támaszt nyert. A mi a szombatosságnak a reformáció előtti korszakra való visszavételét illeti, e tekintetben egyháztörténet-írónk, Fosztó Uzon István kézirati munkájában is találhatni vonatkozásokat. F. J.

¹⁾ Teljesen osztom nézetedet, s rendre-rendre ezt is útba indítjuk, mi végre igen czélszerűnek tartanám, ha ez indítványt formulázva te magad adnád be egyházi tanácsunkhoz. Most fogadd köszönetemet a Dávid Ferencz-alapítványra küldött 20 frtért. Azt írod, hogy csekély öszveg. Én erre azt mondom, kedves barátom, hogy ha minden unitárius hasonló arányban venné pártfogásába az eszmét, ugy 1879-re nem 10, hanem 20, 30 ezerre nőné ki magát az alap. — F. J.

Arany-könyv.

1.) Adávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

Első közlemény.

	ft. kr.		ft. kr.
1.) Gombos Sámuel . . .	10 —	Áthozatal . . .	169 —
2.) Ferencz József . . .	10 —	28.) Sárdi József . . .	3 —
3.) Marosi Gergely . . .	1 —	29.) Kozma László egy 20	
4.) Benczédi Gergely . . .	1 —	frkos aranyat, ezen meg-	
5.) Simén Domokos . . .	5 —	jegyzéssel: „Olaszország-	
6.) Jakab Elek	10 —	ból hoztam 1850-ben s	
7.) Végh Sámuel	25 —	közkatonáskodási szomo-	
8.) Ugyancsak ő a tehetet-		ru emlékül maig megtar-	
len szegényekért . . .	10 —	tottam, most idvesebb em-	
9.) Sándor Istvánné Gyer-		lékbe adom. Ennek be-	
gyai Klára	10 —	váltási értéke	8 85
10.) Özv. Gyergyai Ferencz-		30.) Özv. Fejér Mártonné,	
né Bartha Zsuzsánna . . .	10 —	Gyergyai Róza	10 —
11.) Molnár Sándor	15 —	31.) Kelemen Benjamin urb.	
12.) „ „ fia Jenőért . . .	5 —	papirban, melynek el-	
13.) „ „ „ Sándorért . . .	5 —	ső szelvénye beváltható	
14.) Özv. Ürmösi Sámuelné		1875 jan. 1 n	100 —
Ajtai Borbára	5 —	32.) Szentiványi Gyula . . .	3 —
15.) Ürmösi Miklós	1 —	(Ezek a kegyes adományok	
16.) Ürmösi Lajos	1 —	a K. M. 3-ik füzetében ki-	
17.) Ürmösi Kálmán	1 —	bocsátott felhívásban, ille-	
18.) Ürmösi Gyula	1 —	tőleg indítvány mellett is	
19.) Ürmösi Jenő	1 —	közölve voltak, s mint ott	
20.) Kovácsi Antal	4 —	meg volt jegyezve, a nemes	
21.) Kovácsi Antalné Ajtai		adakozók többnyire mind-	
Róza	4 —	nyájan azon ígéretet tették,	
22.) Kovácsi Róza	2 —	hogy kegyes adományaikat	
23.) Fekete Pál	10 —	évenként megújítják).	
24.) Berde Áron	10 —	33.) Pap Mózes	10 —
25.) Filap István	5 —	34.) Káli Nagy Elek	30 —
26.) Jánosi Gergely	2 —	35.) Kelemen Elek	5 —
27.) Kriza Gyula	5 —	36.) Ferenczi Mózes	10 —
Átvitel	169 —	Átvitel	348 85

	ft. kr.		ft. kr.
Áthozatal . . .	348 85	Áthozatal . . .	469 89
37.) Bedő Dánielné . . .	3 —	60.) Lehman Róbert . . .	5 —
38.) Nemes József . . .	5 —	61.) Özv. Nemegeyi Jánosné	
Májai István és Binecz E-		Bartha Rózalia . . .	10 —
telka mennyegzője alkal-		62.) Bedő Dániel . . .	2 —
mával aug. 25 én Cs. Gorb-		63.) Bedő Dánielné (másodszor)	2 —
bón, eskető pap Albert Já-		64.) Egyvalaki Bedő Dánielné által	1 —
nos felhívására :		65.) Szász Ádám . . .	10 —
39. Májai István és neje Bi-		Nagy Dénes, joggyakornok	
Binecz Etelka	10	afia által Sepsi Szt. Györ-	
40.) Binecz Sándor	5	győn indított gyűjtő iven :	
41.) Incze Domokos	1	66.) Sükösd Tamás	2 —
42.) Tüzes Karácson	2	67.) Nagy Dénes	2 1
43.) Tüzes Tódor	2	68.) Bokor András	1 —
44.) Holczer József	1	69.) Be ne István	1 —
45.) Nemes Kálmán	1	70.) Kozma János	1 —
46.) Binecz Ilka	1	71.) Bodor János	1 —
47.) Albert János	1	72.) Forró Béla	1 —
együtt . . .	24 —	73.) Kovács Albert	1 —
48.) Ágh Ferencz . . .	5 —	74.) Berde István	2 —
49.) Péterff Dénes . . .	1 —	75.) Sylveszter Dávid	1 —
50.) Ulár Pálné Teleki Róza	5 —	76.) Kőkösi Endre	1 —
51.) Ulár Pál	1 —	77.) Lukács Ferencné Balás Anna	— 50
52.) Fekete Ferencz . . .	10 —	78.) Nagy István	— 50
53.) Gyulai László . . .	5 —	79.) Tompa Sándor	1 —
54.) Magyarai Mihály 1 dr. cs.		80.) Kupferstich József	1 —
k. arany beváltási ára	5 22	81.) Sigmond Károly	1 —
55.) Szentkirályi Árpád 1 dr.		82.) Ifj. Nagy Elek	— 80
ker. tallér	2 36	83.) Kovács Lajos	— 20
56.) Szentkirályi Árpádné		84.) Stoján György	— 20
Koncz Julia 1 dr. ker. tallér	2 36	85.) Saláti András	— 10
57.) Szentkirályi Gabriella 3		86.) Benkő és Csutak	1 —
dr. ezüst huszas . . .	1 5	87.) Fejér Gergely	1 —
58.) Szentkirályi Lenka . . .	1 5	88.) Schwarz Frigyes	— 50
(Szentkirályi Zoltán l. 289		89.) Antalfi Lajos	— 50
sorszám alatt).		90.) Pál István	— 10
59.) Özv. Székely Elekné, né-		91.) Reznek Károly	1 —
hai boldog emlékü férje Szé-		92.) N. N.	— 20
kely Elek és néhai b. e. leánya		93.) N. N.	— 20
Székely Ilka emlékére, avel		94.) Nagy Józsefné	— 30
az ígéréttel, hogy ha Isten él-		95.) Kovács Samu	1 —
teti és módotád reá, ezen ala-		96.) N. N.	— 10
pitványhoz a következő évek		97.) Bodor Miklós	— 5
ben is tehetsége szerinti ösz-		98.) Kőnczei József	1 —
szeggel járulni fog . . .	50 —	99.) Vida Dániel	5 —
Átvitel	469 89	Átvitel	499 89

	ft. kr.	Áthozatal	ft. kr.
Áthozatai . . .	499 89	Áthozatal . . .	499 89
100) Gál Antal	1 —	144.) Salát József	— 20
101) Mihály Ferencz	— 50	145) Nagy Sándor	— 50
102) Vajna Ferencz	1 —	146) N. N.	— 10
103) Nagy Miklós	— 50	147) Tarczali Endre	— 90
104) Tóth Mihály	1 —	Együtt . . .	67 —
105) Veres Gy.	— 50	148.) Berde Mózes magyar-	
106) N. N.	— 20	országi szőlőváltási köt-	
107) N. N.	— 22	vényben, melynek első	
108) Dulló István	— 50	szelvénye jan. 1 ső 1875-	
109) Keresztes Mózes	— 50	ben beváltható	100 —
110) Tankó János	1 —	Barabás Lajos isk. főnök által	
111) Keresztes Máté	— 10	a kolozsvári főtanoda 1 — 4	
112) Sylveszter Dénes	1 —	elemi és I.—V. gymn. osz-	
113) Abod György	— 40	tályos tanulóihoz ki-	
114) Darabos István	1 —	bocsátott gyűjtőiven:	
115) Kis Gyögy	— 40	149.) Jakabházi Dániel V-dik	
116) N. N.	— 30	gymn.	— 50
117) Kovács Gábor	— 30	150) Ozsvát Zoltán	— 20
118) Bikfalvi Ferencz	— 30	151) Nagy Gergely	— 20
119) Körösi Mihályné	— 50	152) Siménfalvi Árpád	— 10
120) Klosz Károlyné	— 30	153) Klein Victor	— 50
121) Báró AporIlona.	— 50	154) Rosenberger János	— 50
122) Kis Dénes	1 —	155) Ferencz Ákos IV ik gymn.	1 —
123) Kis Áron	— 50	156) Velics Dezső	— 20
124) Dénes Barabásné	— 10	157) Grün Lipót	1 —
125) Barthos Domokos	1 —	158) Timár Ödön	— 40
126) Barthos Domokosné	1 —	159) Marselek Béla	— 20
127) Bikfalvi István	1 —	160) Heller Leopold	— 20
128) N. N.	— 12	161) Sándor Lajos	— 20
129) Tittel János	— 30	162) Schemmel Károly	— 20
130) Hidvégi Lakatos József	1 —	163) Szöllösi István	— 20
131) Ügyvéd Kőkösi Károly	1 —	164) Druhora Gábor	— 20
132) Koncz György	4 —	165) Pap Sándor	— 20
133) Kovács Gyula	1 —	166) Sikó Lajos	1 —
134) Kovásznai József	1 —	167) Bruszt Elek	1 —
135) Incze György	— 50	168) Heider Ottó	— 30
136) Sebestyén Sándorné	1 —	169) Heim Vilmos III. gymn.	1 —
137) Balog Izra	1 —	170) Tacsnik József	— 30
138) Balog Izráné	1 —	171) Gámán József	— 50
139) Balog Ilona és Irma	1 —	172) Vinczenti Károly	— 50
140) Cseh Jnlcsa	1 —	173) Sinczki Ferencz	— 15
141) Cseh Laura	— 50	174) Varkoly János	— 30
142) Vajna Károly	2 —	175) Schatz Miksa	— 50
143) Réti József	1 —		
Átvitel . . .	499 89	Átvitel . . .	666 89

	ft. kr.	Áthozatal . . .	ft. kr.
176) Kerekes József	25	218.) Gampe Victor	20
177) Móga Elizcus	25	219.) Hütter Antal	2 —
178) Szász Sándor	15	220.) Moldován László	20
179) Székely Mózes	25	221.) Varga Zsigmond	10
180) Leményi Ágoston	25	222.) Heller Bernát	30
181) Petrán Tivadar	20	223.) Belényesi Zsigmond 4. el.	30
182) Bonfert Péter	25	224.) Rignát Gyula	50
183) Buczi Samu	50	225.) Kelemen Elek	10
184) Lászlóczki Lajos	50	226.) Gergely József	20
185) Varga Ödön	10	227.) Ajtai János	30
186) Szederjesi György	25	228.) Kaszó István	30
187) Bartók László	30	229.) Dobos Ábel	18
188) Mezei József	10	230.) Hirsch Dezső	20
189) Katz Miklós	50	231.) Fried Gyula	10
190) Nagy Lajos	25	232.) Séra Károly	40
191) Nagy Sándor	15	233.) Tanti György	30
192) Albrecht Lajos	15	234.) Moldován József	10
193) Lőrinczi Dénes	10	235.) Vajda Elek	10
194) Hahn Gyula II. gym.	1	236.) Malom Zsigmond	50
195) Bartalis Géza	1 —	237.) Gunesch Oszkár	10
196.) Pechy Gergely	14	238.) Darkó Lajos	10
197.) Molnár István	20	239.) Székely Ferencz 3. el.	40
198.) Árkosi Dani	20	240.) Jokus Ferencz	30
199.) Binder Albert	20	241.) Bartók József	30
200.) Popini Albert	1 —	242.) Bauer Ignác	40
201.) Vas Zsigmond	50	243.) Fekete Gyula	5 —
202.) Kovács Sándor	1 —	244.) Feichtinger Ignác	20
203.) Jenei Zoltán	2	245.) Varkoly Lajos	10
204.) Ferencz Gyula	1 —	246.) Móricz Ferencz	10
205.) Pataki László	2 —	247.) Láposi Lajos	20
206.) Kohn Samu	1 —	248.) Móricz György	10
207.) Szentpéteri Árpád i frtos tallér	1 3	249.) Simon Kristóf	30
208.) Pap László	20	250.) Nagy István	20
209.) Szigethi Mikl. I. gymn.	2 —	251.) Tornya Oszkár	20
210.) Sárdi Gyula	20	252.) Ürmösi Sándor	10
211.) Heller Ignác	20	253.) Velics Zoltán	10
212.) Gáspár Ferencz	10	254.) Góthárd József	30
213.) Feszt Sándor	20	255.) Csukai János	40
214.) Vastag Béla	10	256.) Stark József 2. el.	20
215.) Árkosi Lajos	1 —	257.) Kalmár Árpád	30
216.) Rotarides Mihály	10		
217.) Lapustyán János	20		
Átvitel . . .	666 89	Átvitel . . .	666 89

	ft. kr.		ft. kr.
Athozatal . . .	666 89	Athozatal . . .	754 08
258) Jenei József	— 30	286.) Neje Lőrinczi Veronika	
259) Galusek Ottó	— 40	részéről egy állami arany-	
260) Orbán Sándor	— 20	érmét, melyet a tordai tár-	
261) Becker Márkus	— 16	laton nyert azon házi se-	
262) Veisz Dezső	— 20	lyem szövetért, melyet Xan-	
263) Török János	— 10	tus János ur a bécsi világ-	
264) Péter István	— 15	tárlatra is érdemesített. A	
265) Vári Dénes	— 10	8 dr. aranyat nyomó érem	
266) Jancsó Pál 1 el.	— 18	értéke: 41 f. 60 kr.	
267) Tanti János	— 30	287.) Ugyancsak ő fiai: Endre,	
268) Ferenczi Jenő	— 30	Gábor és Lőrincz részéről	
269) Gámán István	— 30	3 dr. ezüst állam érmét,	
270) Pető Mózes	— 10	melyet ők a kolozsvári ló-	
271) Rignát János	— 30	versenyeken kiállított csikó-	
272) Hirsch Miksa	— 30	kért nyertek. Ért. 4 f. 50 kr.	
273) Keresztes Ákos	— 40	288.) Végre saját részéről 13	
Együtt . . .	52 19	dr. régi pénz gyűjtemé-	
Szentkirályi Árpád t. bará-		nyét. Értékök: 1 f. 50. kr.	
tom által küldve:		és így az összes adomány tesz: 47 60	
264) Ugron Gábor r. kath.	1 —	„Adja Isten, hogy a kívánt czél	
275) Ugron Ákos „ „ .	1 —	eléréssék!“ Így rekeszti bé t.	
Együtt . . .	2 —	afia kíséző sorait. Én azt tes-	
276.) Peötz József, mérnök		szem hozzá: „Adjon Isten egy-	
Derzsi József által . . .	1 —	házunkban sok ilyen családot	
277.) Özv. Groisz Gusztávné	10 —	s akkor a kívánt czél el lesz	
Veres Dénes nevenapján Albert Já-		érve.	
nos felhívására:		289.) Szentkirályi Árpád, uj	
278.) Veres Dénes,	5 —	szülött, Zoltán nevű fia részé-	
279.) Csegezi Mihály,	5 —	széről 3 ezüst huszast . . .	1 7
280.) Czakó László	2 —	„Kis fiam nevét legelőször uni-	
281.) Egy román,	1 —	tárius egyházi célra jelentke-	
282.) Velics Ödön	2 —	ző adakozók névsorában kívá-	
283.) Egy református	1 —	nom olvasni. Vajha ezen körülmé-	
284.) Veres Károly,	1 —	ny egész élete folyamán	
285.) Székely Miklós	5 —	iránytű gyanánt fogna szolgá-	
Együtt: . . .	22 —	lálni. Én részemről nem mul-	
Nagy Dénes afia Szt.-Mihályfal-		asztandom el, figyelemzetni	
váról, mint hozzám intézett be-		öt, midőn képes lesz megér-	
ceses soraiban írja: „Hogy egy		teni a figyelmesztetést.“ E Sor-	
fővény szemmel én is járulhas-		ok kíséretében vettük a fene-	
sak ama magasztos eszméhez,		nebbi adományt. Résztünkrol	
melyet a Dávid Ferencz-alapít-		szívünköl kívánjuk, hogy Isten	
vány magának kitűzött“ átadott:		ten éltesse a kis polgárt, ki	
Átvitel . . .	754 08	egykor bizonyára büszke lesz	
		Átvitel . . .	802 75

Áthozatal	ft. kr.	Áthozatal	ft. kr.
	802. 75.		817 75
arra, hogy jó szülői által már a megkereszteltetés előtt béavattatott a jó cselekedetekben ékeskedő keresztények közé.		323.) Pap Dénes	10
290.) Végh József	5 —	324.) Pál Ferencz	5
291.) Haller Rezsóné Groisz Kornélia	10 —	325.) Janczi Lajos	5
Gombos Sámuel által a sz. kir. gymnasium tanulói részéről:		326.) Keresztesi Dénes	5
292.) Demeter Lőrincz	1 25	327.) Gyarmath János	20
293.) Kis Mózes	15	328.) Patakfalvi József	5
294.) Gábor Albert	20	329.) Márkus Sándor	4
295.) Nagy Gyula	15	330.) MátéDénes	5
296.) Adorján Domokos	20	331.) Nagy Gergely	20
297.) Fekete Domokos	5	332.) Nagy Sándor	20
298.) Dénes István	10	333.) Nagy Zsigmond	20
299.) Pálfi Zsigmond	10	334.) Nagy Károly	25
300.) Kozma Imre	10	335.) Deák Ákos	10
301.) Tana Albert	10	336.) Ilkei András	20
302.) Szövérdfi Károly	10	337.) Pap József	10
303.) Egyed Miklós	5	338.) Veres Károly	10
304.) Lőrinczi István	5	339.) Fazekas Lajos	10
305.) Tana Samu	0	340.) Ambrus József	10
306.) Gáspár János	30	341.) Sándor József	10
307.) Boros Albert	33	342.) Bodor János	10
308.) Székely János	33	343.) Gyarmati Zsigmond	5
309.) Csupor Sándor	20	344.) Marosi Venczel	5
310.) Buzogány József	10	345.) Marosi Mózes	5
311.) Gál Lajos	10	346.) Máté Mózes	5
312.) Cseh Áron	10	347.) Csifo Salamon	5
313.) Péterfi Lajos	10	348.) Ürmösi Sándor	5
314.) Pulka János	10	349.) Németh Kálmán	5
315.) Ifj. Gáspár János	10	350.) Keresztély Tamás	5
316.) Deák Lajos lokodi	5	351.) Barta Albert	5
317.) Hankó Domokos	30	352.) Deák Gergely	5
318.) Máté György	20	353.) Gvidó Mózes	10
319.) Gálfi Lajos	20	354.) Nagy Lajos	20
320.) Derzsi Gábor	10	355.) Török Sándor	10
321.) Vinczi József	5	356.) Koncsag Victor	10
322.) Marosi Ferencz	6	357.) Varga Árpád	5
		358.) Lőrinczi Elek	5
		359.) A gyűjtő	14
		Együtt:	9 —
		360.) Mihály Dénes öt évig ígért fizetni évenként 50 kr. ebből 2 évre	1 —
Átvitel	817 75	Összesen	827 75

	ft. rk.		ft. kr.
Áthozatal . . .	827 75	Áthozatal . . .	877 75
361.) Özv. Szilvássy Miklósné	10 —	366.) A kolozsvári eklezsia	20 —
362.) B. Kemény Gézáné, Szil-		azzal a kifejezéssel, hogy ezt	
vássy Gizella . . .	5 —	évenként megadja 1879 igé	
363.) Szilvássy Katalin . . .	5 —	egyszersmind ugyan e célra	
364.) Buzogány Áron és neje		a templomban egy állandó	
Bartha Rózália . . .	20 —	perselyt tart.	
365.) Kriza János . . .	10 —		
Átvivel . . .	877 75	Öszveg . . .	897 75

E szerint a Dávid Ferencz alapítvány ma, december 6-kán, teszen nyolczszáz kilenczvenhét frtot 75 krt o. é. Ebből 200 frt. értékpapiros a vallásközönség közpénztárába van letéve; szelvényei az alap növelésére levén fordítandók. A többi 697 frt 75 kr a kolozsvári takarékpénztárban kamatoz. Ez öszveg négy havi időköz eredménye. Nem sok; de ha csak ez arányban foly az adakozás, a siker bizonyos. Már pedig miután egyfelől az eddigi adakozók száma csak 366, tehát vallásközönségünk létszámának alig $\frac{1}{150}$ -ed része, miután másfelől az eddigi adakozók legnagyobb részének azon szives ígéretét bírom, hogy adományaikat évről évre megújítják, úgy hiszem, teljes reménnyel nézhetünk az eszme megvalósulása elébe. Adja Isten, hogy úgy legyen. Ez uttal fogadják a fenn tisztelt adakozók egyen-egyen és mindnyájan legszive-sebb köszönetemet tanusított áldozatkészségökért. Engedjék reménylenem, hogy a mily készséggel siettek a Dávid Ferencz-alapítvány eszméjének alapkövét becses adományaikkal letenni, ép oly crélylyel és buzgósággal fogják munkálni annak teljes megvalósítását további pártfogásuk által is. A szegeletkő le van téve: folytassuk a munkát Isten nevében.

Kolozsvárt, dec. 6-án 1874.

Ferencz József.

2. Az 1873 ápr. 12-én kiűtött borzasztó tűzvész által, minden középületeiből kipusztult Szabédi unitárius egyházközség felsegállítására tétetett adakozások

a.) az egyházközség számára:

	ft. kr.		ft. kr.
1.) Ő Felsége a király ajándékozott	300 —	Áthozatal . . .	305 —
2.) A marczelházi (Komárommegye) postai uton egy magát megnevezni nem akaró küldött: . . .	5 —	B u d a p e s t e n :	
Átvitel . . .	350 —	3.) Tanárki Gédeon . . .	1 —
		4.) Nagy Sándor . . .	1 —
		5.) Ürmösi Miklós . . .	1 —
		6.) Székely Elek . . .	2 —
		Átvitel . . .	310 —

	ft. kr.		ft. kr.
Áthozatal . . .	310 —	Áthozatal . . .	778 78
7.) Buzogány Áron	5 —	33.) Ugyanitt özv. gr. Kornisné	3 —
8.) Körösi László	2 —	34.) Harczón: Gálfalvi Imre	20 —
9.) Dobál Izák	1 —	35.) „ Gálfalvi Zsigmond	10 —
10.) Bedő Albert	2 —	36.) „ Sala Károliua .	20 —
11.) Hajós János	5 —	37.) M.-Madarason: Pa-	
12.) Ballagi Mór	5 —	taki Miklós	15 —
13.) Toth Dániel emődi ev.		38.) „ Fodor Albert .	2 —
ref. lelkész	1 —	39.) „ Nagy L. Ferencz	2 —
Összesen: 331 —		40.) „ Sárkány Fábíán	1 —
Az erdélyi részekből:		41.) „ Szekeres István	5 —
14.) A kolozsvári unitár ek-		42.) „ Nagy Miklós .	1 —
lézsia tagjai . . .	104 —	43.) N.-Sármáson, Lázár	
15.) Szabédi pap Kelemen		Alajos	5 —
István hátralék papi bé-		44.) Tusonban: Zobell Jó-	
réből átajanlott az egy-		zsef	5 —
ház javára 231 véka		45.) M.-Sámsondon: gróf	
szemes török buzát és		Bethlen István	10 —
158 véka zabot; mely-		46.) „ Budai Lajos .	5 —
ből pénzült bejött . .	35 —	47.) „ Jenei Lajos . .	2 —
16.) A kolozsi unitár eklé-		48.) „ Ózv. Cserei Mi-	
zsia tagjaitól ismét .	13 —	hályné .	2 —
17.) A marosköri unitár es-		49.) „ Molnár Mihály .	1 —
peresség	104 72	50.) „ Zonda György .	2 —
18.) Aranyos torda-köri es-		51.) M.-Sámsondon: Zonda	
peresség	54 25	Ignác .	1 —
19.) Udvarhelyköri esperes-		52.) „ Pánczél Gábor	1 —
ség	42 20	53.) „ Gödri Márton	1 —
20.) Küküllőköri esp. . . .	21 53	54.) „ Kovács Borbála	1 —
21.) M.-vásárhelyi unitárius		55.) K.-Lekenzei gör. ka-	
egyházközség	25 —	thol. ekklesia	2 —
Ugyanitt:		56.) „ Moldován László,	
22.) Fülep Albert tanfelügyelő	10 —	lelkész	— 50
23.) Biás István	1 —	57.) „ Verzár Mihály	10 —
24.) Kelemen Albert, pap .	1 —	58.) „ Stéfán Tódor .	1 —
25.) Ifj. Kelemen István .	1 —	59.) „ Stéfán Ilia .	— 50
26.) K. id. Nagy Zsigmond	1 —	60.) „ Belán Tódor .	— 50
27.) K. Nagy György	2 —	61.) „ Pével Szánszon	— 40
28.) Szolga Miklós	2 —	62.) „ Stéfán Juon .	— 20
29.) Gruz István	2 —	63.) „ Buzán Juon .	— 20
30.) Kozma Endre	2 —	64.) „ Mezei Vaszi .	— 20
31.) Derzsi János	10 —	65.) „ Keze Mihály .	— 10
32.) M. paniti ev. ref. egyház-		66.) „ Stéfán Nyikuláj	— 20
község gabona gyűjtélékben	16 8	67.) „ Pével György .	— 20
Átvitel	778 78	Átvitel	909 78

	ft. kr.	Áthozatal . . .	ft. kr.
	909 78		939 23
68.) „ Barna Gligor . . .	— 20	98.) M.-Ménese n: Virág	
69.) „ Ifj. Stéfán Péter	1 —	Domokos	2 —
70.) „ Barna Stéfán . . .	1 —	99.) „ Kacsó Mihály . . .	— 50
71.) „ Pável Juon . . .	1 —	100.) M.-Csávási ev. ref.	
72.) M.-Kölpényi ev. ref.		ekklézsia	20 —
	10 —	101.) Folyfalván: Tolnai	
73.) „ Vajda Lajos . . .	1 —	Gábor	5 —
74.) „ Molnár Daniel, ev.		102.) Sárpatakon: gr. Te-	
ref. lelkész	1 —	leki Domokos	4 —
75.) „ Vajda László . . .	— 50	103.) Gernyeszegen. legid.	
76.) „ Vajda Domokos . . .	— 50	gr. Teleki Domokos . . .	10 —
77.) „ Zongor László . . .	1 —	104.) bükf. Nagy Ferencz a-	
78.) „ Szakács Pál . . .	1 —	jándékozott két fertály tu-	
79.) „ Kis Ferencz . . .	1 —	tajt, értéke	40 —
80.) „ Kántor Mihály . . .	1 —	105.) Gálfi Sándor, 1 fertály	
81.) „ Kelemen Mihály . . .	— 30	tutajt, ért.	20 —
82.) „ Bota Zsigmond . . .	— 50	106.) Póka-kereszturi gyűj-	
83.) „ Farkas Mihály . . .	— 50	telék	12 75
84.) „ Sütő Gligor . . .	— 20	107.) Ugyanitt Madaras Ardrás	1 —
85.) „ Nagy Sánd. kölp. . . .	— 10	108.) Madaras Sándorné	1 40
86.) „ Porkoláb István . . .	— 10	109.) Szá b é d o n Nuridzsán	
87.) „ Nagy János . . .	— 10	Gábor	10 —
88.) „ Kis Gergely . . .	— 10	110.) Magyar i Mátyás, kör-	
89.) Horváth József . . .	— 20	jegyző	1 —
90.) „ Barabási István . . .	— 20		
91.) „ Pál Nagy Sándor . . .	— 10	Összesen	1066 88
92.) „ Pál Samu . . .	— 10	Mihez hozzáadva az egy-	
93.) „ Nagy András . . .	— 15	házi főtanács által az ál-	
94.) „ Zongor Ferencz . . .	— 40	lamsegélyből juttatott	150 —
95.) „ Z. Nagy József . . .	— 20	a főösszeg	1216 88
96.) M.-Kövesdi ev. ref.			
ekklézsia 2 szál cserfát			
adott, értéke	6 —		
Átvitel	939 23		

b.) a belső emberek számára :

- 1.) Szokolay József, p. ujlaki ref. lelkész 1 frtot.
- 2.) Magyar i Ferencz, 8 véka lisztet, 1 szekér szénát.
- 3.) Esp. Farkas György 4 véka lisztet.
- 4.) Pap, Kelemen Albert 4 véka 1 lisztet.

- 5.) Nagy Géza egy szekér szénát.
- 6.) Koncz János egy szekér szénát.
- 7.) Nyomáti ekklézsia 6 véka és 7 kupa gabonát.
8. Szt.-Gericzei ekklézsia 16 véka 8 kupa gabonát s 60 krt.
- 9.) Csokfalvi ekklézsia 11 frtot.

Összesen ajándékoztak 16 véka lisztet, 22 véka és 15 kupa gabonát, 3 szekér szénát és 12 frt. 60 krt.

A nagy szükség enyhítésére nyújtott könyöradomány, mely az egyházközség arany-könyvébe is béjegyeztetett hálás emlékezet okáért, legyen Isten előtt kedves áldozat!

Kelt Szabédon 1874 october 7-én.

Kelemen István m.k. Szabó Lajos m.k. Kibédi Sándor m.k. helybeli unitárius pap. Szabédi unitár. iskolatanító. megjegondnoka.

~~~~~

Különfélék.

Ladamos az unitárius vallásközönségé. Ez örömhírrrel kezdjük meg e rovatunkat, mely két lapra szorult s így szeretnők, ha ide tartozó közleményeinknek a javából válogathatnánk. Ilyennek tartjuk a gr. Bethlen Gábor-féle ladamosi részjjszág megvásárlását. E vásárt mult hó 12-én ejtette meg egyházi tanácsunk nyilvános árverés útján. Vételár 26650 frt o. é. a mihez még az átíratási költségek járulnak. Egyébaránt mi itt nem a vásár üzleti oldalát tekintjük, jóllehet e tekintetben is megnyughatunk, miután az árverésre kiküldött bizottságban két jeles gazdánk Kelemen Benő és Végh Sámuel is résztvettek; hanem tekintjük annak erkölcsi fontosságát. A megvásárolt részjjszág áldott emlékü Augustinovic Pálunk nygancsak Ladamoson hagyományozott birtokának kiegészítéseül szolgál s valóban e nagy jóltevőnk emléke iránti tiszteletünknek adtunk akkor kifejezést, a mikor e vásárt megejtettük, s ezzel Ladamost az Augustinovic-alapénak, a magunkénak mondhatjuk. A mely testület így tiszteletben tartja jóltevőinek nemes intentioit, az soha sem fog hiányt látni áldozó tagokban.

A protestans theologiai könyvtár II-dik kötete, mely dr. Hase Károlynak „A protestans polemika kézikönyve“ című művének I-ső kötete, megjelent. E becses művet a harmadik német kiadás után fordította Hegedüs János n.-enyedi theol. tanár, revidealta Makkai Domokos, n.-enyedi tanár, kiadja a magyarországi protestans-egylet.

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a magyarországi protestans-egylet harmadik közgyűlését okt. 25 és 26-ik napjain tartotta meg Budapesten. A közgyűlés ünnepélyes istenitisztelettel nyílt meg a ref. templomban, mely alkalommal Szász Gerő, kolozsvári ref. esp. tartott egyházi beszédet. A közgyűlésen két felolvasás is volt. Egyiket tartotta dr.

Kovács Ödön, n.-enyedi tanár, a független moralról; másikat Szász Károly a theologusok számának fogyatkozásáról. E felolvasások valamint általában a közgyűlés egész folyama olvashatók az egylet évkönyvében. Szerkesztette Kovács Albert, egyleti titkár. Ára 1 frt. Szerkesztőségünk-nél is megrendelhető.

Uj egyházi lap. Balogh Ferencz hittanszaki tanár, mint szerkesztő és kiadó előfizetési felhívást bocsátott ki egy egyházi lapra, melynek czime „Evangyéliomi Protestans Lap“ lesz. Megjelen Debreczenbeu 1875 jan. 1-től minden héten egyszer, a hét végén, egy ivnyi terjedelemben, negyedrébten. Előfizetési ára egy évre 6 frt, fél-évre 3 frt, negyedévre 1 frt 50 kr. Az előfizetési pénz beküldésének határideje f. év deczember 20-ka. E lap iránya az előfizetési felhívás szerint a testvériség tiszta érzete leend s általában a józan haladásnak kíván barátja lenni. Őszintén kívánjuk, hogy e nemes célját valósítsa.

Szerkesztői izenetek. Jakab Eleknek. Budapesten. Az egyháztörténeti adatot csak a jövő füzetünkben adhatjuk. Kiss Sándornak, Laborfalván. A laborfalvi és szt. iványi templom elvételére vonatkozó adatokat közelebről felhasználjuk; kérjük ez irányban további munkásságát. Rédigier Árpádnak. Dicső-Szt.-Márton. Te is légy türelemmel, a mi késik, nem marad. Mi is sokszor vigasztaljuk ezzel magunkat. Nagy Lajosnak. Dicső-Szt.-Márton. Az orgonára tett adományok közlésére most nem volt tér; majd ennek is helyet szorítunk. Isten áldja meg a nemes sziveket. Gombos Sámelnck. Sz.-Keresztur. A Dávid Ferencz-alapra ujabban küldött adományokat csak a következő füzetben közölhetem; mert a mikor a levél megérkezett, az arany könyv e füzetben már be volt zárva.

Olvasóinknak. Nem zárhatjuk be ez évben már utolsó füzetünket a nélkül, hogy t. olvasóinknak szives köszönetet ne mondjunk azért a pártfogásért, a melyben szerény folyóiratunkat ez évben is részesítették. A közelgő karácson ünnepe legyen mindnyájoknak a lelki nyugalom, béke és keresztényi öröm szent ünnepe. S minthogy a viszonttalálkozásig az uj év is elveszti fiatal ábrázatának első rózsáit, legyen szabad ezuttal boldog új évet is kívánnunk. De vajjon találkoznunk-e ismét? Mi reméljük, s ha t. olvasóink is úgy akarják, semmi sem áll utjában. Mi végre becses figyelmökbe ajánljuk a boríték lapon előfizetési felhívásunkat a Ker. Magvető X-ik kötetére.

